

In partnership
with

Drejtësia Klimatike dhe Mjedisore dhe Pjesëmarrja Publike

Raporti i Vlerësimit Shqipëria

Përgatitur nga:

Mihallaq Qirjo, Ekspert i Pjesëmarrjes Publike
Elvana Tivari, Eksperte e Drejtësisë Mjedisore

Me kontributet e:

Sofia Azaiez, Eksperte Ndërkombëtare për çështjet Gjinore
Carmen Bouley de Santiago, Eksperte Ndërkombëtare e Pjesëmarrjes Publike
Marine Fleury, Eksperte Ndërkombëtare e Pjesëmarrjes Publike dhe Profesoreshë e së Drejtës Publike (Universiteti Jules Verne)
Chloe Lailier, Eksperte Ligjore Ndërkombëtare
Laura Monnier, Eksperte ligjore ndërkombëtare dhe Avokate (Avokati i Parisit)

Koordinator i ekspertizës ndërkombëtare:

Vincent Delbos, Ekspert Ndërkombëtar i Drejtësisë Mjedisore, Magjistrat Nderi në Francë

Kordinatore në kuadër të Projektit të Konvergencës së CEJ-së:

Entela Pinguli, Udhëheqëse e Ekipit

Projekti i Konvergencës CEJ
Dhjetor 2024

PËRMBAJTJA

1. LISTA E SHKURTESAVE	4
2. PËRMBLEDHJE	6
2.1 Gjetjet kryesore	6
2.1.1 Korniza e Qeverisjes Mjedisore	6
2.1.2 Kuadri ligjor dhe përafrimi i BE-së	6
2.1.3 Pjesëmarrja e publikut	6
2.1.4 Sistemi i drejtësisë mjedisore	7
2.1.5 Zbatimi gjyqësor dhe qasja në drejtësi	7
2.1.6 Kapaciteti institucional dhe koordinimi	7
2.2 Rekomandime	8
2.2.1 Forcimi i kuadrit ligjor	8
2.2.2 Përmirësimi i zbatimit gjyqësor	8
2.2.3 Përfshirja e Qëndrueshmërisë Klimatike në kornizat ligjore	8
2.2.4 Rritja e pjesëmarrjes publike	8
2.2.5 Ngritja e kapaciteteve dhe koordinimi institucional	8
2.2.6 Rritja e transparencës dhe llogaridhënies	9
3. HYRJE	10
3.1 Arsyetimi	10
3.2 Sfondi dhe konteksti i Projektit të Konvergencës së CEJ	11
3.3 Pse ky raport?	12
4. METODOLOGJIA	13
5. DIAGNOSTIKIMI I SISTEMIT TË DREJTËSISË MJEDISORE	14
5.1 Përmbledhje e sistemit	14
5.1.1 Kuadri ligjor	14
5.1.2 Rishikimi i legjislacionit dhe praktikave aktuale për pjesëmarrjen e publikut në vendimmarrjen mjedisore	24
5.1.3 Korniza e palëve të interesuara	26
5.1.4 Përmbartimi dhe praktikat gjyqësore	35
5.1.5 Zbatimi i praktikave të pjesëmarrjes publike me fokus në VNM-të	51
5.1.6 Mekanizmat alternativë të zgjidhjes së mosmarrëveshjeve	53
5.2 Analiza e rasteve	54
5.2.1 Qasja në drejtësi Rastet kryesore të studimit	54
5.2.2 Sfidat e aksesit në drejtësi	58
5.2.3 Pjesëmarrja e publikut Rastet kryesore të studimit	59
5.2.4 Analiza e mekanizmave të pjesëmarrjes	60
5.2.5 Efektiviteti i mjeteve aktuale për konsultim publik	62
5.3 Vlerësimet ekzistuese	62
6. VLERËSIMI I NEVOJAVE	64
6.1 Nevojat legjislative	64
6.1.1 Analiza e boshllëqeve: Identifikimi i "Linjave të Dobëta"	64
6.1.2 Prioritetet legjislative: Hartimi i një rruge përpara	65
6.2 Nevojat e pjesëmarrjes së publikut	65
6.2.1 Sfidat për angazhimin efektiv të komunitetit	66
6.2.2 Ecja përpara me mjetet dhe mekanizmat	67
6.3 Nevojat institucionale	67

6.3.1 Zhvillimi i kapaciteteve: Zhvillim i themeleve të forta	67
6.3.2 Boshllëqet në Koordinim: Thyerja e barrierave institucionale	68
7. ANALIZA KRAHASUESE	70
7.1 Drejtësia mjedisore dhe mekanizmat pjesëmarrës në rrugën e anëtarësimit në BE	70
7.1.1 Drejtësia mjedisore	70
7.2 Analizat krahasuese midis vendeve të synuara	76
7.2.1 Drejtësia mjedisore	77
7.2.2 Pjesëmarrja e publikut	77
7.3 Praktikat më të mira franceze	78
7.3.1 Praktika të Mira për Qasjen në Drejtësinë Mjedisore	78
7.3.2 Praktikat e mira të pjesëmarrjes publike	79
7.3.3 Mësimet e nxjerra nga BE-ja	82
8. PËRFSHIRJA GJINORE DHE E GRUPEVE VULNERABËL	85
8.1 Pengesat në akses	85
8.2 Pengesat për drejtësi për gratë dhe grupet e marginalizuara në Shqipëri	85
8.2.1 Dhuna dhe pabarazia me bazë gjinore	85
8.2.2 Boshllëqet ligjore dhe institucionale	85
8.2.3 Barrierat ekonomike dhe të punësimit	86
8.2.4 Barrierat gjeografike dhe qasja e kufizuar në burime	86
8.2.5 Përfaqësimi dhe pjesëmarrja e kufizuar politike	87
8.3 Strategjitë e përfshirjes	87
8.3.1 Qasjet e përgjegjshme gjinore dhe përfshirja në drejtësinë mjedisore (C1)	87
8.3.2 Gjinia dhe përfshirja në pjesëmarrjen publike për vendimmarrjen mjedisore (C2)	88
8.3.3 Pjesëmarrje qytetare gjithëpërfshirëse dhe avokim i komuniteteve për drejtësi mjedisore (C3)	89
9. REKOMANDIME	90
9.1 Gjetjet dhe rekomandimet e drejtësisë mjedisore	90
9.1.1 Forcimi i Kornizës së Përgjegjësisë Mjedisore	90
9.1.2 Reformimi i së drejtës penale për veprat mjedisore	90
9.1.3 Krijimi i një grupi magistratësh me aftësi të larta në të drejtën mjedisore	91
9.1.4 Rritja e pjesëmarrjes së publikut në vendimmarrjen mjedisore	91
9.1.5 Reduktimi i pengesave për qasjen në drejtësi	92
9.1.6 Fuqizimi i shoqërisë civile dhe OJQ-ve	92
9.1.7 Forcimi i kapaciteteve të agjencive të zbatimit	93
9.1.8 Zhvillimi i kapaciteteve të qeverisjes vendore	93
9.1.9 Integrimi i qëndrueshmërisë ndaj klimës në kornizat ligjore	94
9.1.10 Kapërcimi i boshllëqeve institucionale	94
9.1.11 Rritja e transparencës	95
9.2 Gjetjet dhe rekomandimet e pjesëmarrjes publike	95
9.2.1 Kryerja e konsultimeve publike me qëllim të sigurtë për përfshirje dhe reagime	95
9.2.2 Zhvillimi i kapaciteteve institucionale për konsultime publike	96
9.2.3 Nxitja e bashkëpunimit më të fortë midis institucioneve qeveritare, OSHC-ve dhe komuniteteve lokale	96
9.2.4 Krijimi i vendimmarrjes transparente dhe të përgjegjshme	97
9.3 Udhërrëfyeni i Projektit të Konvergencës së CEJ	97
9.3.1 Vizioni strategjik dhe qëllimet	97
9.3.2 Veprimet prioritare dhe afati kohor	98
9.3.3 Komponentët kryesorë të projektit	98
9.3.4 Korniza e zbatimit	99
9.3.5 Rezultatet kryesore dhe treguesit e suksesit	99

1. LISTA E SHKURTESAVE

AFD	Agence Française de Development (Agjencia Franceze e Zhvillimit)
AKIM	Aleanca kundër importit të mbetjeve
AKM	Agjencia Kombëtare e Mjedisit
AKP	Agjencia Kombëtare e Pyjeve
AKZM	Agjencia Kombëtare e Zonave të Mbrojtura
AMBU	Agjencia e Menaxhimit të Burimeve Ujore
AMSHC	Agjencia për Mbështetjen e Shoqërisë Civile
ARRITI	Regjistrimi, vlerësimi, autorizimi dhe kufizimi i kimikateve
BAT	Teknikat më të mira të disponueshme
BE	Bashkimi Evropian
CBD	Konventa për shumëllojshmërinë biologjike
CEDAW	Konventa për eliminimin e të gjitha formave të diskriminimit ndaj grave
CEJ	Drejtësia Klimatike dhe Mjedisore
CESE	Conseil Economique, Social et Environnemental 'Komiteti Ekonomik dhe Social Evropian')
CITES	Konventa për Tregtinë Ndërkombëtare të Specieve të Rrezikuara
CLP	Klasifikimi, etiketimi dhe paketimi
CNDP	Commission Nationale du Débat Public (Komisioni Kombëtar për Debatin Publik')
CPDP	Komisioni për Peticionet dhe Diskutimet Publike
DHBGJ	Dhuna me bazë gjinore
DPM	Direktiva e Përgjegjësisë Mjedisore
DSF	Document Stratégique de Façade (Dokumente Strategjik Formal)
DSIP	Planet e zbatimit specifike të direktivës
EPA	Agjencia për Mbrojtjen e Mjedisit
EPM	Indeksi i performancës mjedisore
EU ETSS	Sistemi i tregtimit të emetimeve të Bashkimit Evropian
GES	Gaze me Efekte Serrë
GJEDNJ	Gjykata Evropiane e të Drejtave të Njeriut
GJKKO	Gjykatat e Posaçme për Korrupsionin dhe Krimin e Organizuar dhe Gjykata e Posaçme e Apelit për Korrupsionin dhe Krimin e Organizuar
GJUD	Gjykata e Drejtësisë e Bashkimit Evropian
GREVIO	Grupi i ekspertëve për veprimin kundër dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje
HEC	Hidrocentral
IKMT	Inspektorati Kombëtar i Mbrojtjes së Territorit
ILD	Inspektor i Lartë i Drejtësisë
INSTAT	Instituti i Statistikave të Shqipërisë
IP	Inspektorati i Peshkimit
KA	Konventa e Aarhus-it
KLJG	Këshilli i Lartë Gjyqësor
KLP	Këshilli i Lartë i Prokurorisë
KPC	Kodi i Procedurës Civile
LGBTQI	Lezbike, homoseksuale, biseksuale, transjinore, queer dhe interseks
MBZHR	Ministria e Bujqësisë dhe Zhvillimit Rural
MD	Ministria e Drejtësisë
MIE	Ministria e Infrastrukturës dhe Energjisë
MM	Ministria e Mbrojtjes
PPNEA	Shoqata e Mbrojtjes dhe Ruajtjes së Mjedisit Natyror në Shqipëri

MTM Ministria e Turizmit dhe Mjedisit
NJQV Njësitë e Qeverisjes Vendore
OSBE Organizata për Sigurinë dhe Bashkëpunimin në Evropë
OSHC Organizatë e Shoqërisë Civile
PIC Pëlqimi paraprak i informuar
PP Prokurori i Përgjithshëm
QNP Qasja dhe ndarja e përfitimeve
Ramsar Konventa për ligatinat me rëndësi ndërkombëtare
SHM Shkolla e Magjistraturës
AOS Shoqata Ornitologjike Shqiptare
SLAPP Paditë strategjike të pjesëmarrjes publike
SPAK Struktura e Prokurorisë Speciale për Luftën kundër Korrupsionit dhe Krimit të Organizuar
PNUD Programi për Zhvillim i Kombeve të Bashkuara
UNWOMEN Organizata e Kombeve të Bashkuara për Barazinë Gjinore dhe Fuqizimin e Grave
VKM Vendim i Këshillit të Ministrave
VNM Vlerësimi i Ndikimit në Mjedis
VNMS Vlerësimi i Ndikimit Mjedisor dhe Social
VOC Komponentet organike volatile të paqëndrueshme
VSM Vlerësimi Strategjik Mjedisor
WEEE Direktiva e mbetjeve të pajisjeve elektrike dhe elektronike

2. PËRMBLEDHJE

Projekti i Konvergencës së Klimës dhe Drejtësisë Mjedisore (CEJ Convergence), që përfshin Shqipërinë, Maqedoninë e Veriut dhe Malin e Zi, synon të forcojë të drejtën e qytetarëve për qasje në pjesëmarrje mjedisore dhe drejtësi përmes zbatimit efektiv të standardeve të Konventës së Aarhus'it. Duke u përafuar me standardet e Bashkimit Evropian (BE), projekti mbështet konvergencën rajonale, duke adresuar boshllëqet sistemike në qeverisjen mjedisore dhe drejtësinë. Ky raport vlerësimi fokusohet në progresin dhe sfidat e Shqipërisë në arritjen e drejtësisë mjedisore dhe pjesëmarrjes publike, dhe adreson këto boshllëqe sistemike.

2.1 Gjetjet kryesore

2.1.1 Korniza e Qeverisjes Mjedisore

E udhëhequr nga Ministria e Turizmit dhe Mjedisit (MTM) dhe mbështetur nga Agjencia Kombëtare e Mjedisit (AKM) dhe Agjencia Kombëtare e Zonave të Mbrojtura (AKZM), Shqipëria operon brenda një kornize qeverisëse me shumë nivele. Pavarësisht këtyre strukturave institucionale, sistemi përballet me sfida për shkak të boshllëqeve në zbatim, burimeve të kufizuara dhe proceseve administrative. Këto pengesa vështirësojnë qeverisjen efektive dhe mbrojtjen e mjedisit, duke e bërë më të vështirë mbrojtjen e komuniteteve dhe ekosistemeve.

2.1.2 Kuadri ligjor dhe përafrimi i BE-së

Shqipëria ka bërë përparim të konsiderueshëm në transpozimin e direktivave të Bashkimit Evropian, duke përfshirë Direktivat e Vlerësimit të Ndikimit në Mjedis (VNM) dhe Vlerësimit Strategjik Mjedisor (VSM). *Legjislacioni i Shqipërisë ka një nivel të ulët përafrimi me Direktivën e Përgjegjësisë Mjedisore (2004/35/EC), kryesisht përmes Ligjit për Mbrojtjen e Mjedisit të vitit 2011, ndërsa zbatimi i plotë pengohet nga mungesa e legjislacionit sekondar, ekspertiza e kufizuar teknike e nevojshme për zbatimin e parimit "ndotësi paguan" dhe mekanizmat e pamjaftueshëm për vlerësimin e dëmit mjedisor. Megjithatë, MTM është e përkushtuar të kapërcejë këto boshllëqe dhe të përafrojë kuadrin legjislativ përkatës të Shqipërisë me standardet e BE-së.*

Legjislacioni i Shqipërisë përputhet me Direktivën 2008/99/EC për Krimin Mjedisor përmes Kodit Penal të ndryshuar në vitin 2019. Megjithatë, kjo direktivë u shfuqizua dhe u zëvendësua nga Direktiva (BE) 2024/1203 për mbrojtjen e mjedisit përmes ligjit penal, prandaj do të nevojiten ndryshime të mëtejshme për të siguruar përafrimin e plotë me *acquis* të BE-së.

2.1.3 Pjesëmarrja e publikut

Legjislacioni shqiptar është plotësisht në përputhje me Direktivën 2003/4/EC për Qasjen e Publikut në Informacionin Mjedisor dhe Direktivën 2003/35/EC për Pjesëmarrjen e Publikut dhe Qasjen në Drejtësi, duke demonstruar angazhimin e saj për harmonizimin e legjislacionit kombëtar me *acquis* për mjedisin të Bashkimit Evropian. Këto direktiva janë komponentë thelbësorë të Konventës së Aarhusit, e cila synon të sigurojë të drejtën e publikut për të pasur informacionin mjedisor, për të marrë pjesë në vendimmarrjen mjedisore dhe për të kërkuar drejtësi në çështjet mjedisore.

Megjithëse pjesëmarrja e publikut në vendimmarrjen mjedisore kërkohet ligjërisht, zbatimi i ligjit paraqet mangësi. Komunitetet rurale dhe grupet specifike të komuniteteve lokale si ato me nevoja të veçanta përballen me pengesa të konsiderueshme për pjesëmarrje, duke përfshirë

kufizimet logjistike dhe aksesin e kufizuar në informacion. Konsultimet publike, veçanërisht për VNM-të, shpesh nuk arrijnë të përfshijnë palët e interesuara në mënyrë kuptimplotë. Qeverisja vendore angazhohet me komunitetet përmes projekteve të mbështetura nga donatorët, të tilla si buxheti me pjesëmarrje. Megjithatë, institucionet publike shpesh i shohin konsultimet si formalitet, duke penguar përfshirjen kuptimplote të tyre.

Shqipëria do të rishikojë Vendimin e Këshillit të Ministrave Nr. 994 të datës 2.07.2008, "Për opinionin publik në vendimmarrjen mjedisore: Përfshirja e publikut në formulimin e programeve, politikave dhe planeve të veprimit në Shqipëri", dhe hartimin e legjislacionit të ri për të siguruar përputhshmërinë e plotë me Direktivën 2003/35/EC për pjesëmarrjen publike dhe legjislacionin sektorial të vendit. MTM ka shprehur angazhimin e qeverisë shqiptare për të rigjallëruar Qendrat e Informacionit Aarhus, për të prezantuar mjete dixhitale për informacion të aksesueshëm, për të krijuar një sistem reagimi publik dhe për të përdorur modelet e suksesshme të BE-së, brenda vitit 2027.

2.1.4 Sistemi i drejtësisë mjedisore

Parimi i drejtësisë mjedisore siguron që mjedisi dhe natyra të mbrohen dhe individët të marrin pjesë në vendimmarrje. Pavarësisht kornizës së plotë ligjore, dobësitë sistematike pengojnë qasjen e barabartë në përfitimet dhe mbrojtjen mjedisore.

Kornizat e drejtësisë mjedisore dhe qeverisjes në Shqipëri demonstrojnë progres në përafrimin me standardet e BE-së, por kanë boshllëqe të konsiderueshme në zbatimin dhe pjesëmarrjen publike. Forcimi i kapaciteteve institucionale, adresimi i procedurave jo efikase dhe nxitja e besimit midis institucioneve publike dhe komuniteteve janë thelbësore për të arritur qeverisje mjedisore transparente dhe efektive.

MTM ka theksuar angazhimin e Shqipërisë për të përmirësuar më tej zbatimin e direktivës së krimit mjedisor duke forcuar inspektimin dhe zbatimin në nivel kombëtar dhe rritur kapacitetet e të gjithë aktorëve për të luftuar krimet mjedisore.

2.1.5 Zbatimi gjyqësor dhe qasja në drejtësi

Gjykatat administrative, penale dhe civile janë përgjegjëse për gjykimin e mosmarrëveshjeve mjedisore në Shqipëri, por çështjet sistematike pengojnë efektivitetin e tyre. Kuadri ligjor rregullon çështjet gjyqësore me interes publik, por barrierat procedurale dhe financiare i pengojnë shpesh individët dhe OSHC-të të ndjekin këto çështje në gjykatë. Gjykatat administrative përballet me raste të prapambetura dhe ka kufizime të kapaciteteve njerëzore. Gjykatat penale shpesh vendosin dënime të vogla që nuk arrijnë të pengojnë shkeljet e rënda mjedisore. Gjykatat civile, megjithëse trajtojnë kërkesat për kompensim, përdoren rrallë për shkak të kostove të larta, kompleksitetit procedural dhe mungesës së rregulloreve mbështetëse. Këto pengesa vështirësojnë aksesin në drejtësi për individët dhe organizatat e shoqërisë civile (OSHC-të), duke sjellë si pasojë një llogaridhënie të dobët për shkeljet mjedisore.

2.1.6 Kapaciteti institucional dhe koordinimi

Qeverisja mjedisore në Shqipëri pengohet nga përgjegjësitë e fragmentuara midis institucioneve, mungesa e ekspertizës në lidhje me raportimin e krimeve mjedisore dhe koordinimi i pamjaftueshëm. Mungesa e trajnimeve të specializuara dhe mjeteve teknike kufizon më tej efektivitetin e inspektimeve dhe përpjekjeve për zbatimin e ligjit. Sfidat kryesore përfshijnë

paqartësitë në kornizat ligjore, burimet e kufizuara financiare dhe njerëzore dhe ndërgjegjësimin dhe përfshirjen e pamjaftueshme të publikut.

2.2 Rekomandime

Duke adresuar prioritetet e identifikuara në këtë Raport Vlerësimi, Shqipëria mund të përmirësojë kuadrin e saj të qeverisjes mjedisore, të nxisë besimin e publikut dhe të përafrohet me direktivat e BE-së. Kjo hap rrugën për zhvillimin e qëndrueshëm dhe dhënien e drejtësisë mjedisore.

2.2.1 Forcimi i kuadrit ligjor

Reformimi i Kodit Penal për të adresuar shkeljet e rënda dhe të përsëritura mjedisore me dënime më të rrepta është thelbësor për të ndaluar shkeljet dhe shkelësite mjedisit. Shqipëria duhet t'i japë përparësi zhvillimit të legjislacionit dytësor për të zbatuar plotësisht Direktivën e Përgjegjësisë Mjedisore, duke vendosur procedura të qarta për vlerësimin dhe riparimin e dëmeve mjedisore. Për më tepër, futja e mekanizmave ligjorë si paditë kolektive do të thjeshtojë proceset gjyqësore dhe do të zvogëlojë vonesat sistemike.

2.2.2 Përmirësimi i zbatimit gjyqësor

Duhet të zbatohen programe të specializuara trajnimi për gjyqtarët, prokurorët dhe praktikuesit e tjerë ligjorë për të përmirësuar aftësinë e tyre për të trajtuar çështje komplekse mjedisore. Programet e trajnimit të magjistratëve të certifikuara dhe të specializuara në çështje të caktuara, do të kontribuojnë në krijimin e një grupi magjistratësh të kualifikuar dhe të specializuar në kuadrin ligjor mjedisor. Këto programe duhet të mbështeten nga programet e ngritjes së kapaciteteve për agjencitë qeveritare, duke i pajisur ato me mjetet dhe ekspertizën e nevojshme për të zbatuar kuadrin ligjor në mënyrë gjithëpërfshirëse.

2.2.3 Përfshirja e Qëndrueshmërisë Klimatike në kornizat ligjore

Ka integrim të kufizuar të masave të përshtatjes klimatike në planifikimin dhe zhvillimin e infrastrukturës së vendit. Për të zbutur këto boshllëqe, vlerësimet e cënueshmërisë klimatike duhet të përfshihen në të gjitha projektet e mëdha të investimit. Gjithashtu, strategjitë e përshtatjes klimatike duhet të përfshihen në planet e zhvillimit vendor. Krijimi i kornizave të llogaridhënies për të arritur objektivat e reduktimit të gazeve serrë është i domosdoshëm për qëndrueshmërinë klimatike.

2.2.4 Rritja e pjesëmarrjes publike

Konsultimeve publike shpesh u mungon përfshirja, veçanërisht e komuniteteve rurale dhe të marginalizuara. Zhvillimi i mjeteve të konsultimit të përshtatshme dhe të ndjeshme nga ana kulturore do të ndihmojë në përfshirjen më efektive të palëve të ndryshme të interesuara. Transparenca mund të përmirësohet duke treguar qartësisht se si kontributi publik ndikon në proceset e vendimmarrjes. Partneriteti me OSHC-të do të përforcojë më tej zërin e komunitetit dhe do të sigurojë qeverisje pjesëmarrëse.

2.2.5 Ngritja e kapaciteteve dhe koordinimi institucional

Burimet e kufizuara dhe përgjegjësitë e fragmentuara institucionale pengojnë qeverisjen efektive. Pajisja e agjencive të inspektimit me teknologji të avancuara të monitorimit dhe ofrimi

i trajnimeve të duhura të stafit janë thelbësore për rritjen e kapaciteteve. Institucionalizimi i bashkëpunimit ndërsektorial përmes takimeve të rregullta dhe planeve të përbashkëta të veprimit do të përmirësojë koordinimin e institucioneve dhe aktorëve të ndryshëm. Për më tepër, alokimi i fondeve publike për OSHC-të do të mbështesë përpjekjet për monitorimin e pavarur dhe avokimin mjedisor.

2.2.6 Rritja e transparencës dhe llogaridhënies

Qasja e kufizuar në të dhënat mjedisore gërryen besimin dhe angazhimin e publikut. Zhvillimi i një portali online për të centralizuar aksesin në lejet mjedisore, vlerësimet dhe të dhënat e pajtueshmërisë do të rrisë ndjeshëm transparencën. Krijimi i një regjistri kombëtar për dokumentimin e dëmit mjedisor do të rrisë transparencën dhe llogaridhënien, duke siguruar që parimi "ndotësi paguan" të zbatohet në mënyrë efektive. Trajnimi i palëve të interesuara për përdorimin e mjeteve dixhitale do të nxisë përfshirjen më të gjerë të publikut dhe aktorëve, ndërsa fushatat e ndërgjegjësimit të publikut do të promovojnë më tej përdorimin dhe përfitimet e portalit.

3. HYRJE

3.1 Qëllimi i raportit

Ky raport është pjesë e një Projekti më të gjerë të Konvergjencës së CEJ, i cili synon të forcojë qeverisjen mjedisore, pjesëmarrjen publike dhe aksesin në gjyqësore në të gjithë Ballkanin Perëndimor. Raporti synon të adresojë boshllëqet kritike në sigurimin e drejtësisë si për njerëzit ashtu edhe për mjedisin. Ai ka qëllim të dyfishtë: diagnostikimin e gjendjes aktuale të sistemit të drejtësisë mjedisore në Shqipëri, si dhe pjesëmarrjen e publikut, dhe propozimin e hapave të zbatueshëm për ta forcuar atë.

Performanca mjedisore e Shqipërisë, e vlerësuar nga Indeksi i Performancës Mjedisore (IPM) 2024¹, paraqetet jo e njëtrajtshme ku disa fusha kanë performancë më të dukshme shqetësuese. Vendi renditet i 52-ti nga 180 vende, me një rezultat të përgjithshëm prej 52.2, duke reflektuar një përmirësim modest prej 5.5 pikësh gjatë dekadës së fundit.

IPM, si dhe burimet zyrtare evropiane² dhe kombëtare³, zbulojnë sfida kritike mjedisore, veçanërisht në cilësinë e ajrit, menaxhimin e burimeve ujore, ruajtjen e biodiversitetit dhe zbutjen e ndryshimeve klimatike. Theksohet nevoja për qeverisje më të fortë mjedisore. Performanca e dobët në Ndotjen e Ajrit (vendi i 148-të) dhe Zbutjen e Ndryshimeve Klimatike (vendi i 143-të), së bashku me progresin e munguar në Biodiversitetin dhe Habitatet (vendi i 86-të), nënvizojnë rëndësinë e politikave dhe mekanizmave më të fortë zbatues.

Drejtësia mjedisore është një parim thelbësor, që siguron që mjedisi dhe natyra të mbrohen, komunitetet të ruhen nga dëmet mjedisore, dhe individët të fuqizohen për të marrë pjesë në mënyrë kuptimplote në vendimmarrjen mjedisore. Megjithatë, dobësitë sistematike në strukturat qeverisëse të Shqipërisë, proceset e pjesëmarrjes publike dhe mekanizmat e drejtësisë kanë penguar progresin, duke parashtruar nevojën për ndërhyrje specifike.

Kuadri ligjor i Shqipërisë ofron një bazë për qeverisjen mjedisore, por zbatimi në praktikë ka ende sfida të rëndësishme. Gjykatat administrative, për shembull, kanë trajtuar vetëm një numër të kufizuar çështjesh mjedisore me interes publik, ku shumica janë përqendruar te bizneset që kundërshtojnë gjobat në vend të komuniteteve që kundërshtojnë projekte që shkaktojnë dëme në mjedis. Midis viteve 2019 dhe 2022, pati dy ose tre çështje të ngritura nga komunitetet kundër projekteve të hidrocentraleve, që u shqyrtuan në gjykata.

Numri i krimeve mjedisore në vend është në rritje, por ceshtjet penale për to përfaqësojnë vetëm 1.4% të totalit të proceseve penale në mbarë vendin. Për më tepër, prokuroria dhe gjykatat penale shpesh luftojnë me raste komplekse mjedisore për shkak të ekspertizës së pamjaftueshme, duke rezultuar në vonesa procedurale dhe dënime vetëm për vepra të rënda si prerjet e paligjshme, që përbën 47-61% të krimeve mjedisore në vit.

Gjykatat civile, ndërkohë, mbeten të pashfrytëzuara për shkak të kostove të larta gjyqësore, kompleksitetit të provës së dëmit mjedisor dhe mungesës së legjislacionit dytësor mbështetës.

Pjesëmarrja e publikut pengohet edhe nga mangësitë sistematike. Pavarësisht faktit se dispozitat ligjore kërkojnë konsultime për VNMtë; pjesëmarrja është shpesh thjesht si një kërkesë procedurale. Në veçanti, komunitetet rurale përballen me pengesa për shkak të kufizimeve logjistike, mungesës së ndërgjegjësimit dhe procedurave joefikase. Të dhënat nga konsultimet e

¹ <https://epi.yale.edu/country/2024/ALB>

² <https://www.eea.europa.eu/en/countries/cooperating-countries/albania>

³ <https://akm.gov.al/en/reports-and-publications/>

fundit⁴ zbulojnë norma të ulëta të përfshirjes së publikut, një tregues i shkëputjes midis qëllimit legjislativ dhe zbatimit praktik.

Këto dobësi në sistemin e drejtësisë dhe strukturat qeverisëse të Shqipërisë nënvizojnë nevojën për të identifikuar dhe diagnostikuar boshllëqet sistematike dhe për të propozuar reforma të zbatueshme. Në këtë mënyrë, qeverisja mjedisore e Shqipërisë do të përputhet me standardet e BE-së sipas Kapitullit 27. Fokusi duhet të jetë në krijimin e një sistemi të barabartë që fuqizon komunitetet, forcon kapacitetet institucionale dhe siguron që njerëzit dhe mjedisi të marrin drejtësinë që meritojnë.

3.2 Sfondi dhe konteksti i Projektit të Konvergencës së CEJ

Projekti i Konvergencës së CEJ synon të rrisë aksesin në drejtësi dhe efektivitetin e pjesëmarrjes së publikut në çështjet mjedisore në Ballkanin Perëndimor, me fokus në Shqipëri, Maqedoninë e Veriut dhe Malin e Zi. Projekti kontribuon në konvergencën rajonale me standardet evropiane dhe mbështet procesin e anëtarësimit të këtyre vendeve në BE. Projekti mbështet Shqipërinë në përafrimin e kornizave të saj legjislative, institucionale, gjyqësore dhe pjesëmarrëse me direktivat e BE-së dhe konventat ndërkombëtare, veçanërisht me Konventën e Aarhusit. Kjo siguron që Shqipëria të përmbushë kërkesat për transparencë, gjithëpërfshirje dhe mjete juridike efektive në çështjet mjedisore.

Projekti i Konvergencës së CEJ fokusohet në rritjen e aksesit në drejtësi duke ndërtuar kapacitetet e profesionistëve ligjorë, duke përmirësuar kanalet e raportimit dhe duke siguruar mjete juridike të aksesueshme. Ai synon forcimin e praktikave të pjesëmarrjes publike për të përmirësuar cilësinë e vendimmarrjes mjedisore në nivel vendor, duke përmirësuar mjetet e qeverisjes vendore për përfshirjen e publikut në proceset e VNM-së, duke i bërë ato më gjithëpërfshirëse. Një objektivi tjetër kyç është fuqizimi i OSHC-ve dhe komuniteteve përmes granteve financiare dhe nismave mbështetëse për ngritjen e kapaciteteve. Këto nxisin përfshirjen aktive në vendimmarrjen mjedisore, duke promovuar qasje të ndjeshme ndaj çështjeve gjinore. Duke adresuar këto fusha, Projekti i Konvergencës së CEJ kontribuon në qeverisjen transparente, gjithëpërfshirëse dhe efektive mjedisore në Ballkanin Perëndimor.

Projekti i Konvergencës CEJ synon arritjen e objektivave të tij në Shqipëri dhe Ballkanin Perëndimor duke adresuar sfidat kryesore sistematike, përmes drejtimeve më poshtë:

1. Përmirësimi i koordinimit dhe qeverisjes

- Rritja e kapaciteteve të profesionistëve ligjorë, autoriteteve mjedisore dhe OSHC-ve për të zbatuar drejtësinë mjedisore në mënyrë efektive.
- Forcimi i kanaleve të raportimit, mjeteve juridike dhe aksesit publik për të siguruar transparencën dhe llogaridhënien.

2. Përafrimi rajonal me standardet e BE-së

- Promovimi i futjes së praktikave më të mira, veçanërisht nga përvoja franceze në zbatimin e *acquis* për mjedisin.
- Përdorimi i mjeteve dhe mekanizmave ligjorë ndërkombëtarë për të arritur drejtësinë mjedisore.

3. Çështje ndërsektoriale

- Procesi i anëtarësimit në BE: Mbështetja e Shqipërisë në përafrimin e sistemeve të saj të qeverisjes me standardet evropiane.

⁴ Consultations held in the frame of CEJ Convergence Project during October to December 2024.

- Barazia gjinore: Integrimi i praktikave gjithëpërfshirëse dhe promovimi i barazisë gjinore në kornizat e qeverisjes mjedisore.

Në Shqipëri, Projekti i Konvergencës së CEJ synon të përmirësojë mjetet dhe metodat për konsultimet në nivel vendor, të përmirësojë proceset pjesëmarrëse në VNM dhe të përmirësojë aksesin në drejtësi për qytetarët. Duke adresuar boshllëqet sistemike dhe duke fuqizuar palët kryesore të interesit, projekti siguron që drejtësia mjedisore dhe pjesëmarrja publike e Shqipërisë jo vetëm të jetë në përputhje me standardet e BE-së, por edhe i përgjigjet nevojave të qytetarëve të saj.

3.3 Pse ky raport?

Drejtësia mjedisore është një parim themelor që siguron që të gjithë qytetarët, pavarësisht nga statusi socio-ekonomik, të kenë qasje të barabartë në përfitimet mjedisore, mbrojtjen nga dëmtimi mjedisor dhe aftësinë për të marrë pjesë në mënyrë domethënëse në proceset vendimmarrëse. Për Shqipërinë, si vend kandidat për BE, përafrimi i mekanizmave të saj të drejtësisë mjedisore me standardet evropiane sipas Kapitullit 27 të *Acquis Communautaire* të negociatave për anëtarësim në BE është një hap jetik drejt arritjes së këtyre qëllimeve.

Këto përpjekje janë jetike, jo vetëm për anëtarësimin e saj në BE, por edhe për të adresuar sfidat sistemike në qeverisjen mjedisore, pjesëmarrjen publike dhe aksesin në drejtësi. Ky raport shërben si një rezultat kyç në kuadër të Projektit të Konvergencës së CEJ, duke fokusuar dhe diagnostikuar gjendjen aktuale të sistemit të drejtësisë mjedisore në Shqipëri dhe duke identifikuar hapa të zbatueshëm për reforma.

Financuar nga *Agence Française de Development* (AFD) dhe zbatuar nga *Expertise France* (EF), Projekti i Konvergencës së Drejtësisë Klimatike dhe Mjedisore në Ballkanin Perëndimor fokusohet në rritjen e aksesit në drejtësi dhe pjesëmarrjen e qytetarëve në qeverisjen mjedisore. Duke përmirësuar sistemet e drejtësisë mjedisore në Shqipëri, Maqedoninë e Veriut dhe Malin e Zi, projekti kontribuon në konvergencën rajonale me standardet evropiane, duke nxitur transparencën, llogaridhënien dhe angazhimin e qytetarëve në proceset e vendimmarrjes mjedisore.

Ky raport ofron një analizë të sistemit aktual të drejtësisë mjedisore në Shqipëri, duke përfshirë kuadrin ligjor, kapacitetin institucional dhe mekanizmat e pjesëmarrjes publike në proceset e vendimmarrjes mjedisore. Ai thekson praktikat e mira dhe identifikon boshllëqet që mund të informojnë aktivitetin e mëtejshëm dhe të mbështesin pajtueshmërinë e Shqipërisë me angazhimet e saj sipas direktivave të BE-së dhe Konventës së Aarhusit.

4. METODOLOGJIA

Ky Raport i Vlerësimit i CEJ përdori një metodologji të konsoliduar për të vlerësuar qeverisjen mjedisore të Shqipërisë, duke kombinuar njohuritë në vend dhe standardet ndërkombëtare për dhënë rekomandime të zbatueshme.

Fazat e kërkimit:

1. Hulumtimi: Analiza e teksteve ligjore, raporteve institucionale dhe praktikës gjyqësore.
2. Angazhimi i palëve të interesuara: Kontribute nga qeveria, gjyqësori, OSHC-të dhe aktorët lokalë përmes intervistave dhe fokus-grupeve.
3. Analiza krahasuese: Krahasimi i Shqipërisë me standardet dhe praktikat e BE-së në Francë.

Qasja kërkimore: Metodologjia ndërthuri qasje cilësore dhe sasiore për të vlerësuar kornizën e drejtësisë mjedisore të Shqipërisë, duke identifikuar pikat e forta, boshllëqet dhe rekomandimet e zbatueshme. Hulumtimi analizoi kornizat ligjore dhe institucionale, ndërsa angazhimi i palëve të interesuara mbledhi këndvështrime të ndryshme përmes intervistave individuale dhe diskutimit në grupe të synuara. Analiza krahasuese qëmtoi fushat ku nevojiten përmirësime në Shqipëri për të arritur standardet e BE-së.

Angazhimi i palëve të interesuara: Intervistat e strukturuar me përfaqësues të ministrive, AKM-së, profesionistë ligjorë në të gjithë nivelet e gjyqësorit, medias dhe OSHC-të shqyrtuan sfidat e pjesëmarrjes publike dhe qeverisjes në nivel kombëtar dhe vendor. *Grupet e synuara* (përfshirë një seancë më 23 tetor 2024, me 30 pjesëmarrës dhe një më 16 dhjetor 2024, me 20 palë të interesuara), trajtuan pengesat në pjesëmarrjen publike, sfidat e zbatimit dhe koordinimin institucional. Gjetjet theksuan boshllëqet në proceset e konsultimit, aksesin e kufizuar të publikut në informacionin mjedisor dhe kufizimet e burimeve, dhe u paraqitën rekomandime për përmirësimin e kornizës ligjore dhe institucionale, mjeteve dixhitale dhe përfshirjes së komuniteteve rurale.

Mbledhja e të dhënave: Të dhënat cilësore përfshinë rishikimet ligjore, raportet institucionale dhe studimin e rasteve; të dhënat sasiore analizuan tendencat e çështjeve mjedisore, vlerësimin e pjesëmarrjes publike dhe pajtueshmërinë me standardet e Konventës së Aarhusit. Sfidat përfshinë të dhëna të vjetra, pjesëmarrjen e ulët në zonën rurale dhe formatet e raportimit të pajtueshura.

Analiza krahasuese: Analiza krahasuese nxori në pah boshllëqet në sistemet e Shqipërisë, krahasuar me standardet e BE-së, duke u përqendruar në pjesëmarrjen publike, kapacitetin institucional dhe ekspertizën gjyqësore. U identifikuan mundësitë për të futur praktikën më të mirë të BE-së dhe për t'u përshtatur me standardet evropiane.

5. DIAGNOSTIKIMI I SISTEMIT TË DREJTËSISË MJEDISORE

5.1 Përmbledhje e sistemit

5.1.1 Kuadri ligjor

Bazat kushtetuese

Neni 56 i Kushtetutës përcakton të drejtën e qytetarëve për të marrë informacion mbi gjendjen e mjedisit dhe mbrojtjen e tij nga institucionet shtetërore. Pjesëmarrja e publikut në vendimmarrjen mjedisore u mundëson qytetarëve të shprehin, si dhe vendimmarrësve të marrin parasysh mendimet dhe shqetësimet që janë të rëndësishme për vendimmarrjen. Kjo e drejtë rrit cilësinë, llogaridhënien dhe transparencën e procesit të vendimmarrjes dhe kontribuon në rritjen e ndërgjegjësisë së publikut për çështjet mjedisore.

Neni 59 thekson më tej detyrimin e shtetit për të ruajtur ekuilibrin ekologjik dhe zhvillimin e qëndrueshëm, duke detyruar ruajtjen e biodiversitetit dhe përdorimin e kujdesshëm të burimeve natyrore për brezat e ardhshëm. Përveç kësaj, Neni 122 integron marrëveshjet ndërkombëtare në kuadrin ligjor vendas, duke u dhënë atyre përparësi ndaj legjislacionit kombëtar në konflikt. Kjo dispozitë është thelbësore në zbatimin e konventave ndërkombëtare mjedisore, të tilla si Konventa e Aarhus-it, drejtpërdrejt brenda sistemit ligjor shqiptar.

Në praktikë, ndërsa Kushtetuta ofron një bazë solide, por kapacitetet institucionale të mangëta dhe boshllëqet e zbatimit pengojnë realizimin e saj të plotë.

Konventat dhe Angazhimet Ndërkombëtare

Shqipëria është palë e disa konventave kryesore ndërkombëtare mjedisore, të cilat formojnë kuadrin e saj ligjor dhe institucional. Më të rëndësishmet midis këtyre instrumenteve ndërkombëtare të ratifikuara janë:

1. **Konventa e Aarhus** - Konventa e Aarhus garanton të drejtën e publikut për të aksesuar informacionin mjedisor, për të marrë pjesë në vendimmarrje dhe për të kërkuar drejtësi në çështjet mjedisore. Përveç ratifikimit të Aarhus përmes Ligjit Nr. 8672/2000, Shqipëria ka transpozuar parimet e saj në ligjet e vendit si Ligji "Për Mbrojtjen e Mjedisit" (Ligji Nr. 10431/2011) dhe Ligji "Për Vlerësimin e Ndikimit në Mjedis", duke forcuar kuadrin e saj ligjor. Vitet e fundit, Gjykatat kanë vendosur gjithashtu praktikën e zbatimit të drejtpërdrejtë të Aarhusit në çështjet mjedisore.⁵ Megjithatë, sfidat vazhdojnë, veçanërisht në zonat rurale ku proceset pjesëmarrëse janë të kufizuara, shpesh duke përjashtuar komunitetet e marginalizuara. Sigurimi i zbatimit të gjerë dhe të barabartë mbetet kritik.
2. **Konventa e Espoo** - Kjo konventë kërkon VNM për projekte me efekte të mundshme ndërkufitare, duke promovuar bashkëpunimin midis vendeve fqinje. Kjo konventë rrit aftësinë e Shqipërisë për të vlerësuar rreziqet mjedisore ndërkufitare, megjithëse nevojiten

⁵ P.sh. Vendimi nr. 322-2021, datë 21.07.2021, i Gjykatës së Lartë të Shqipërisë, 27 banorë të fshatit Margegaj, Shoqata "Toka" kundër Ministrisë së Energjisë, Ministrisë së Mjedisit, Agjencisë Kombëtare të Mjedisit – lidhur me ndërtimin e hidrocentraleve në zonën e Luginës së Valbonës;

Vendimi nr. 087-2021, datë 31.07.2021, i Gjykatës së Lartë të Shqipërisë, banorët e një fshati në Bashkinë Kamëz dhe Shoqata e Bujqësisë Organike kundër Bashkisë dhe Agjencisë Kombëtare të Mjedisit – lidhur me ndërtimin e një kompleksi blegtoral me thertore dhe restaurant, që shkakton shkatërrimin e Pyllit të Laknasit përmes prerjes së pemëve mbi 35 vjeçare.

mekanizma më të fuqishëm konsultimi ndërkufitar për t'u përafruar plotësisht me detyrimet e saj.

3. **Protokolli i Kiotos dhe Marrëveshja e Parisit** - Ratifikimi nga Shqipëria i këtyre marrëveshjeve ndërkombëtare për klimën angazhon vendin të reduktojë emetimet e gazrave serrë dhe të miratojë masa për zbutjen dhe përshtatjen ndaj ndryshimeve klimatike. Ndërsa politikat kombëtare i kanë integruar këto qëllime, kufizimet institucionale dhe financiare pengojnë progresin, siç theksohet në vlerësimet për Kapitullin 27 të procesit të integrimit të Shqipërisë në BE.⁶ Forcimi i kapaciteteve institucionale dhe siguri i fondeve janë thelbësore për përmbushjen e këtyre angazhimeve.
4. **Konventa për Shumëllojshmërinë Biologjike (CBD) dhe CITES** - Pjesëmarrja e Shqipërisë në CBD thekson angazhimin e saj për ruajtjen e biodiversitetit, ndërsa CITES rregullon tregtinë e specieve të rrezikuara. Pavarësisht progresit, sfida të tilla si prerjet e paligjshme vazhdojnë t'i pengojnë këto përpjekje. Zbatimi efektiv i ligjeve të lidhura me biodiversitetin dhe mekanizmat e përmirësuar të monitorimit janë të nevojshme për të adresuar këto çështje.
5. **Konventat e Bazelit, Roterdamit dhe Stokholmit** - Këto traktate trajtojnë lëvizjen dhe menaxhimin ndërkufitar të mbetjeve të rrezikshme dhe kimikateve. Shqipëria ka përfshirë dispozitat kryesore në Ligjin e saj për Menaxhimin e Mbetjeve të Rrezikshme, duke reflektuar angazhimin e saj ndaj sigurisë mjedisore. Megjithatë, zbatimi mbetet i dobët për shkak të sistemeve të pamjaftueshme të monitorimit, duke kufizuar aftësinë e vendit për të menaxhuar në mënyrë efektive lëndët e rrezikshme dhe për të mbrojtur shëndetin publik.
6. **Konventa e Ramsarit për ligatinat** - Kjo konventë mbron ekosistemet e ligatinave si Laguna Karavasta dhe Liqeni i Butrintit, të cilat njihen ndërkombëtarisht për rëndësinë e tyre ekologjike. Megjithatë, presionet prej urbanizimit dhe zhvillimit i kërcënojnë këto zona. Forcimi i monitorimit dhe zbatimi i masave më të rrepta të ruajtjes janë të nevojshme për të parandaluar degradimin e habitatit.
7. **Konventa e Bernës** - Shqipëria është palë në Konventën e Bernës, e cila mbron kafshët e egra dhe habitatet natyrore evropiane. Vendi synon ruajtjen e habitateve kritike për speciet migratore. Transpozimi i parimeve të Konventës së Bernës në politikat kombëtare siguron përafrimin me qëllimet më të gjera evropiane të ruajtjes së biodiversitetit.
8. **Konventa e Barcelonës** - Si një vend mesdhetar, Shqipëria luan një rol të rëndësishëm në Konventën e Barcelonës, e cila synon të mbrojë mjediset detare dhe bregdetare të Mesdheut. Masa të tilla si reduktimi i ndotjes dhe menaxhimi i qëndrueshëm janë në përputhje me interesat ekologjike dhe ekonomike të Shqipërisë, megjithëse zbatimi i tyre kërkon investime të mëdha në infrastrukturë dhe monitorimin e mjedisit.
9. **Konventa e Bonit** - Kjo konventë nxit bashkëpunimin ndërkombëtar për të mbrojtur speciet migratore. Pozicioni gjeografik i Shqipërisë përgjatë rrugëve kryesore të migrimit të shpendëve nënvizon rëndësinë e saj në arritjen e objektivat e Konventës së Bonit. Ruajtja e habitateve dhe partneritetet ndërkombëtare të qëndrueshme janë çelësi për përmbushjen e angazhimeve të saj.

Legjislacioni Horizontal Mjedisor dhe Përafrimi i BE-së

Legjislacioni horizontal mbulon çështje të ndryshme që përfshijnë fusha të ndryshme mjedisore. Ky legjislacion është i ndryshëm nga ai specifik për një sektor të vecantë, p.sh. uji, mbetjet, ajri

⁶https://www.swedenabroad.se/globalassets/ambassador/albanien-tirana/development-cooperation/questions-for-clarification-two-new-tenders/screeningpreparatoryassessmentreportchapter27_07nov2019.docx

etj. Në vend që të rregullojnë një fushë specifike, këto pjesë të legjislacionit janë më procedurale. Ato parashikojnë metoda, procedura dhe mekanizma që synojnë integrimin e mjedisit në fusha të tjera të politikave, përmirësimin e vendimarrjes, zhvillimin dhe zbatimin e legjislacionit.

Legjislacioni mjedisor horizontal i Shqipërisë paraqet progres të konsiderueshëm në përafrimin me direktivat e BE-së, me një nivel të përgjithshëm transpozimi prej 78.6%. Direktiva e VSM (2001/42/KE) dhe Direktiva e VNM (2011/92/BE) janë ndër direktivat më të transpozuar. VSM, zbatohet përmes Ligjit Nr. 91/2013 "Për Vlerësimin Strategjik Mjedisor", ndërsa VNM rregullohet nga Ligji Nr. 10440/2011, dhe mbështetet nga legjislacioni i detajuar dytësor. Pjesëmarrja e publikut dhe qasja në informacionin mjedisor, siç parashikohet nga Konventa e Aarhus, janë të harmonizuara mirë përmes Ligjit Nr. 119/2014 "Për Informimin Publik".

Pavarësisht këtyre arritjeve, mbeten boshllëqe në transpozimin e Direktivës së Përgjegjësisë Mjedisore (2004/35/EC), e cila është harmonizuar vetëm pjesërisht. Legjislacioni dytësor i nevojshëm për zbatimin e dispozitave specifike mbi përgjegjësinë dhe kompensimin për dëmin mjedisor mbetet ende për tu miratuar. Për më tepër, zbatimi dhe koordinimi ndërmjet agjencive mbeten i dobët. Transparenca dhe përfshirja e publikut janë përmirësuar, por kapacitetet institucionale dhe ekspertiza teknike brenda MTM dhe organeve përkatëse duhen forcuar më tej që të arrihet pajtueshmëria e plotë.

1. Ligji "Për Mbrojtjen e Mjedisit" (Nr. 10431/2011) i ndryshuar në 2013 dhe 2020 (Ligji i PE) - Ky ligj kuadër është gurmtheli i kornizës ligjore për mjedisin në Shqipëri, duke përfshirë parime të tilla si zhvillimi i qëndrueshëm, parandalimi i ndotjes dhe parimi "ndotësi paguan". Ligji ofron mekanizma për menaxhimin mjedisor, pjesëmarrjen publike dhe llogaridhënien institucionale. Ligji përputhet pjesërisht me **Direktivën 2003/35/KE** mbi pjesëmarrjen publike në vendimarrjen mjedisore dhe me **Direktivën 2004/35/KE (DPM)** për Përgjegjësinë Mjedisore. Ndonëse vlerësohet si kuadër i mirë ligjor, zbatimi i tij mbetet i kufizuar nga burimet e pakta dhe kapaciteti i dobët institucional, veçanërisht në zonat e largëta.

Një analizë e kohëve të fundit⁷ mbi statusin e transpozimit dhe zbatimit të disa direktivave mjedisore të BE-së në vendet e Ballkanit, zbuloi se ky ligj nuk është në përputhje me DPM-në, veçanërisht në lidhje me masat e restaurimit dhe përjashtimin e përgjegjësisë penale dhe dëmeve civile. Dispozitat kryesore, të tilla si garancitë financiare dhe kriteret për vlerësimin e dëmit, mbeten të pazbatueshme për shkak të mungesës së legjislacionit dytësor.

Mungesa e legjislacionit dytësor ka bllokuar zbatimin e Ligjit të PE-së. Mekanizmat kritikë, duke përfshirë Fondin Mjedisor dhe rregullat për vlerësimin e dëmeve, nuk janë krijuar, duke e kufizuar zbatimin në dispozita të përgjithshme të pamjaftueshme sipas Kodit Civil. Ky boshllëk pengon identifikimin, parandalimin dhe rehabilitimin e duhur të dëmeve mjedisore, duke mos pasur asnjë rast të trajtuar deri më sot. Ndryshimet ligjore dhe hartimi i rregulloreve të harmonizuara janë të nevojshme për të përafruar Ligjin e Mjedisit me DPM-në dhe për të siguruar efektivitetin e tij.

2. Ligji për Vlerësimin e Ndikimit në Mjedis (Nr. 10440/2011) - Ky ligj transponon ndjeshëm **Direktivën 2011/92/BE** dhe ndryshimin e saj, **Direktivën 2014/52/BE**, duke siguruar që projektet me ndikime të rëndësishme mjedisore t'i nënshtrohen një vlerësimi të hollësishëm. Ligji detyron kryerjen e konsultimeve publike dhe transparencë gjatë gjithë procesit të VNM-së, me dispozita për dëgjesa publike dhe akses në dokumentacionin e projektit. Megjithatë, zbatimi praktik është i mangët, me pjesëmarrjen e publikut shpesh të kufizuar nga procedurat jo efektive dhe mungesa e ndërgjegjësimi veçanërisht në komunitetet e marginalizuara.

⁷ "Are Balkan Countries Safeguarding Their Rivers? Një analizë ligjore e standardeve mjedisore në gjashtë vendet e Ballkanit Perëndimor, përgatitur nga Client Earth, EuroNatur and Riverwatch - <https://www.clientearth.org/latest/documents/are-balkan-countries-safeguarding-their-rivers-a-legal-analysis-of-environmental-standards-in-six-western-balkan-countries/>

Sipas legjislacionit shqiptar, siç parashikohet nga Neni 11 i Ligjit të VNM-së, zhvilluesi është përgjegjës për fillimin dhe financimin e procesit të VNM-së. Kjo përfshin punësimin e ekspertëve të certifikuar dhe të kualifikuar ose firmave konsulente për të përgatitur Raportin e VNM-së, për të kryer konsultime publike dhe për të dorëzuar dokumentacionin e kërkuar.

Shqipëria ka transpozuar Direktivën e VNM-së së BE-së. Megjithatë, përputhja jo e plotë me kriteret e përcaktuara në Aneksin III të kësaj direktive, veçanërisht në lidhje me vlerësimet e rrezikut për ndikimin e ndryshimeve klimatike dhe konsideratat e shëndetit të njeriut, mbetet një mangësi.⁸

Struktura dhe kërkesat për Raportin e VNM-së janë përgjithësisht në përputhje me Direktivën e VNM-së, pa kamangësi në kërkesat për rezultatet nga vlerësimet përkatëse (p.sh., VSM) dhe në adresimin e dobësive të lidhura me ndryshimet klimatike.

Kërkesa të detyrueshme

Projektet e listuara në Aneksin I të Ligjit të VNM-së, i cili pasqyron Aneksin I të Direktivës së VNM-së së BE-së, kërkojnë një VNM të thelluar. Këto projekte përfshijnë ndër të tjera, objekte industriale në shkallë të gjerë, impiante energjetike, aeroporte, diga ose rezervuarë të mëdhenj, termocentrale bërthamore, autostrada dhe hekurudha dhe aktivitete të tjera me ndikime të madh në mjedis.

Kërkesa jo të detyrueshme

- Projektet e listuara në Aneksin II të Ligjit të VNM-së i nënshtrohen një procesi shqyrtimi për të përcaktuar domosdoshmërinë e një VNM të thelluar. Ky vendim bazohet në kriteret mjedisore si madhësia e projektit, vendndodhja dhe ndjeshmëria mjedisore, siç përshkruhet në Vendimin e Këshillit të Ministrave (VKM) Nr.686 të 29.07.2015 "Për miratimin e rregullave, përgjegjësi dhe afateve për zhvillimin e procedurës së VNM-së dhe procedurës së dhënies të vendimit për deklarimin mjedisor", i ndryshuar. Neni 8 i Ligjit të VNM-së specifikon se ndryshimet ose zgjerimi i projekteve të Aneksit I dhe II kërkon të nënshtrohen shqyrtimit. Por ndryshe nga Direktiva e BE-së, lejon disa modifikime të veprave të Aneksit I që anashkalojnë kërkesat e detyrueshme të VNM-së, duke krijuar boshllëqe të mundshme në masat mbrojtëse mjedisore.

Procesi i VNM-së përfshin disa faza dhe elementë me qëllim për të vlerësuar dhe zbutur rreziqet mjedisore në mënyrë gjithëpërfshirëse. Komponentët kryesorë përfshijnë:

- **Shqyrtimi:** Kur është e aplikueshme - për projektet e Aneksit II të Ligjit të VNM
- **Shtrirja:** Gjatë kësaj faze, AKM konsultohet me institucionet publike, OJF-të dhe publikun për të identifikuar çështjet e rëndësishme mjedisore që duhet të adresohen. Zhvilluesi informohet për qëllimin e Raportit të VNM-së që duhet të përgatisë.
- **Raporti i VNM-së:** Raporti duhet të përfshijë:
 - Një përshkrim i detajuar i projektit dhe qëllimit të tij.
 - Të dhënat mjedisore bazë për zonën e prekur.
 - Një vlerësim i ndikimeve të mundshme mjedisore, duke përfshirë efektet kumulative dhe ndërkufitare.
 - Masat zbutëse të propozuara për të adresuar efektet negative.
 - Një analizë e alternativave të projektit dhe justifikimi për opsionin e zgjedhur.
 - Dokumentimi i takimeve të konsultit publik.

⁸ "Are Balkan Countries Safeguarding Their Rivers? Një analizë ligjore e standardeve mjedisore në gjashtë vendet e Ballkanit Perëndimor, përgatitur nga Client Earth, EuroNatur and Riverwatch - <https://www.clientearth.org/latest/documents/are-balkan-countries-safeguarding-their-rivers-a-legal-analysis-of-environmental-standards-in-six-western-balkan-countries/>

Procesi i VNM-së përfshin shumë palë të interesuara, por opinioni përfundimtar lëshohet si një Deklaratë Mjedisore (DM) nga MTM. Agjencia Kombëtare e Mjedisit (AKM) mbikëqyr fazat fillestare, duke përfshirë shqyrtimin dhe shtrirjen. MTM lëshon Deklaratën Mjedisore (DM) bazuar në Raportin e VNM-së, opinionin publik dhe konsultimet me autoritetet përkatëse.

Fazat dhe rolet nëpër të cilat kalon procesi i VNM janë paraqitur më poshtë.

Njoftimi i parë, që do të publikohet nga AKM pas marrjes së aplikimit, ka për qëllim të informojë publikun për procedurën e pritshme të VNM-së dhe të ftojë publikun e interesuar të paraqesë komente në lidhje me fushën e VNM-së. Rezultatet e fushëveprimit (përfshirë komentet e marra nga publiku) i komunikohen zhvilluesit dhe publikohen nga AKM. Dëgjesa publike duhet të mbahet jo më herët se 30 ditë nga njoftimi i AKM-s për Draft Raportin e VNM-së dhe publikimi duhet të zgjasë të paktën 20 ditë rresht.

Deklarata mjedisore e lëshuar nga MTM është një dokument i rëndësishëm në procesin e miratimit të projektit:

- **Miratimi:** I jep zhvilluesit të drejtën për të vazhduar në fazat e mëvonshme të licencimit.
- **Miratimi i kushtëzuar:** Lejon zbatimin e projektit në kushte të specifikuara të dizajnuara për të zbutur dëmin mjedisor.
- **Refuzimi:** Ndalon projektin të vazhdojë.

Megjithatë, Ligji i VNM-së (Neni 20) thotë se DM nuk është i detyrueshëm për autoritetet që japin leje zhvillimi. Kjo do të thotë se një projekt mund të miratohet teknikisht në kundërshtim me DM, me kusht që të jepet justifikim i plotë. Kjo boshllëk nuk është në përputhje me Nenin 8a të Direktivës së VNM-së, i cili kërkon që DM të integrohet në vendimin e pëlqimit mjedisor.

Mjetet juridike kundër vendimeve të lidhura me VNM-në përfshijnë:

1. Ankesat administrative:

- Palët e interesuara, duke përfshirë publikun dhe OJF-të, mund të kundërshtojnë vendimin e shqyrtimit, rezultatet e shtrirjes ose DM duke paraqitur një kërkesë në AKM ose MTM.
- Proceset e rishikimit administrativ synojnë të adresojnë mangësitë procedurale ose përmbajtësore.

2. Sfidat gjyqësore:

- Vendime të tilla si DM mund të kundërshtohen në gjykatat administrative. Precedentët si rasti i HEC-it në Poçëm tregojnë se si konsultimi i pamjaftueshëm publik dhe shkeljet procedurale mund të çojnë në anulimin gjyqësor të miratimit të projekteve.

3. Ligji për vlerësimin strategjik mjedisor. Ligji Nr. 91/2013 "Për Vlerësimin Strategjik Mjedisor" (Ligji i VSM) dhe aktet nënligjore shoqëruese kanë transpozuar Direktivën VSM **2001/42/EC** në legjislacionin shqiptar. Ky ligj integron konsideratat mjedisore në zhvillimin e politikave, planeve dhe programeve. Ai kërkon një vlerësim të ndikimeve të mundshme mjedisore gjatë fazave të planifikimit dhe parashikon përfshirjen e palëve të interesuara. Pavarësisht përafrimit me standardet e BE-së, sfidat e zbatimit vazhdojnë në sigurimin e angazhimit efektiv të palëve të interesuara dhe integrimin e gjetjeve të VSM në proceset vendimmarrëse.

Transpozimi i Direktivës VSM në ligjin shqiptar⁹

Transpozimi i Direktivës së VSM në ligjin shqiptar përfaqëson një hap të rëndësishëm drejt harmonizimit të legjislacionit kombëtar me standardet mjedisore të BE-së. Ligji VSM dhe aktet nënligjore të tij, ofrojnë një kornizë të plotë ligjore. Ligji i VSM pasqyron nga afër kërkesat e Direktivës së BE-së të VSM-së, duke përfshirë dispozitat e saj për shqyrtimin, shtrirjen, pjesëmarrjen e publikut dhe përmbajtjen e raportit të VSM-së.

Megjithatë, ka mangësi në zbatimin e plotë të këtyre dispozitave. Për shembull, kërkesat e direktivës për përdorimin e zonave të vogla në nivel vendor nuk trajtohen në mënyrë të vecantë në ligjin shqiptar, duke krijuar paqartësi në disa raste. Për më tepër, mungesa e mekanizmave për dokumentimin dhe reflektimin e kontributeve të publikut dhe të palëve të interesuara në procesin e vendimmarrjes nxjerr në pah nevojën e përmirësimeve në këtë drejtim.

Planet kombëtare, vendore dhe programet e përfshira

Në Shqipëri, procesi i VSM zbatohet për një gamë të gjerë planesh dhe programesh në nivel kombëtar dhe vendor. Në nivel kombëtar, kjo përfshin Planin e Përgjithshëm Kombëtar Hapësinor dhe strategji të tjera specifike për sektorin si Plani Kombëtar i Energjisë dhe Klimës, Masterplani Kombëtar për Infrastrukturën e Gazit dhe Strategjia e Menaxhimit të Burimeve Ujore. Këto korniza strategjike janë të rëndësishme për zhvillimin në fusha kyçe si energjia, transporti, menaxhimi i mbetjeve, burimet ujore dhe telekomunikacioni. Në nivel vendor, bashkitë janë përgjegjëse për hartimin e Planeve të përgjithshme Vendore, të cilat duhet t'i nënshtrohen VSM për të siguruar që ato përputhen me parimet e mbrojtjes së mjedisit dhe zhvillimit të qëndrueshëm.

Qëllimi i procesit të VSM përcaktohet më tej nga Ligji i VSM-së, i cili specifikon se planet dhe programet për bujqësi, pyje, peshkim, industri, miniera, turizëm dhe përdorim të tokës urbane ose rurale, të cilat janë kompetencë e tij. Këto plane janë baza për miratimin e projekteve siç

⁹ "Are Balkan Countries Safeguarding Their Rivers? Një analizë ligjore e standardeve mjedisore në gjashtë vendet e Ballkanit Perëndimor, përgatitur nga Client Earth, EuroNatur and Riverwatch - <https://www.clientearth.org/latest/documents/are-balkan-countries-safeguarding-their-rivers-a-legal-analysis-of-environmental-standards-in-six-western-balkan-countries/>

përcaktohet në Aneksin I dhe II të Ligjit të VSM-së. Për më tepër, rishikimet ose modifikimet në planet ekzistuese mund të kërkojnë kryerjen e procesit të VSM, veçanërisht kur ka mundësi për ndikim të konsiderueshëm mjedisor, duke përfshirë edhe ndikimet në zonat e mbrojtura.

Autoritetet vendimmarrëse

Në Shqipëri, MTM mban përgjegjësinë kryesore vendimmarrëse për procesin e VSM-së, duke mbikëqyrur fazat kryesore si shqyrtimi dhe shtrirja, duke përcaktuar nëse një plan ose program i caktuar kërkon një VSM. Për vendimet e shqyrtimit, MTM konsultohet me palët e interesit, duke përfshirë qeverisjen vendore, autoritetet e shëndetit publik, agjencitë e mbrojtjes së tokës bujqësore dhe OJF-të mjedisore. Këto konsultime janë pjesë integrale për të siguruar që çështjet mjedisore të adresohen në mënyrë gjithëpërfshirëse.

Procesi i VSM duhet të jetë pjesëmarrës, duke organizuar dëgjesa publike dhe konsultime gjatë përgatitjes së raportit të VSM-së. Palët e interesuara kanë mundësi të japin kontribut në faza të ndryshme, nga shqyrtimi deri në miratimin përfundimtar të deklaratës së VSM-së. Pavarësisht këtyre dispozitave, sfidat e zbatimit praktik janë të tilla si dokumentimi jo i plotë i mendimeve dhe opinionit publik dhe transparenca jo e plotë në vendimet e publikuara.

Ndikimi i VSM në vendimmarrje

Procesi i VSM është një mjet i rëndësishëm për rritjen e cilësisë së vendimmarrjes në Shqipëri. Ai ofron një metodologji të strukturuar për identifikimin, vlerësimin dhe zbutjen e ndikimeve të mundshme mjedisore të planeve dhe programeve të propozuara. Duke kërkuar një vlerësim të qasjeve alternative, VSM siguron që vendimmarrësit të marrin në konsideratë alternativat miqësore me mjedisin. Ky proces ndihmon në identifikimin e ndikimeve kumulative që mund të mos jenë të dukshme kur konsiderohen projektet e vecanta.

Megjithatë, në zbatim vërehen mangësi të theksuara. Disa plane, si Strategjia e Menaxhimit të Burimeve Ujore dhe Masterplani Kombëtar për Infrastrukturën e Gazit, u miratuan pa përfunduar procesin e VSM-së. Në raste të tjera, siç është Plani Kombëtar i Energjisë dhe Klimës, procedura e VSM u nis, por nuk u përfundua para miratimit të tij. Këto gabime pengojnë qëllimin e Direktivës së VSM dhe Ligjit të VSM-së, duke theksuar nevojën për mekanizma më të fortë zbatimi.

Mjetet juridike për VSM-të e papërshtatshme

Mjetet juridike administrative

Ankesat: Palët e interesuara, përfshirë publikun, mund të apelojnë si vendimet e shqyrtimit ashtu edhe deklaratat përfundimtare të VSM të lëshuara nga MTM. Këto ankesa duhet të dorëzohen brenda 30 ditëve nga publikimi i vendimit, në përputhje me Kodin e Procedurave Administrative.

Mjetet juridike gjyqësore

Shqyrtimi gjyqësor: Palët e interesuara kanë të drejtë të kundërshtojnë dështimin për të nisur ose kryer siç duhet një proces VSM. Këtu përfshihen edhe rastet kur pjesëmarrja publike është e pamjaftueshme ose fazat e shqyrtimit dhe fushëveprimit anashkalohen. Ky rishikim mund të adresojë të metat procedurale dhe të sigurojë pajtueshmërinë me kërkesat e VSM-së.

Ndërsa këto mjete juridike ofrojnë një mbrojtje kundër të metave procedurale, efektiviteti i tyre kufizohet nga transparenca e kufizuar e procesit të VSM në praktikë. Për shembull, vendimet e shqyrtimit shpesh nuk publikohen dhe raportet mbi zbatimin e VSM rrallë bëhen publike.

4. Ligji për Lejet Mjedisore (Nr. 10448/2011) - Ofron një kornizë gjithëpërfshirëse për menaxhimin e aktiviteteve me ndikime të mundshme mjedisore. Ky ligj transponon pjesërisht Direktivën e BE-së për Emetimet Industriale (2010/75/BE) dhe Direktivën 2004/35/EC për Përgjegjësinë Mjedisore dhe thekson parime si "ndotësi paguan", Teknikat më të Mira të Disponueshme (BAT) dhe pjesëmarrjen e publikut për aktivitete me ndikim të lartë. Pavarësisht progresit, zbatimi

sfidohet nga kapacitetet e kufizuara institucionale, ndërgjegjësimi i ulët i publikut dhe sistemet e pamjaftueshme të të dhënave. Reformat e fundit kanë thjeshtuar procedurat, por nevojiten investime të mëtejshme për t'u përafuar plotësisht me standardet e BE-së dhe për të siguruar zbatimin efektiv. Zbatimi pengohet nga boshllëqet në ekspertizën teknike dhe burimet financiare, të cilat kufizojnë efektivitetin e tij në adresimin e rasteve komplekse të dëmtimit mjedisor.

5. Ligji për qasje në informacion (Nr. 119/2014) - Ky ligj përputhet me Direktivën 2003/4/EC, duke garantuar qasjen e publikut në informacionin mjedisor të institucioneve shtetërore. Ai synon të nxisë transparencën dhe të mundësojë pjesëmarrjen e informuar të publikut në qeverisjen mjedisore. Megjithatë, zbatimi i tij shpesh pengohet nga sistemet e vjetruara të të dhënave dhe praktikrat e papërshtatshme të shpërndarjes së informacionit, të cilat kufizojnë aksesin e informacionit të rëndësishëm për qytetarët dhe OSHC-të.

6. Kodi Penal (Nr. 7895/1995), i ndryshuar me Ligjin Nr. 44/2019, i cili përfshiu vepra të reja dhe dënime të shtuara për të adresuar një sërë shkeljesh mjedisore. Ky kod trajton në mënyrë të shprehur qartë krimet mjedisore, duke u përqendruar në mbrojtjen e ajrit, ujit, tokës, biodiversitetit dhe burimeve natyrore. Këto dispozita janë krijuar për të mbajtur përgjegjës individët dhe personat juridikë për veprimet që dëmtojnë mjedisin. Ndërsa Shqipëria ka bërë përparim të konsiderueshëm në përafrimin e dispozitave të saj të së drejtës penale me Direktivën 2008/99/KE, sfidat mbeten në zbatimin, proporcionalitetin e dënimeve dhe kapacitetin institucional.

Tabela e mëposhtme ofron një përmbledhje të detajuar të krimeve mjedisore dhe dënimeve përkatëse në Kodin Penal Shqiptar:

Neni	Përshkrimi i ofendimit	Gama e penalltisë ¹⁰
201	Ndotja e ajrit, ujit dhe tokës përmes veprimeve të paligjshme, duke rezultuar në dëmtim të ekosistemeve, biodiversitetit ose shëndetit të njeriut.	Gjobë ose deri në 15 vjet burgim
201/a	Menaxhimi jo i duhur i mbetjeve, duke përfshirë mbledhjen, asgjësimin ose trajtimin, duke shkaktuar dëme të konsiderueshme mjedisore.	Gjobë ose deri në 15 vjet burgim
201/b	Transporti i paligjshëm i mbeturinave, duke shkelur rregulloret kombëtare ose ndërkombëtare.	Gjobë ose deri në 5 vjet burgim
201/c	Kryerja e aktiviteteve të rrezikshme, të tilla si objektet operative që trajtojnë substanca të rrezikshme, pa autorizimin e duhur.	Gjobë ose deri në 15 vjet burgim
201/ç	Trajtimi i materialeve bërthamore ose substancave të rrezikshme radioaktive në mënyrë të paligjshme, duke shkaktuar dëme të mundshme ose aktuale.	Gjobë ose deri në 20 vjet burgim
202	Dëmtimi i specieve të mbrojtura të florës dhe faunës, të tilla si gjuetia e paligjshme ose shkatërrimi i habitateve.	Gjobë ose deri në 7 vjet burgim
202/a	Tregtimi i specieve të mbrojtura, duke përfshirë pjesët ose derivatet e tyre, në shkelje të rregulloreve.	Gjobë ose deri në 3 vjet burgim
202/b	Degradimi i habitateve në zonat e mbrojtura, duke ndikuar në ekosistemet.	Gjobë ose deri në 5 vjet burgim
203	Prodhimi ose trajtimi i substancave që zbërthejnë ozonin në shkelje të rregulloreve.	1 deri në 7 vjet burgim
204	Peshkimi i paligjshëm gjatë periudhave të ndaluara ose përdorimi i metodave të ndaluara.	Gjobë ose deri në 2 vjet burgim
205	Prerja e paligjshme e pyjeve, veçanërisht gjatë moratoriumeve ose në zona të mbrojtura.	Gjobë ose deri në 1 vit burgim
206	Prerja e paligjshme e pemëve dekorative ose frutore.	Gjobë ose deri në 3 muaj burgim
206/a	Shkatërrimi i qëllimshëm i pyjeve përmes zjarrit, duke çuar në dëme mjedisore dhe materiale.	5 deri në 20 vjet burgim
206/b	Shkatërrimi i pakujdesshëm i pyjeve përmes zjarrit, duke rezultuar në dëme të konsiderueshme.	2 deri në 8 vjet burgim

¹⁰ Neni 34 i Kodit Penal përcakton rregullat e përgjithshme në lidhje me gjobat. Edhe pse nuk bën dallim midis personave fizikë dhe atyre juridikë, ai parashikon që shumta e gjobës të përcaktohet nga gjykata rast pas rasti, brenda intervalit nga 100,000 (njëqind mijë) deri në 10 (dhjetë) milionë lekë shqiptare.

207	Shkelja e rregulloreve të karantinës së bimëve dhe kafshëve, duke rezultuar në sëmundje ose dëme ekologjike.	Mirë
-----	--	------

Transpozimi i Direktivës së BE-së 2008/99/EC

Direktiva 2008/99/EC¹¹ parashikon dënime penale për vepra të rënda mjedisore dhe Shqipëria i ka integruar ato në kuadrin e saj ligjor. Megjithatë, zbatimi përballet me disa sfida:

1. **Proporcionaliteti i dënimeve:** Dënimet në Kodin Penal shqiptar janë të rëndësishme, me qëllim parandalues, ato mbeten të kufizuara për shkak të mospërputhjeve në praktikën e zbatimit dhe gjyqësorit.
2. **Kapaciteti institucional:** Agjencitë e zbatimit të ligjit në Shqipëri shpesh nuk kanë burime të mjaftueshme dhe trajnime për të hetuar, ndjekur penalisht dhe gjykuar në mënyrë efektive krimet mjedisore. Bashkëpunimi midis institucioneve mbetet i dobët, duke kufizuar zbatimin praktik të këtyre ligjeve.
3. **Mangësitë e përafrimit:** Megjithëse dispozitat penale janë në përputhje me direktivat e BE-së, masat shpesh, të tilla si përfshirja e praktikave të drejtësisë restauruese dhe forcimi i kornizave administrative, janë të nevojshme për një pajtueshmëri të plotë.
4. **Ndërgjegjësimi publik dhe institucional:** Ndërgjegjësimi i ulët midis institucioneve dhe publikut kontribuon në veprimet e pakta të raportimit dhe zbatimit si përgjigje ndaj krimeve mjedisore. Kjo situatë përkeqësohet edhe nga perceptimi i krimeve të tilla në mjedis si krim "pa viktima".

Legjislacioni Sektorial Mjedisor dhe Përafrimi i BE-së¹²

1. **Cilësia e ajrit:** Legjislacioni shqiptar për cilësinë e ajrit demonstroi përafrim të moderuar me direktivat e BE-së, me një nivel transpozimi prej 66.8%. Direktiva për cilësinë e ajrit të ambientit (2008/50/EC) është pothuajse plotësisht e transpozuar, duke arritur përafrimin 96% përmes Ligjit Nr. 162/2014 "Për mbrojtjen e cilësisë së ajrit të ambientit" dhe Vendimit të Këshillit të Ministrave (VKM) Nr. 352/2014, i cili përcakton kriteret e vlerësimit të cilësisë së ajrit dhe pragjet ndotëse.

Direktiva për VOCs (94/63/EC) dhe Direktiva e Fazës II për VOCs (2009/126/EC) janë transpozuar plotësisht përmes VKM Nr. 1075/2015 dhe VKM Nr. 909/2016, të cilat rregullojnë emetimet nga ruajtja, shpërndarja dhe furnizimi me lëndë djegëse e automjeteve. Megjithatë, Direktiva e niveleve të shkarkimeve (2016/2284/EC) është në një fazë të hershme transpozimi (20%) me një projekt-urdhër të Qeverisë në pritje të miratimit, dhe Direktiva e Përmbajtjes së Sqfurit (2016/802/EC) është vetëm 18% e transpozuar, pjesërisht nga VKM Nr. 781/2012 në lidhje me cilësinë e lëndëve djegëse të lëngshme.

Zbatimi mbetet i kufizuar për shkak të rrjetit të pazhvilluar të monitorimit të cilësisë së ajrit. Megjithëse ekzistojnë shtatë stacione monitorimi, mbulimi i tyre është i pamjaftueshëm, veçanërisht në zonat rurale. Mungon inventari i konsoliduar i emetimeve dhe tavanet kombëtare të tyre, duke mos qenë në pajtueshmëri me standardet e BE-së. Mangësitë e kapaciteteve institucionale brenda MTM, AKM dhe organeve të tjera i bëjnë këto sfida edhe më të mëdha. Kërkohen urgjentisht investime në infrastrukturën e monitorimit dhe në reformën administrative.

2. **Menaxhimi i mbetjeve:** Sektori i menaxhimit të mbetjeve ka një nivel transpozimi prej 53.5%, duke reflektuar progres të pabarabartë nëpër direktiva të ndryshme. Direktiva Kuadër e Mbetjeve (2008/98/EC) është transpozuar vetëm 34%, kryesisht përmes Ligjit Nr. 10 463/2011 "Për Menaxhimin e Integruar të Mbetjeve", i cili përcakton hierarkinë e mbetjeve dhe parimin "ndotësi paguan". Direktiva e Landfillit (1999/31/EC) dhe Direktiva e Mbetjeve të Paketimit (94/62/EC) janë transpozuar në 81%, të mbështetura nga VKM Nr. 452/2012 "Për landfillet" dhe VKM Nr.

¹¹ Zëvendësuar nga Direktiva (EU) 2024/1203. Vendet anëtare të të BE duhet të zbatojnë rregullat e reja deri më 21 Maj 2026.

¹² Screening Preparatory Assessment (SPA), pjese e programit Supporting Albanian Negotiations in Environment, Kapitulli 27 (SANE27); https://www.swedenabroad.se/globalassets/ambassador/albanien-tirana/development-screening-preparatory-assessment-report-chapter27_07nov2019.docx

177/2012 "Për mbetjet e paketimit". Direktiva e Baterive dhe Akumulatorëve (2006/66/EC) është transpozuar në masën 82%, zbatuar përmes VKM Nr. 866/2013.

Mangësi të mëdha vërehen në Rregulloren e Riciklimit të Anijeve (1257/2013/BE) (transpozimi 1%) dhe Direktivën WEEE (2012/19/BE) (38%). Mungesa e skemave të përgjegjësisë së zgjeruar të prodhuesit (PZP) dhe sistemeve rajonale të menaxhimit të mbetjeve e pengon zbatimin në terren. Mbetjet e rrezikshme, të tilla si mbetjet elektronike, menaxhohen në mënyrë sporadike, ku bashkitë që luftojnë për të mbledhur tarifat e mbetjeve ose infrastrukturës. Fragmentimi institucional ndërmjet Ministrisë së Infrastrukturës dhe Energjisë (MIE) dhe qeverisjes vendore pengon veprimin e koordinuar.

3. Cilësia e ujit: Legjislacioni i ujit është vetëm 35% i transpozuar. Direktiva e Ujit të Pijshëm (98/83/KE) dhe Direktiva për Ujërat e Larjes (2006/7/KE) janë plotësisht të harmonizuara përmes Ligjit Nr. 9115/2003 "Për Administrimin e Cilësisë së Ujit të Pijshëm" dhe Ligjit Nr. 8102/1996 "Për Shëndetin Publik", të plotësuar me VKM Nr. 267/2009. Megjithatë, Direktiva Kuadër e Ujit (2000/60/EC) është transpozuar pjesërisht (41%) sipas Ligjit Nr. 111/2012 "Për Menaxhimin e Integruar të Ujit". Direktiva të tjera të rëndësishme, të tilla si Direktiva Kuadër e Strategjisë Detare (2008/56/EC) dhe Direktiva e Ujërave Nëntokësore (2006/118/EC), mbeten kryesisht të transpozuar.

Zbatimi pengohet nga infrastruktura e vjetëruar dhe investimet e pamjaftueshme. Trajtimi i ujërave të zeza urbane është i pamjaftueshëm, me mbulim minimal në zonat rurale. Agjencia Kombëtare për Menaxhimin e Burimeve Ujore (AMBU) përballet me sfida të koordinimit me institucionet e tjera, duke penguar progresin. Legjislacioni i përditësuar, rritja e financimit dhe ngritja e kapaciteteve janë thelbësore për pajtueshmërinë me standardet e BE-së.

4. Mbrojtja e natyrës:

Shqipëria ka bërë hapa të rëndësishëm në avancimin e politikës së saj të zhvillimit mjedisor, veçanërisht në mbrojtjen e natyrës.

Objektivat e mbrojtjes së natyrës dhe ruajtjes së biodiversitetit janë të integruara në gjerësisht të Strategjisë Kombëtare të Shqipërisë për Zhvillim dhe Integrim.

Legjislacioni shqiptar për mbrojtjen e natyrës është i dobët, me një nivel transpozimi prej 33%. Direktiva e Shpendëve (2009/147/KE) dhe Direktiva e Habitave (92/43/KEE) janë transpozuar përkatësisht në 65% dhe 86%, përmes Ligjit Nr. 10006/2008 "Për Biodiversitetin" dhe VKM Nr. 866/2012 "Për Zonat e Mbrojtura". Rregullorja CITES (338/97/EC) është transpozuar pjesërisht (56%) përmes Ligjit Nr. 9025/2003 për ratifikimin e Konventës për Tregtinë Ndërkombëtare të Specieve të Rrezikuara.

Mangësitë ndeshen në zbatimin e Rregullores së Qasjes dhe Ndarjes së Përfitimeve (QNP) (511/2014/BE) dhe rregulloreve të tjera për produktet e fokave dhe lëkurat e kafshëve. Zbatimi ka probleme për shkak të financimit të kufizuar, menaxhimit të dobët dhe kapacitetit të pamjaftueshëm në Agjencinë Kombëtare për Zonat e Mbrojtura (AKZM). Adresimi i këtyre mangësive kërkon korniza më të forta institucionale dhe fushata të ndërgjegjësimit publik.

5. Ndotja industriale: Legjislacioni për kontrollin e ndotjes industriale është i përafëruar në nivel mesatar, me një nivel transpozimi prej 44.5%. Direktiva e Shkrkimeve Industriale (2010/75/BE) është në përputhje 70% sipas Ligjit Nr. 10448/2011 "Për Lejet Mjedisore", ndërsa Direktiva Seveso III (2012/18/BE) është vetëm 9% e transpozuar. Direktiva të tjera, të tilla si Direktiva e Impianteve me Djegie të Mesme (2015/2193/BE), mbeten të transpozuar.

Zbatimi është i paqëndrueshëm për shkak të kapaciteteve të pamjaftueshme teknike dhe mekanizmave të zbatimit. Industrive u mungon ekspertiza për të përmbushur standardet e

shkarkimeve, duke kërkuar periudha të gjata tranzicioni dhe Planet për Zbatimin Specifik të Direktivës (PZSD).

6. Ndryshimet klimatike: Legjislacioni i Shqipërisë për ndryshimet klimatike është në fazat e hershme të përafrimit me direktivat e BE-së, duke arritur një nivel transpozimi prej 12.2%. Rregullorja për Gazrat Serrë të Fluoruar (BE) 517/2014 ka arritur një përafrim të avancuar prej 79.1%, kryesisht përmes VKM Nr. 865, datë 10.12.2014, e cila trajton reduktimin dhe stabilizimin e këtyre gazeve. Rregullorja e Substancave Ozonholluese (KE) 1005/2009 u përafrua pjesërisht në vitin 2019 me VKM Nr. 10, datë 09.01.2019, por niveli i transpozimit mbetet në 22.7%.

Direktiva e Sistemit të Tregtimit të Emetimeve të BE-së (2003/87/EC) dhe mekanizmat përkatës, të tilla si Vendimi 406/2009/EC, mbeten të patranspozuar. Projektligji që synon transpozimin e pjesshëm të EU ETS ishte përgatitur që në vitin 2019, por ende nuk është miratuar.

Zbatimi është minimal edhe për direktivat e transpozuar. Strategjia Kombëtare dhe Plan i Veprimi për Zbutjen dhe Përshtatjen ndaj Ndryshimeve Klimatike, miratuar me VKM Nr. 466, datë 03.07.2019, synon të përmirësojë koordinimin, por i duhen bërë përditësime të rëndësishme për të mbështetur pajtueshmërinë me BENë. Kapaciteti institucional mbetet i dobët, me ekspertizë të kufizuar në monitorimin dhe zbatimin e rregulloreve të lidhura me klimën.

7. Zhurma: Legjislacioni i zhurmës në Shqipëri përputhet me Direktivën e Zhurmës Mjedisore (2002/49/EC) në një nivel të avancuar prej 86%. Korniza ligjore përmban Ligjin Nr. 9774, datë 12.07.2007, "Për vlerësimin dhe administrimin e zhurmës mjedisore", dhe ndryshuar me ligjin Nr. 39/2013. Legjislacioni dytësor përfshin VKM Nr. 587/2010, i cili rregullon monitorimin e zhurmës, dhe Udhëzimin Nr. 1/2018, që përcakton kërkesat për planet e veprimt të zhurmës.

Zbatimi është në fazat fillestare. Monitorimi i zhurmës është i kufizuar, me të dhëna të mbledhura nga vetëm 11 qytete që përdorin një pajisje të vetme. Hartat strategjike të zhurmës dhe planet e veprimt nuk janë zhvilluar dhe kapacitetet administrative brenda AKM dhe Bashkive mbeten të pamjaftueshme. Kërkohet urgjentisht krijimi i një Këshilli Teknik të Zhurmës në MTM.

8. Kimikatet: Legjislacioni i kimikateve në Shqipëri është pjesërisht i përafruar, me një nivel transpozimi prej 29.4%. Kuadri kryesor ligjor është Ligji Nr. 27, datë 17.03.2016, "Për menaxhimin e kimikateve", i cili hyri në fuqi në vitin 2018. Rregullorja PIC (KE) Nr. 649/2012 është transpozuar plotësisht, duke arritur përafrim 96%, ndërsa Rregullorja REACH (KE) Nr. 1907/2006 dhe Rregullorja CLP (KE) Nr. 1272/2008 janë transpozuar vetëm pjesërisht, respektivisht në masën 20% dhe 41%,.

Zbatimi është në fazat e hershme për shkak të mungesës së Zyrës për Kimikatet, e cila është e parashikuar me ligj për të mbikëqyrur zbatimin e rregullores. Koordinimi midis MTM, doganave dhe inspektorateve është i dobët. Krijimi i Zyrës për Kimikatet dhe përditësimi i Planit Kombëtar për Menaxhimin e Sigurisë Kimike, janë hapa kritikë për ecurinë në të ardhmen.

5.1.2 Rishikimi i legjislacionit dhe praktikave aktuale për pjesëmarrjen e publikut në vendimarrjen mjedisore

1. E drejta për të mbledhur dhe themeluar OSHC: Kërkesat e regjistrimit dhe funksionimit të OSHC-ve shqiptare rregullohen me ligjin Nr. 8788/2001, (ndryshuar në 2007 dhe 2013) "Për organizatat jofitimprurëse". Ligji ndjek gjerësisht standardet ndërkombëtare, por përfshin dispozita, kryesisht për regjistrimin ligjor të centralizuar dhe taksimin, të cilat nuk janë të favorshme me parimin e një mjedisi të favorshëm për OSHC-të që të funksionojnë pa kufizime ose ndërhyrje të institucioneve shtetërore.

2. E drejta për informim: Transparenca e institucioneve publike shqiptare rregullohet me Ligjin Nr. 119/2014, "Për të Drejtën e Informimit". Ligji parashikon kërkesa transparence për autoritetet publike, dispozita për kërkesat për Lirinë e Informacionit (LI) dhe për mekanizmat e monitorimit. Ai detyron autoritetet publike të publikojnë strukturën e tyre organizative; teksti i plotë i konventave, legjislacionit, rregullave dhe rregulloreve që rregullojnë punën e tyre; dokumentet e politikave; buxhetin, shpenzimet dhe të dhënat e prokurimit; dhe formularët e kërkesave dhe ankesave të LI. Përveç formateve të kërkesave dhe ankesave për LI, autoritetet publike duhet të kenë një 'Koordinator për të Drejtën e Informimit'. Ky person shërben si një pikë kontakti institucional për këdo që kërkon informacion dhe bën ankesa. Ka afate të qarta për autoritetet publike për të dhënë informacionin e kërkuar.

Nëse një autoritet publik nuk jep ose refuzon të japë informacionin e kërkuar pa arsye, personi që kërkon informacionin ka të drejtë të paraqesë një ankesë në Komisionerin për të Drejtën e Informacionit dhe Mbrojtjen e të Dhënave Personale, i cili mund të gjobisë autoritetet publike ose t'i detyrojë ato të publikojnë informacionin. Autoritetet publike mund të fshehin informacione nëse ato lidhen ose ndikojnë në sigurinë kombëtare, sekretet tregtare, të dhënat personale, të drejtat e autorit, marrëdhëniet ndërqeveritare, politikat monetare dhe fiskale, hetimet penale ose administrative në vazhdim dhe konsultimet ndërqeveritare për zhvillimin e politikave publike.

Pavarësisht kufizimeve, ligji thotë se informacioni nuk mund të fshihet nëse një interes më i lartë publik kërkon që ai të bëhet publik. Megjithatë, dispozita e "interetit publik" është e papërcaktuar, duke krijuar kështu hapësirë të konsiderueshme që institucionet publike të kufizojnë ose ndalojnë ligjërisht informacionin.

3. Pjesëmarrja publike: Pjesa kryesore e kuadrit legjislativ për të mundësuar pjesëmarrjen e OSHC-ve në vendimmarrje është Ligji Nr. 146/2014 "Për njoftimin dhe konsultimin publik. Ai rregullon procesin e konsultimit publik duke përfshirur përgjegjësitë e institucioneve publike për të mundësuar kontributin e publikut, OSHC-ve dhe grupeve të tjera të interesit në procesin e vendimmarrjes mjedisore për ligjet, dokumentet strategjike kombëtare dhe vendore dhe çështje të tjera të politikave publike. Ligji ka dispozita të qarta për të siguruar që institucionet publike të zbatojnë një proces konsultimi transparent dhe në kohë. Institucionet duhet të japin informacion bazë për projekt-dokumentin e politikave duke shpjeguar nevojën për dokumentin, arsyetimin e draftit dhe informacione të tjera përkatëse. Të dhënat duhet të jepen brenda 20 ditëve nga njoftimi për konsultim. Ato mund të dorëzohen përmes një portali të dedikuar të konsultimit publik në internet ose me e-mail.

Dëgjesa publike duhet të organizohen nga institucioni publik i interesuar për të mbledhur të dhëna përmes diskutimeve të drejtpërdrejta. Pas projektit të një dokumenti politik, institucionet publike janë të detyruara të fillojnë procesin e konsultimit. Megjithatë, nuk është e detyrueshme që të fillojnë procesin e konsultimit për të mbledhur të dhëna përpara se të hartojnë dokumentin. Pas procesit të konsultimit, projekt-dokumentin i ri duhet të përfshijë një raport mbi rekomandimet e pranura.

Ato që refuzohen duhet të argumentohen dhe të bëhen publike përmes e-mailit ose publikimit në mediat e shkruara ose elektronike. Ka disa përjashtime nga procesi i konsultimit. Përjashtimet kanë të bëjnë me vendimmarrjen për çështjet e sigurisë kombëtare të cilat janë të klasifikuara, marrëveshjet ndërkombëtare, aktet individuale administrative, aktet normative me fuqi legjislative të Këshillit të Ministrave, emergjencën civile dhe çështje të tjera të përcaktuara me ligj si të përjashtuara. OSHC-të mund të angazhohen në konsultime pasi të jetë përgatitur draft-dokumentin e politikave, por nuk ka dispozita për të mundësuar konsultimin publik para ose gjatë procesit të hartimit. Procedurat e konsultimit në Kuvendin e Shqipërisë bazohen gjerësisht në kërkesat ligjore të Ligjit "Për Konsultimin Publik" (Ligji Nr. 146/2014), dhe në "Manualin e Pjesëmarrjes së Publikut në Procesin Vendimmarrës të Kuvendit".

Komunikimi midis OSHC-ve dhe komisioneve të Kuvendit lehtësohet përmes një koordinatori parlamentar. Rekomandimet e ofruara nga OSHC-të duhet të përfshihen në raportin përfundimtar të komitetit për një projektligj të dhënë. Për më tepër, OSHC-të mund të paraqesin peticione në Kuvend (Kryetarit të Kuvendit), të cilat më pas u përcillen komisioneve përkatëse për shqyrtim. Pavarësisht këtyre dispozitave, ka disa mangësi në kuadrin rregullator që pengojnë pjesëmarrjen efektive dhe transparente të OSHC-ve në procesin legjislativ.

5.1.3 Korniza e palëve të interesuara

I. Agjencitë dhe institucionet qeveritare

1. Ministria e Turizmit dhe Mjedisit

MTM shërben si autoritet qendror në Shqipëri për zhvillimin dhe zbatimin e politikave dhe legjislacionit mjedisor. Është përgjegjës për hartimin e ligjeve, rregulloreve dhe strategjive që synojnë mbrojtjen e mjedisit, zhvillimin e qëndrueshëm të turizmit dhe menaxhimin e burimeve natyrore. MTM mbikëqyr përafrimin e politikave kombëtare me marrëveshjet ndërkombëtare mjedisore dhe direktivat e BE-së, veçanërisht ato që lidhen me procesin e anëtarësimit të Shqipërisë në BE. Ministria koordinon punën me aktorë të ndryshëm, duke përfshirë agjencitë qeveritare, organizatat jofitimprurëse (OJF) dhe partnerët ndërkombëtarë, për të siguruar qeverisje kohezive dhe efektive mjedisore.

Përtej zhvillimit të politikave, MTM mbikëqyr zbatimin e programeve dhe projekteve mjedisore në të gjithë vendin. MTM monitoron agjencitë që kanë për detyrë të sigurojnë pajtueshmërinë me standardet mjedisore, menaxhimin e zonave të mbrojtura dhe promovon nisma që balancojnë zhvillimin ekonomik me qëndrueshmërinë ekologjike. Ministria luan një rol vendimtar në përfshirjen e publikut duke lehtësuar aksesin në informacionin mjedisor dhe duke nxitur pjesëmarrjen e komunitetit në proceset vendimmarrëse.

Meqenëse Shqipëria tashmë ka hapur negociatat e anëtarësimit me BE-në, përafrimi i legjislacionit shqiptar me *acquis* të BE-së dhe përmbushja e rekomandimeve të Komisionit Evropian në lidhje me kapitujt përkatës përfaqëson një objektiv kyç për këtë institucion. Konkretisht, ndër objektivat afatshkurtra që duhet të arrihen nga ky institucion janë:

- Marrja e masave për rishikimin dhe përmirësimin e strategjisë për VNM-të dhe vlerësimet e ndikimit mjedisor për projektet, planet dhe programet në sektorët e hidroenergjisë, ndërtimit, turizmit, transportit dhe minierave.
- Forcimi i luftës kundër krimit mjedisor dhe zbatimi i ligjeve që lidhen me mbrojtjen e natyrës dhe biodiversitetit, veçanërisht në zonat e mbrojtura.
- Rritja e kapaciteteve inspektuese përmes rritjes së profesionalizmit dhe mbështetjes buxhetore për të adresuar në mënyrë efektive krimet mjedisore.

2. Agjencia Kombëtare e Mjedisit

E themeluar në vitin 2014, AKM, nën MTM, është autoriteti qendror i Shqipërisë për mbrojtjen dhe monitorimin e mjedisit. Misioni i saj është të mbrojë, ruajë dhe përmirësojë mjedisin për brezat e tanishëm dhe të ardhshëm duke zbutur rreziqet për shëndetin e njeriut, duke promovuar përdorimin e qëndrueshëm të burimeve natyrore dhe duke përmirësuar cilësinë e jetës. Që nga viti 2020, AKM ka mbikëqyrur aktivitetet e inspektimit mjedisor, duke marrë përgjegjësi të mbajtura më parë nga Inspektorati Shtetëror për Mjedisin, Ujin, Pyjet dhe Turizmin. Ajo ka një zyrë qendrore dhe katër Agjenci Rajonale Mjedisore dhe një staf prej 304 personash.

AKM është përgjegjëse për kryerjen e vlerësimeve mjedisore, lëshimin e lejeve, mbikëqyrjen e VNM-së dhe sigurimin e pajtueshmërisë me ligjet mjedisore përmes inspektimeve dhe gjobave.

AKM mbledh dhe analizon të dhëna mbi cilësinë e ajrit dhe ujit, biodiversitetin dhe ndotjen, duke informuar vendimet e politikave dhe ndërgjegjësimin e publikut. Agjencia gjithashtu menaxhon mbetjet, duke përfshirë mbetjet e rrezikshme, dhe raporton në nivel kombëtar dhe ndërkombëtar për gjetjet e saj. ARM-të zbatojnë rregulloret mjedisore në nivel vendor, trajtojnë licencimin, monitorojnë aktivitetet dhe adresojnë shkeljet në bashkëpunim me zbatimin e ligjit.

Duke promovuar transparencën dhe duke lehtësuar aksesin e publikut në informacionin mjedisor në përputhje me Konventën e Aarhus, AKM nxit pjesëmarrjen e publikut në vendimmarrje dhe forcon qeverisjen mjedisore të Shqipërisë. Puna e AKM's mbështet menaxhimin e qëndrueshëm të burimeve, përputhet me angazhimet ndërkombëtare dhe kontribuon në qëllimet e përgjithshme të zhvillimit të Shqipërisë.

3. Agjencia Kombëtare për Zonat e Mbrojtura

AKZM, që operon nën strukturën e MTM, është e përkushtuar për menaxhimin dhe ruajtjen e zonave të mbrojtura të Shqipërisë, duke përfshirë parqet kombëtare, rezervat natyrore dhe vende të tjera ekologjike të rëndësishme. Përgjegjësitë e AKZM përfshijnë zhvillimin dhe zbatimin e planeve të menaxhimit që synojnë ruajtjen e biodiversitetit, mbrojtjen e habitateve dhe promovimin e turizmit të qëndrueshëm. Agjencia kryen kërkime shkencore, monitoron popullatat e kafshëve të egra dhe zbaton projekte ruajtjeje për të konservuar integritetin ekologjik të këtyre zonave.

Angazhimi i komuniteteve vendore është një aspekt themelor i qasjes së AKZM-s. Agjencia bashkëpunon me banorët, OJF-të dhe palët e tjera të interesuara për të promovuar mjete jetese të qëndrueshme në përputhje me objektivat e ruajtjes. Përmes programeve edukative dhe përfshirjes së komunitetit, AKZM nxit një ndjenjë kujdesi dhe nxit praktikën që mbështesin qëllimet mjedisore dhe socio-ekonomike. Duke balancuar përpjekjet e ruajtjes me zhvillimin e komunitetit, AKZM kontribuon në qëndrueshmërinë afatgjatë të trashëgimisë natyrore të Shqipërisë.

4. Agjencia Kombëtare e Pyjeve

Agjencia Kombëtare e Pyjeve (AKP), ka për detyrë të menaxhojë burimet pyjore të vendit. Duke operuar nën strukturën e MTM, përgjegjësitë kryesore të AKP përfshijnë menaxhimin, ruajtjen dhe zhvillimin e qëndrueshëm të pyjeve, duke i njohur ato si asete jetike kombëtare. Kjo përfshin mbikëqyrjen e zbatimit të politikave pyjore, kryerjen e inventarëve gjithëpërfshirës të pyjeve dhe zhvillimin e planeve të menaxhimit që përputhen me legjislacionin kombëtar dhe standardet ndërkombëtare mjedisore. Duke siguruar përdorimin e qëndrueshëm dhe shumëfunksional të burimeve pyjore, AKP kontribuon ndjeshëm në ruajtjen e biodiversitetit, zbutjen e ndryshimeve klimatike dhe përmirësimin e shërbimeve të ekosistemit.

Përveç detyrave të saj të menaxhimit, AKP luan një rol vendimtar në monitorimin dhe zbatimin e pajtueshmërisë me ligjet dhe rregulloret e pylltarisë. Ajo bashkëpunon me palë të ndryshme të interesuara, duke përfshirë komunitetet vendore, OJF-të dhe partnerët ndërkombëtarë, për të promovuar praktikën e qëndrueshme të pylltarisë dhe për të luftuar aktivitetet e paligjshme, të tilla si prerja e paautorizuar e pyjeve dhe pushtimi i tokës. Agjencia angazhohet në fushata ndërgjegjësimi publik dhe programe edukative për të nxitur një kulturë të kujdesit mjedisor midis qytetarëve. Përmes këtyre përpjekjeve, AKP synon të balancojë funksionet ekologjike, ekonomike dhe sociale të pyjeve, duke siguruar ruajtjen dhe përdorimin e tyre të qëndrueshëm për brezat e tanishëm dhe të ardhshëm.

5. Ministria e Bujqësisë dhe Zhvillimit Rural

Ministria e Bujqësisë dhe Zhvillimit Rural (MBZHR) është përgjegjëse për zhvillimin e ekonomisë së vendit duke promovuar bujqësinë në përputhje me sektorët e programit të fokusuar në mbrojtjen e mjedisit, si peshkimi i kontrolluar, mbrojtja e biodiversitetit dhe pylltaria. Në kuadër

të Ministrisë së Bujqësisë, Inspektorati i Peshkimit, i cili operon në nivel vendor, është përgjegjës për inspektimin dhe adresimin e aktiviteteve të paligjshme të peshkimit.

6. Agjencia e Menaxhimit të Burimeve Ujore

E themeluar në vitin 2018, Agjencia e Menaxhimit të Burimeve Ujore (AMBU) ka për detyrë qeverisjen e mirë të burimeve ujore për të përmbushur nevojat thelbësore, duke siguruar qëndrueshmërinë e ekosistemeve. Agjencia promovon përdorimin konkurrues dhe efikas të burimeve ujore, duke i dhënë përparësi përfitimit ekonomik dhe qëndrueshmërisë afatgjatë në praktikën e saj të menaxhimit.

7. Inspektorati Kombëtar i Mbrojtjes së Territorit

Inspektorati Kombëtar i Mbrojtjes së Territorit (IKMT) është një institucion qendror përgjegjës për parandalimin, mbrojtjen, mbikëqyrjen dhe kontrollin e zbatimit të legjislacionit që synon mbrojtjen e tokës, ajrit, ujit dhe pyjeve nga ndotja, dëmtimi ose aktivitete të paligjshme të çdo lloji. Përpjekjet e saj për inspektimin mjedisor fokusohen në sigurimin e pajtueshmërisë me legjislacionin mjedisor brenda zonave nën juridiksionin e saj dhe verifikimin që aktivitetet e inspektuara përputhen me kërkesat ligjore dhe kushtet e lejeve mjedisore.

Në varësi të Ministrisë së Brendshme, IKMT luan një rol kritik në zbatimin e ligjeve dhe rregulloreve mjedisore në Shqipëri, duke siguruar menaxhimin dhe mbrojtjen e qëndrueshme të burimeve natyrore. Përgjegjësitë përfshijnë mbikëqyrjen e aktiviteteve që lidhen me mbrojtjen e mjedisit, menaxhimin e integruar të burimeve ujore dhe shfrytëzimin e përgjegjshëm të burimeve natyrore. Inspektorati mbikëqyr dhe rregullon aktivitetet e gurore për të siguruar pajtueshmërinë me standardet ligjore dhe mjedisore. Për më tepër, IKMT zbaton ligje që mbrojnë pyjet dhe adreson shkeljet mjedisore si prerja e paligjshme, ndotja e ujit, hedhja e mbeturinave, degradimi i pyjeve dhe ndotja industriale. Mandati i IKMT është të ruajë biodiversitetin dhe të promovojë përdorimin e qëndrueshëm të burimeve.

Përtej rolit të tij zbatues, IKMT bashkëpunon me qeverisjen vendore, agjencitë e zbatimit të ligjit dhe inspektoratet e tjera për të koordinuar përpjekjet në qeverisjen mjedisore. Duke siguruar qasje publike në informacion dhe duke nxitur transparencën, IKMT mbështet pjesëmarrjen e publikut në proceset vendimmarrëse në lidhje me mbrojtjen e mjedisit. Mbikëqyrja e inspektoratit për respektimin e standardeve mjedisore në ndërtim, menaxhimin e burimeve dhe aktivitetet industriale nënvizon angazhimin e tij për të ruajtur integritetin ekologjik të Shqipërisë, duke avancuar praktikën e zhvillimit të qëndrueshëm.

8. Ministria e Drejtësisë

MD është një institucion kyç në formësimin dhe mbikëqyrjen e kuadrit ligjor të Shqipërisë, duke përfshirë ligjet që kanë të bëjnë me drejtësinë mjedisore. Ministria harton dhe ndryshon legjislacionin në lidhje me procedurat gjyqësore dhe administrative, duke siguruar pajtueshmërinë me parimet kushtetuese dhe detyrimet ndërkombëtare, duke përfshirë direktivat dhe konventat e BE-së si Konventa e Aarhus. Duke strukturuar rrugët ligjore për pjesëmarrjen publike, aksesin në informacion dhe çështjet gjyqësore mjedisore, MD krijon kornizën përmes së cilës qytetarët, bizneset dhe OJF-të mund të kërkojnë dëmshpërblim ose të sfidojnë vendimet që prekin mjedisin.

Në kapacitetin e saj zbatues, MD bashkëpunon me gjykatat dhe prokuroritë për të rritur efektivitetin e ligjeve mjedisore. Ajo gjithashtu ofron mbikëqyrje institucionale për proceset e trajnimit gjyqësor, duke siguruar që profesionistët ligjorë të kuptojnë kompleksitetin e legjislacionit mjedisor. Përmes rolit të saj në reformën gjyqësore, ministria mbështet zhvillimin e mekanizmave që lehtësojnë qasjen në drejtësi në çështjet mjedisore, duke kontribuar në transparencën, llogaridhënien dhe besimin e publikut në sistemin ligjor.

9. Avokati i Popullit

Avokati i Popullit shërben si një organ i pavarur mbikëqyrës që siguron që të drejtat e qytetarëve, përfshirë të drejtat mjedisore, të respektohen nga institucionet publike. Detyrat e tij përfshijnë adresimin e ankesave në lidhje me dëmtimin mjedisor, mungesën e aksesit në informacion ose pjesëmarrjen joadekuate të publikut në vendimarrje. Duke hetuar këto raste, Avokati i Popullit mund të mbajë përgjegjëse agjencitë qeveritare dhe të lëshojë rekomandime për veprime korrigjuese.

Përmes rolit të tij avokues, Avokati i Popullit promovon transparencë dhe përfshirje më të madhe të publikut në qeverisjen mjedisore. Avokati i Popullit mund të angazhohet në diskutime më të gjera mbi sfidat sistemike, të tilla si boshllëqet në zbatimin dhe kapacitetet institucionale, duke kontribuar në përmirësimin e përgjithshëm të kuadrit të qeverisjes mjedisore të Shqipërisë. Sipas legjislacionit të tij specifik, Avokati i Popullit mban vetëm funksione monitoruese dhe këshilluese në lidhje me aktivitetet e institucioneve të administratës publike.

10. Njësitë e Qeverisjes Vendore

Njësitë e Qeverisjes Vendore (NJQV) në Shqipëri janë aktorë të rëndësishëm për zbatimin e politikave mjedisore në nivel vendor. Ata janë të autorizuar sipas Ligjit "Për Vetëqeverisjen Vendore" për të adresuar çështjet mjedisore brenda juridiksioneve të tyre, të tilla si planifikimi urban, menaxhimi i mbetjeve, burimet ujore dhe cilësia e ajrit. NJQV-të janë përgjegjëse për zhvillimin dhe zbatimin e strategjive vendore mjedisore dhe planeve të veprimit në përputhje me politikat kombëtare. Ata mbikëqyrin lëshimin e lejeve për aktivitete të caktuara, të tilla si projektet e ndërtimit në shkallë të vogël, dhe sigurojnë pajtueshmërinë me rregulloret mjedisore përmes mekanizmave lokalë të inspektimit.

Një rol kyç i NJQV-ve është lehtësimi i pjesëmarrjes së publikut në proceset e vendimarrjes mjedisore. Ata shpesh kanë për detyrë të organizojnë konsultime publike gjatë procesit të VNM-së për projektet nën juridiksionin e tyre. NJQV-të shërbejnë gjithashtu si një pikë kontakti për anëtarët e komunitetit për të ngritur shqetësime ose ankesa për çështjet lokale mjedisore, të tilla si hedhja e paligjshme ose ndërtimi i parregulluar. Duke ofruar një platformë për angazhimin e qytetarëve, NJQV-të rrisin transparencën dhe llogaridhënien, duke siguruar që zhvillimi vendor të përputhet me praktikën e qëndrueshme dhe interesat e komunitetit.

II. Gjyqësori dhe Përmbarimi

Gjyqësori është një gur themeli i kornizës së qeverisjes mjedisore të Shqipërisë, i ngarkuar me respektimin e ligjeve mjedisore, gjykimin e mosmarrëveshjeve dhe sigurimin e aksesit në drejtësi të çështjet mjedisore. Megjithatë, gjyqtarët përballen me sfida në përballimin e kompleksiteteve teknike të rasteve mjedisore për shkak të ekspertizës së kufizuar dhe mungesës së udhëzimeve procedurale të përshtatura për qeverisjen mjedisore.

1. Gjykatat

Gjykatat administrative (tre nivele: Rrethi, Apeli dhe Gjykata e Lartë): Këto gjykata menaxhojnë mosmarrëveshjet në lidhje me VNM, lejet mjedisore dhe vendime të tjera administrative. Këto gjykata pritet të sigurojnë që vendimet publike të jenë në përputhje me legjislacionin kombëtar dhe direktivat e BE-së. Megjithatë, disa çështje pengojnë efektivitetin e veprimeve ligjore administrative, të tilla si mungesa e trajnimit të specializuar në të drejtën mjedisore, interpretimi i paqëndrueshëm i ligjit, çështjet e prapambetura dhe vështirësitë në sigurimin e ekspertizës teknike/shkencore.

Gjykatat penale (tre nivele: Qarku, Apel dhe Gjykata e Lartë – dy nivelet e para të degëzuara në gjykata penale të krimeve normale dhe të rënda): Këto gjykata trajtojnë raste që përfshijnë shkelje të rënda mjedisore, të tilla si prerja e paligjshme, ndotja dhe menaxhimi i mbetjeve të

rrezikshme. Ata luajnë një rol kritik në zbatimin e dispozitave të Kodit Penal në lidhje me krimet mjedisore. Megjithatë, raportimi i mangët, kapacitetet e dobëta të hetimit dhe normat e ulëta të dënimeve pengojnë efektivitetin e zbatimit penal.

Gjykatat civile (tre nivele: Rrethi, Apeli dhe Gjykata e Lartë): Këto gjykata gjykojnë çështje që përfshijnë kompensimin e dëmeve mjedisore, mosmarrëveshje kontraktuale mbi shërbimet mjedisore dhe veprime të tjera ligjore private. Pavarësisht dispozitave ligjore që lejojnë individët e prekur të kërkojnë dëmshpërblim, mungesa e legjislacionit dytësor të kërkuar për të përcaktuar dëmin mjedisor, kostot e proceseve gjyqësore dhe barra e provës mbeten pengesa të rëndësishme, veçanërisht për komunitetet vulnerabël dhe në zona të largëta.

Gjykatat Speciale për Korrupsionin dhe Krimin e Organizuar dhe Gjykata e Posaçme e Apelit për Korrupsionin dhe Krimin e Organizuar (GJPKKO) janë struktura gjyqësore të reja që rrjedhin nga ndryshimet kushtetuese të vitit 2016 dhe zëvendësojnë Gjykatat e Krimeve të Rënda. Këto gjykata trajtojnë rastet e korrupsionit dhe krimin të organizuar, hetohen dhe ndiqen penalisht nga strukturat e prokurorisë speciale.

Gjykata Kushtetuese: Gjykata Kushtetuese ofron një mekanizëm për të kundërshtuar ligjet, politikat ose veprimet administrative që shkelin të drejtat kushtetuese për një mjedis të shëndetshëm. Megjithatë, pengesat procedurale si afatet kohore dhe statusi ligjor, si dhe ndërgjegjësimi i kufizuar i publikut, kufizojnë aksesin e gjykatës.

Këshilli i Lartë Gjyqësor (KLGJ) është një institucion i pavarur i themeluar me ndryshimet kushtetuese të vitit 2016 dhe është themeluar me qëllim zëvendësimin e ish-Këshillit të Lartë të Drejtësisë. Këshilli është përgjegjës për emërimin, vlerësimin, promovimin dhe transferimin e gjyqtarëve të të gjitha niveleve, duke i propozuar Presidentit të Republikës kandidatët për gjyqtarë të Gjykatës së Lartë, duke përfshirë kompetencat e tjera të përcaktuara me Kushtetutë dhe kuadrin ligjor që rregullon institucionet që qeverisin gjyqësorin.¹³ Këshilli përbëhet nga 11 anëtarë, gjashtë prej të cilëve zgjidhen nga gjyqtarët e të gjitha niveleve të gjyqësorit dhe pesë anëtarë të zgjedhur nga Kuvendi në mesin e avokatëve që nuk janë gjyqtarë. Këshilli është krijuar për të dhënë pavarësi të shtuar nga ndërhyrja politike dhe MD mund të marrë pjesë në mbledhjet e KLGJ-së vetëm kur diskutohen çështjet e planifikimit strategjik dhe buxhetit, por nuk ka të drejtë vote ose ndonjë përgjegjësi ndaj inspektimit dhe vlerësimit të gjyqtarëve.

Këshilli i Lartë i Prokurorisë (KLP) është përgjegjës për garantimin e pavarësisë, llogaridhënies, statusit dhe karrierës së prokurorëve në Republikën e Shqipërisë. KLP është e veshur me kompetencën për të emëruar, vlerësuar, promovuar dhe transferuar prokurorë të të gjitha niveleve, si dhe për rastet e sjelljes së pahijshme disiplinore nga këta të fundit. KLP-ja ka kompetencë të veçantë për t'i propozuar Kuvendit kandidatët për Prokuror të Përgjithshëm dhe kompetenca të tjera të përfshira në Kushtetutë dhe ligjin për institucionet që rregullojnë gjyqësorin.¹⁴ Ky këshill përbëhet nga 11 anëtarë, të zgjedhur për një mandat pesëvjeçar, gjashtë prej të cilëve zgjidhen nga prokurorët e të gjitha niveleve dhe pesë të zgjedhur nga Kuvendi nga avokatët me burim nga sistemi gjyqësor ose prokurorial.¹⁵

Inspektori i Lartë i Drejtësisë (ILD) është një institucion që qeveris gjyqësorin dhe është përgjegjës për verifikimin e ankesave, hetimin e shkeljeve me nismën e tij dhe fillimin e procedimeve disiplinore kundër gjyqtarëve dhe prokurorëve të të gjitha niveleve, si dhe anëtarëve të KLGJ-së, KLP-së dhe PP.¹⁶ Pas një hetimi, ILD mund të fillojë procedurat kundër gjyqtarit ose prokurorit para KLGJ-së ose KLP-së. Si i tillë, fillimi i procedurave disiplinore nuk është më

¹³ Constitution art. 147 para 1 and 147/a para 1, 2 and 3 as well as Law 115/2016 "On governance institutions of the justice system"

¹⁴ Constitution Art. 149 para 1 and 149/a

¹⁵ Constitution Art. 149

¹⁶ Constitution Art. 147/d para. 1

kompetencë e Ministrisë së Drejtësisë ose ish-Inspektoratit të Këshillit të Lartë të Drejtësisë. Inspektori i Lartë zgjidhet me shumicën 3/5 të të gjithë anëtarëve të Kuvendit, për një mandat nëntëvjeçar.¹⁷

2.A Prokuroria

Zyra e Prokurorisë së Përgjithshme në Shqipëri drejtohet nga Prokurori i Përgjithshëm, i cili vepron sipas dispozitave të nenit 38 të Ligjit Nr. 97/2016, "Për organizimin dhe funksionimin e Prokurorisë në Republikën e Shqipërisë". Prokurori i Përgjithshëm ka disa përgjegjësi kryesore, duke përfshirë përfaqësimin e prokurorisë në Gjykatën e Lartë dhe Gjykatën Kushtetuese, dhënien e udhëzimeve të përgjithshme me shkrim për prokurorët brenda juridiksionit të Prokurorisë së Përgjithshme dhe mbikëqyrjen e zbatimit të tyre. Për më tepër, zyra siguron funksionimin efikas të administratës së prokurorisë brenda sistemit të juridiksionit të përgjithshëm.

Prokuroritë e bashkangjitura në shkallën e parë, dhe gjykatat e apelit brenda Juridiksionit të Përgjithshëm, kanë për detyrë të ndjekin çështjet penale të raportuara nga qytetarët, zyrtarët publikë ose të referuara nga policia gjyqësore. Ata përfaqësojnë prokurorinë në gjykatë në emër të shtetit, monitorojnë ekzekutimin e vendimeve penale dhe marrin masa të përkohshme parandaluese sipas nevojës. Në rastet që përfshijnë krime mjedisore, është detyrë e autoritetit publik përkatës të raportojë ngjarjen në prokurori. Prokurorët duhet të bëjnë dallimin e qartë midis shkeljeve administrative, të cilat rezultojnë në dënime administrative, dhe veprimeve që përbëjnë vepra penale, duke siguruar ndërmarrjen e veprimeve të duhura ligjore.

Si një institucion qendror në kuadrin e zbatimit të Shqipërisë për mbrojtjen e mjedisit, Prokuroria e Përgjithshme luan një rol jetik në hetimin dhe ndjekjen penale të krimeve mjedisore si prerja e paligjshme, ndotja e ujit dhe ndërtimet e paligjshme. Duke bashkëpunuar me policinë dhe inspektoratet mjedisore, PP siguron që shkelësit mjedisorë të mbahen përgjegjës sipas ligjit. Për më tepër, zyra kontribuon në iniciativat e reformave ligjore dhe bashkëpunimet ndërkombëtare, duke rritur kapacitetin e saj për të trajtuar raste komplekse mjedisore përmes trajnimit të specializuar dhe koordinimit me organet e BE-së. Kjo qasje proaktive përforcon zbatimin e ligjeve mjedisore dhe mbështet përpjekjet më të gjera të Shqipërisë drejt qeverisjes së qëndrueshme mjedisore.

2.B Njësitë e Prokurorisë Speciale

Një nga shtyllat e reformës në drejtësi të vitit 2016 ishte forcimi i luftës kundër korrupsionit dhe krimit të organizuar. Për këtë qëllim, ndryshimet kushtetuese të vitit 2016 dhe kuadri ligjor i miratuar më pas parashikojnë krijimin e një Strukture të Prokurorisë së Posaçme Speciale për Luftën kundër Korrupsionit dhe Krimit të Organizuar (SPSLKKO), dhe të një Njësie të Posaçme Hetimore të quajtur Byroja Kombëtare e Hetimit (BKH), të cilat të dyja përbëjnë "Strukturën e Posaçme Antikorrupsion dhe Krimit të Organizuar" (akronimi shqiptar: SPAK).¹⁸ Arsyetimi i këtyre ndryshimeve është krijimi i strukturave me mandat të veçantë për të luftuar korrupsionin endemik dhe krimin e organizuar, pa ndikim politik dhe nga ndikimi i PP. SPAK kryen ndjekjen penale dhe hetimin e veprave penale të korrupsionit, krimit të organizuar dhe veprave penale të kryera nga zyrtarë të lartë shtetërorë, si Presidenti i Republikës, Kryetari i Kuvendit, Kryeministri, anëtar i Këshillit të Ministrave, gjyqtarët dhe prokurorët deri në Gjykatën Supreme dhe Kushtetuese, PP, KLGJ, kryetarët e bashkive, deputetët e Kuvendit, zëvendësministrat, anëtarët e KLGJ-së dhe KLP-së, dhe krerët e institucioneve qendrore ose të pavarura siç përcaktohet me Kushtetutë ose me ligj, duke përfshirë akuzat kundër ish-zyrtarëve të përmendur më sipër.¹⁹ SPAK heton dhe

¹⁷ Constitution Art. 147/d para 3

¹⁸ Law 95/2016 "On the organization and functioning of institutions for combating corruption and organized crime"

¹⁹ Constitution Art. 135 para 2 and Art. 148/4

ndjek penalisht çdo vepër tjetër që lidhet ngushtë me hetimin ose çështjet penale brenda kompetencave të saj. SPAK përfaqëson akuzën para GJKKO dhe Gjykatës së Lartë.²⁰

3. Shkolla e Magjistraturës

Shkolla e Magjistraturës luan një rol kyç në forcimin e gjyqësorit të Shqipërisë duke adresuar çështjet mjedisore dhe respektimin e ligjit mjedisor. E ngarkuar me trajnimin e gjyqtarëve dhe prokurorëve të ardhshëm, ShM përfshin ligjin mjedisor si pjesë të kurrikulës së saj, duke theksuar zbatimin e legjislacionit kombëtar dhe ndërkombëtar mjedisor, duke siguruar që kandidatët gjyqësorë të jenë të përgatitur për të trajtuar kompleksitetin e kauzave që lidhen me krimin mjedisor, të drejtat e pjesëmarrjes së publikut dhe përgjegjësinë për dëmet mjedisore. Institucioni gjithashtu lehtëson rekrutimin dhe trajnimin fillestar të kandidatëve për magjistratë dhe ofron zhvillim të vazhdueshëm profesional për magjistratët në detyrë, si dhe kryerjen e testeve për këshilltarët ligjorë të Gjykatës Kushtetuese, asistentët ligjorë të Gjykatës së Lartë, Gjykatës Administrative dhe Prokurorisë së Përgjithshme.

Ndërsa aktivitetet e Shkollës përfshijnë programe trajnimi të vazhdueshëm, deri së fundi nuk kanë qenë të fokusuar në kuadrin ligjor për mjedisin. Në kuadër të kurrikulës së trajnimit të vazhdueshëm të magjistraturës, vetëm tre ditë i kushtohen hetimit dhe ndjekjes penale të krimeve mjedisore, dhe vitet e fundit, vetëm një trajnim i specializuar dyditor për të drejtën mjedisore u zhvillua në tetor 2022 nga EuroNatur, Res Publica dhe Eco Albania. Megjithatë, në vitin akademik 2023-2024, pati zhvillim të konsiderueshëm. Një kurrikulë e re 40-orëshe u fut në programin fillestar të trajnimit, që mbulon aspektet administrative, civile dhe penale të legjislacionit ndërkombëtar dhe vendas për mjedisin. Mbështetur nga Organizata për Sigurinë dhe Bashkëpunimin në Evropë (OSBE) në Shqipëri dhe një ekip i përbashkët ekspertësh vendas dhe ndërkombëtarë, ky program do të trajtojë 15 tema specifike, duke shënuar një hap të rëndësishëm në zhvillimin e kapaciteteve gjyqësore në të drejtën mjedisore.

Duke integruar ligjin mjedisor në programet e tij themelore dhe profesionale të trajnimit, ShM rrit aftësinë e gjyqësorit për të gjykuar çështjet mjedisore në mënyrë efektive. Këto përpjekje kontribuojnë në mbrojtjen e burimeve natyrore të Shqipërisë dhe sigurimin e mbrojtjes së të drejtave mjedisore të qytetarëve duke përafruar gjyqësorin me praktikën më të mira ndërkombëtare.

4. Policia e Shtetit Shqiptar

Policia e Shtetit luan një rol vendimtar mbështetës në mbrojtjen e mjedisit, duke punuar së bashku me inspektoratet dhe prokurorët për të zbatuar ligjet mjedisore. Oficerët e policisë janë të përfshirë në hetimin e krimeve mjedisore, sigurimin e skenave të krimit dhe mbledhjen e provave në raste të tilla si hedhja e paligjshme, shpyllëzimi dhe shkatërrimi i habitatit. Ata bashkëpunojnë me autoritetet vendore për të parandaluar aktivitete të paautorizuara që dëmtojnë mjedisin, duke siguruar pajtueshmërinë me rregulloret mjedisore dhe duke kontribuar në përpjekje më të gjera zbatuese.

Përveç zbatimit, Policia e Shtetit merr pjesë aktive në fushatat e ndërgjegjësimi të publikut për të parandaluar shkeljet mjedisore. Duke bashkëpunuar me komunitetet dhe OJF-të, ata nxisin pajtueshmërinë me ligjet dhe rregulloret mjedisore. Përfshirja e tyre është veçanërisht e rëndësishme në adresimin e krimeve mjedisore të lidhura me krimin e organizuar, ku çmontimi i rrjeteve të paligjshme kërkon përpjekje të koordinuara dhe të shumëanshme. Ky fokus i dyfishtë në parandalimin dhe zbatimin nënvizon rëndësinë e rolit të tyre në qeverisjen mjedisore.

Nën Ministrinë e Brendshme, Drejtoria e Përgjithshme e Policisë i jep përparësi parandalimit të krimit në të gjithë Shqipërinë, duke përfshirë kontrollin territorial për të luftuar krimet mjedisore. Fokus kryesor i punës është identifikimi dhe ndjekja penale e ndërtimeve të paligjshme dhe

²⁰ Constitution Art. 148/dh para 1

veprave të tjera mjedisore. Nëpërmjet detyrave të tyre si oficerë të policisë gjyqësore, zyrtarët e Policisë së Shtetit kontribuojnë ndjeshëm në hetimin e këtyre veprave. Funksionet e Policisë Gjyqësore në Shqipëri kryhen nga seksionet brenda prokurorive dhe nga shërbimet brenda Policisë së Shtetit dhe Policisë Kufitare, si dhe institucione të tjera të autorizuara shtetërore si Drejtoria e Përgjithshme e Doganave, Drejtoria e Përgjithshme e Tatimeve dhe Policia Ushtarake, duke reflektuar një qasje gjithëpërfshirëse në zbatimin e ligjeve mjedisore dhe penale.

5. Akademia e Sigurisë

Akademia e Sigurisë, është pjesë e Policisë së Shtetit dhe fokusohet në edukimin, specializimin dhe trajnimin e oficerëve dhe agentëve të Policisë së Shtetit dhe institucioneve të tjera ligjzbatuese. Akademia ofron programues studimi, kurse të specializuara dhe trajnime për policin, zbatimin e ligjit dhe çështjet e sigurisë. Temat që lidhen me krimet mjedisore përfshihen si në kurrikulën bazë ashtu edhe në programet e trajnimit të vazhdueshëm për oficerët dhe agentët e karrierës.

Aktualisht, temat e krimit mjedisor mbulohen vetëm për tre orë në programin e trajnimit të vazhdueshëm. Megjithatë, ekziston një qëllim për t'i pasuruar këto tema brenda kurrikulës së vazhdueshme të trajnimit që filloi në vitin 2023.

III. Organizatat jo fitimprurëse

1. Evolucion i lëvizjes mjedisore në Shqipëri

Pas vitit 1990, lëvizja mjedisore filloi me synimin për të rritur ndërgjegjësimin për degradimin e rëndë mjedisor të shkaktuar nga dekada ndotje industriale, shpyllëzimi dhe praktikat bujqësore të paqëndrueshme nën planifikimin e centralizuar. OJF-të mjedisore filluan të luajnë një rol vendimtar në mbrojtjen e mjedisit dhe zhvillimin e qëndrueshëm. Përpjekjet u përqendruan në çështje të tilla si pastrimi i lumenjve të ndotur, ruajtja e pikave të nxehta të biodiversitetit dhe frenimi i prerjeve të paligjshme. Pas vitit 2000, OJF-të filluan të avokojnë për përmirësime ligjore dhe forcimin e zbatimit përmes krijimit të partneritetit dhe rrjeteve të para në nivel kombëtar.

Së bashku me një numër në rritje të grupeve mjedisore, janë shfaqur specializimi në tema specifike mjedisore si mbrojtja e natyrës dhe biodiversiteti, ndryshimet klimatike, edukimi mjedisor, etj. Një numër në rritje i grupeve të bazuara në komunitet i përqendrojnë aktivitetet e tyre në nivel vendor në shqetësimet mjedisore dhe mbrojtjen e të drejtave mjedisore për komunitetet lokale.

Shqipëria ka parë një rritje të qëndrueshme të numrit dhe llojshmërisë së grupeve mjedisore, duke reflektuar një ndërgjegjësim në rritje të shoqërisë për çështjet e mjedisit. Përveç numrit të grupeve, ekziston edhe një gamë e gjerë aktivitetesh, të tilla si mbrojtja e natyrës dhe ruajtja e biodiversitetit, zbutja dhe përshtatja ndaj ndryshimeve klimatike, zhvillimi i qëndrueshëm dhe edukimi mjedisor. Kjo lejon avokim më të orientuar dhe efektiv, si dhe zhvillimin e ekspertizës në adresimin e sfidave komplekse mjedisore. Për më tepër, ka pasur një rritje të konsiderueshme të grupeve të bazuara në komunitet që përqendrojnë aktivitetet e tyre në nivel vendor. Këto nisma po adresojnë në mënyrë aktive shqetësimet mjedisore në rajonet të ndryshme, duke avokuar për mbrojtjen e të drejtave mjedisore dhe duke fuqizuar komunitetet vendore në futjen e praktikave të qëndrueshme. Grupe të tilla shpesh bashkëpunojnë me organizata kombëtare dhe partnerë ndërkombëtarë për të përforcuar përpjekjet e tyre, duke krijuar një lëvizje mjedisore më të fuqishme dhe gjithëpërfshirëse në të gjithë Shqipërinë.

OSHC-të në Shqipëri kanë qenë thelbësore në mbrojtjen e mjedisit, reformën e politikave dhe përfshirjen e komunitetit. Shumë OJF kryejnë kërkime, zbatojnë projekte ruajtjeje dhe ofrojnë ndihmë ligjore për komunitetet e prekura nga dëmtimi i mjedisit. Ata gjithashtu veprojnë si mbikëqyrës, duke monitoruar veprimet e qeverisë dhe duke siguruar llogaridhënie për zbatimin e

ligjeve mjedisore. Përveç përpjekjeve individuale, OJF-të janë organizuar në rrjete, siç është Grupi Këshillimor kundër Krimit Mjedor (themeluar në 2019) me mbështetjen e OSBE-së. Ky grup joformal, i pavarur dhe vullnetar i ekspertëve të mjedisit, OSHC-ve dhe gazetarëve punon për të rritur ndërgjegjësimin në nivel kombëtar dhe vendor, duke ndihmuar politikat qeveritare në luftimin e krimit mjedor dhe duke nxitur bashkëpunimin me autoritetet përgjegjëse dhe komunitetet.

OJF-të rrisin llogaridhënien dhe efektivitetin e qeverisjes mjedisore të Shqipërisë dhe luajnë një rol vendimtar në ndërtimin e ndërlidhjes midis politikëbërësve dhe komuniteteve për të adresuar sfidat mjedisore në mënyrë gjithëpërfshirëse.

Agjencia për Mbështetjen e Shoqërisë Civile (AMSHC) në Shqipëri është një institucion qeveritar i themeluar për të forcuar dhe mbështetur OSHC-të në të gjithë vendin. Misioni kryesor i AMSHC është të promovojë zhvillimin e qëndrueshëm, qeverisjen e mirë dhe qytetarinë aktive duke ofruar grante financiare, mundësi për ngritjen e kapaciteteve dhe asistencë teknike për OJF-të dhe grupet e bazuara në komunitet. Ndër vite, agjencia ka mbështetur iniciativë të ndryshme në fusha të tilla si mbrojtja e mjedisit, arsimit, të drejtat e njeriut dhe përfshirja sociale, duke kontribuar në objektivat më të gjera të zhvillimit të Shqipërisë. Megjithatë, një mbështetje e tillë mbetet e pamjaftueshme dhe shpesh e paaftë për të adresuar shqetësimet kryesore mjedisore të ngritura nga OSHC-të.

2. Konventa e Aarhusit një mjet i fuqishëm për lëvizjen mjedisore

Më 26 tetor 2000 Shqipëria ratifikoi Konventën e Aarhus, duke demonstruar kështu angazhimin e saj për mbrojtjen e mjedisit dhe pjesëmarrjen e publikut në çështjet mjedisore. Me mbështetjen e OSBE-së, u krijuan tre Qendra të Informacionit Aarhus në Tiranë, Shkodër dhe Vlorë. Këto ndihmonin MTM dhe agjencitë e saj vartëse duke ofruar informacion mjedor dhe duke promovuar zbatimin e vazhdueshëm të detyrimeve të Konventës. Qendrat kanë qenë të rëndësishme në kryerjen e fushatave ndërgjegjësuëse për tre shtyllat e Konventës: qasja në informacion, pjesëmarrja e publikut në vendimmarrje dhe qasja në drejtësi në çështjet mjedisore.

Shtylla e parë, e drejta e publikut për të aksesuar dhe kërkuar informacion mjedor, sigurohet në mënyrë efektive përmes kuadrit ligjor të Shqipërisë për mbrojtjen e mjedisit dhe të drejtën për informim. Kjo kornizë parashikon shpërndarjen sistematike të informacionit mjedor, përditësime të rregullta publike për çështjet mjedisore dhe mundësitë për pjesëmarrje të publikut në vendimmarrje. Legjislacioni siguron akses publik në informacion për individët, organizatat dhe grupet, por zbatimi efektiv, veçanërisht në lidhje me pjesëmarrjen në vendimmarrje për projekte të mëdha me ndikime mjedisore, mbetet një sfidë. Kuadri ligjor gjithashtu u siguron aktorëve të shoqërisë civile rrugë për të filluar procedurat ligjore dhe OSHC-të kanë luajtur një rol kritik në avokimin e drejtësisë mjedisore përmes gjykatave administrative, duke kontribuar në zhvillimin e jurisprudencës në përputhje me Konventën.²¹

IV. Universitetet dhe institucionet kërkimore

Fakultetet juridike dhe fakultetet e tjera në Shqipëri, veçanërisht ato që i përkasin Universitetit të Tiranës dhe institucioneve të tjera të mëdha, kontribuojnë në qeverisjen mjedisore përmes edukimit dhe kërkimit. Ato ofrojnë njohuri themelore të ligjit mjedor për avokatët, politikëbërësit dhe administratorët e ardhshëm. Kurset zakonisht mbulojnë legjislacionin vendas, ligjin ndërkombëtar dhe të BE-së që lidhet me qeverisjen mjedisore.

Hulumtimet e kryera nga institucionet akademike shpesh informojnë politikëbërjen dhe reformën legjislative. Përmes partneriteteve me OJF-të, agjencitë qeveritare dhe organizatat ndërkombëtare, fakultetet ndërmarrin studime dhe ofrojnë ekspertizë për tema të tilla si pjesëmarrja publike, VNM-të, ndotja industriale, biodiversiteti dhe ruajtja e natyrës dhe përshtatja

²¹ *Litigations initiated by Eco Albania, Toka Association, Organic Agriculture Association, Res Publica, AOS, PPNEA etc.*

ndaj ndryshimeve klimatike. Kontributet e tyre janë të dobishme në kapërcimin e hendekut midis teorisë dhe praktikës, duke nxitur një kuptim më të thellë të sfidave dhe zgjidhjeve mjedisore në kontekstin shqiptar.

V. Media

Media në Shqipëri vepron si një mbikëqyrës jetik në qeverisjen mjedisore, duke rritur ndërgjegjësimin për çështjet mjedisore dhe duke i mbajtur institucionet përgjegjëse për veprimet e tyre. Gazetaria investigative shpesh ekspozon aktivitete të paligjshme, të tilla si ndërtimi i paligjshme dhe shpyllëzimi, duke i sjellë këto çështje në vëmendjen e publikut dhe duke nxitur përgjigje institucionale. Mediat shërbejnë edhe si platforma për debatin publik, duke u mundësuar qytetarëve dhe ekspertëve të shprehin mendimet e tyre mbi politikën dhe praktikën mjedisore.

Duke shpërndarë informacion mbi ligjet mjedisore, konsultimet publike dhe nismat qeveritare, media luan një rol vendimtar në nxitjen e transparencës dhe pjesëmarrjes publike. Mbulimi i tij ndihmon në kapërcimin e hendekut midis politikëbërësve dhe publikut, duke siguruar që çështjet mjedisore të mbeten një prioritet në axhendën kombëtare të Shqipërisë. Pavarësisht rëndësisë së medias në rritjen e ndërgjegjësimit dhe rritjen e informimit dhe pjesëmarrjes së publikut në çështjet mjedisore dhe vendimmarrjen, çështjet mjedisore dalin rrallë në faqen e parë ose televizionin *prime time*.

VI. Organizatat Ndërkombëtare

Organizatat ndërkombëtare si BE, Programi i Kombeve të Bashkuara për Zhvillim (UNDP), OSBE dhe Banka Botërore luajnë një rol kyç në formësimin e qeverisjes mjedisore të Shqipërisë. Ato ofrojnë fonde, asistencë teknike dhe ngritje të kapaciteteve për të mbështetur zbatimin e ligjeve dhe politikave mjedisore. Këto organizata gjithashtu lehtësojnë përafrimin e Shqipërisë me direktivat e BE-së dhe marrëveshjet ndërkombëtare, si Marrëveshja e Parisit dhe Konventa e Aarhusit.

Përmes nismave të tyre, organizatat ndërkombëtare promovojnë praktikën më të mira, nxisin bashkëpunimin rajonal dhe adresojnë sfidat mjedisore ndërkufitare. Partneritetet me institucionet dhe OJF-të shqiptare rrisin aftësinë e vendit për të përmbushur angazhimet e tij mjedisore dhe për t'u zhvilluar në mënyrë të qëndrueshme.

VII. Komuniteti i biznesit

Komuniteti i biznesit në Shqipëri, veçanërisht industrinë me ndikime të rëndësishme mjedisore, si ndërtimi, energjia dhe turizmi, luan një rol të dyfishtë në qeverisjen mjedisore. Nga njëra anë, bizneset janë përgjegjëse për respektimin e ligjeve mjedisore, marrjen e lejeve të nevojshme dhe zbatimin e praktikave të qëndrueshme. Nga ana tjetër, ato kanë potencialin për të nxitur ndryshime pozitive duke adoptuar teknologji inovative dhe iniciativë të përgjegjësisë sociale të korporatave.

Bashkëpunimi midis bizneseve dhe agjencive qeveritare është thelbësor nëse do të adresohen sfida të tilla si ndotja, menaxhimi i burimeve dhe ndryshimet klimatike. Përmes partneriteteve dhe pajtueshmërisë me standardet mjedisore, komuniteti i biznesit mund të kontribuojë në objektivat e zhvillimit të qëndrueshëm të Shqipërisë duke rritur qëndrueshmërinë e tij ekonomike.

5.1.4 Përmbartimi dhe praktikën gjyqësore

Sistemet e zbatimit mjedisor dhe gjyqësor të Shqipërisë janë të strukturuar për të mbështetur ligjet mjedisore përmes kanaleve të ndryshme, duke përfshirë inspektimet administrative,

hetimet policore dhe prokuroriale dhe procedurat gjyqësore në gjykatat administrative, penale dhe civile.

Pavarësisht një kuadri ligjor gjithëpërfshirës, disa sfida procedurale dhe dobësi institucionale pengojnë zbatimin efektiv. Analiza e mëposhtme ofron një pasqyrë të detajuar të procedurave, efektivitetit dhe boshllëqeve brenda secilit kanal zbatimi.

1. Zbatimi administrativ përmes inspektimeve

Në Shqipëri, zbatimi administrativ luan një rol kritik në sigurimin e pajtueshmërisë me ligjet mjedisore. Funksionet e inspektimit mjedisor në Shqipëri janë thelbësore për zbatimin e ligjeve që synojnë mbrojtjen e burimeve natyrore, sigurimin e zhvillimit të qëndrueshëm dhe parandalimin e krimeve kundër mjedisit. Megjithatë, proceset e inspektimit përballen me sfida të rëndësishme, nga paqartësitë ligjore deri te burimet e kufizuara. Të kuptuarit e mekanizmave procedurale dhe adresimi i mangësive të tyre janë hapa kritikë drejt forcimit të kornizës së qeverisjes mjedisore në vend. Këto agjenci operojnë sipas kornizës së përcaktuar me Ligjin Nr. 10431/2011, "Për Mbrojtjen e Mjedisit", dhe rregulloret specifike përkatëse.

Institucionet e lidhura me inspektimin:

- Organet qeveritare që përfshijnë funksione inspektimi si AKM, AKZM, AKP, Inspektorati i Peshkimit (IP) brenda MBZHR dhe IKMT luajnë një rol të rëndësishëm në inspektimet që lidhen me krimet mjedisore.
- NJQV-të gjithashtu kanë përgjegjësi inspektimi sipas ligjeve përkatëse mjedisore, veçanërisht në lidhje me menaxhimin e mbetjeve, mbrojtjen e pyjeve dhe zonat e mbrojtura.

Procesi i inspektimit

Procesi i inspektimit në Shqipëri ndjek një rrugë të strukturuar, por shpesh të fragmentuar. Kjo pasqyron pikat e forta dhe të dobëta të kuadrit institucional. Inspektimet në përgjithësi fillojnë me kontrole rutinë ose përgjigje ndaj ankesave specifike ose raporteve të shkeljeve. Subjekte të ndryshme, duke përfshirë inspektoratet kombëtare dhe NJQV-të, janë të përfshira, në varësi të natyrës së çështjes mjedisore.

Fillimi: Inspektimet mund të fillojnë në disa mënyra:

- Monitorimi i planifikuar: Vizita të planifikuara rregullisht nga inspektoratet për të monitoruar pajtueshmërinë me rregulloret mjedisore, të tilla si menaxhimi i mbetjeve ose mbrojtja e biodiversitetit.
- Veprimet e përgjegjshme: Shkaktohet nga raportet nga publiku, OSHC-të ose media, ose kur identifikohen anomalitë përmes teknologjive të tjera të mbikëqyrjes.
- Kërkesat ndërmjet agjencive: Ndonjëherë, inspektimet nxiten nga agjenci të tjera qeveritare, të tilla si MTM ose policia, të cilat identifikojnë shkelje të dyshuara gjatë operacioneve të tyre.

Hetimet në vend: Pasi të fillojnë, inspektorët vizitojnë vendin për të vlerësuar pajtueshmërinë. Detyrat e tyre përfshijnë:

1. Dokumentacioni: Mbledhja e provave fotografike, marrja e mostrave (ujë, tokë, ajër) dhe rishikimi i lejeve ose të dhënave të mbajtura nga subjekti nën inspektim.
2. Verifikimi: Kontrollimi i operacioneve kundrejt kërkesave ligjore dhe sigurimi i respektimit të kushteve specifike të përshkruara në leje, të tilla si kufijtë e emetimeve ose praktikat e depozitimit të mbeturinave.
3. Angazhimi: Ndërveprimi me personelin për të kuptuar proceset dhe për të kërkuar sqarime mbi anomalitë e vëzhguara.

Efektiviteti i hetimeve në vend varet shumë nga ekspertiza e inspektorëve, disponueshmëria e pajisjeve dhe aksesit në dokumentet e nevojshme. Në shumë raste, inspektorët përballen me vështirësi për shkak të mungesës së trajnimit të specializuar ose burimeve të pamjaftueshme, të tilla si automjetet dhe mjetet teknike.

Raportimi dhe referimi: Pas përfundimit të hetimit në vend, inspektorët hartojnë raporte të detajuara që përshkruajnë gjetjet e tyre. Këto raporte:

- Theksoni çdo shkelje të zbuluar.
- Përcaktoni dënimet ose masat korrigjuese.
- Shërben si provë nëse çështja vazhdon me gjykim ligjor ose administrativ.

Nëse identifikohen aktivitete kriminale, të tilla si prerja e paligjshme ose asgjësimi i mbetjeve të rrezikshme, çështja i referohet agjencive ligjzbatuese ose prokurorisë për veprime të mëtejshme. Aftësia e inspektorit për të siguruar dhe ruajtur provat është thelbësore në këtë fazë, pasi rastet e dokumentuara dobët mund të lëkunden në gjykatë.

Të dhënat statistikore: Në vitin 2023 janë kryer rreth 2,500 inspektime, me shkelje të identifikuara në 15-20% të rasteve. Gjobat e lëshuara nga AKM arritën në 460,000 Euro, duke reflektuar pasojat financiare të mospërputhjes.²²

Mangësitë dhe dobësitë

Kufizimet kryesore që pengojnë zbatimin efektiv, përfshijnë:

- **Paqartësi ligjore:** Inspektorët shpesh hasin rregullore të paqarta në lidhje me mbledhjen e provave dhe veprimet e lejueshme gjatë një inspektimi. Këto paqartësi mund të çojnë në mosmarrëveshje mbi vlefshmërinë procedurale, duke ndikuar në forcën e çështjeve në gjykatë.
- **Kufizimet e burimeve:** Inspektorët shpesh funksionojnë pa mjete thelbësore si pajisje testimi portative, pajisje GPS ose softuer të specializuar për monitorimin mjedisor. Kjo kufizon aftësinë e tyre për të zbuluar shkeljet e lehta ose fshehura.
- **Boshllëqet e koordinimit:** Natyra e fragmentuar e kuadrit institucional të Shqipërisë rezulton në mbivendosje të përgjegjësive dhe komunikim të dobët midis inspektorateve, NJQV-ve dhe agjencive të zbatimit të ligjit. Për shembull, hedhja e paligjshme e mbetjeve mund të bjerë nën agjenci të shumta, duke çuar në konfuzion se cili entitet është përgjegjës për zbatimin.
- **Ruajtja e provave:** Mbledhja dhe ruajtja e provave gjatë inspektimeve është tejet e rëndësishme, por e dobët. Inspektorët duhet të sigurojnë që provat, të tilla si mostrat ose dokumentet, të trajtohen siç duhet për të shmangur sfidat ligjore më vonë.
- **Mangësitë e trajnimit:** Inspektorëve shpesh u mungon trajnimi i avancuar në trajtimin e çështjeve të reja mjedisore, të tilla si menaxhimi i mbetjeve të rrezikshme ose teknikat moderne të kontrollit të ndotjes. Kjo çon në vlerësime më pak rigorozë të operacioneve komplekse.
- **Ndërgjegjësimi i publikut:** Shumë shkelje mbeten të paraportuara për shkak të kuptimit të kufizuar të rregulloreve mjedisore dhe mekanizmave të raportimit nga publiku, duke reduktuar shtrirjen dhe ndikimin e veprimeve të zbatimit.

2. Zbatimi i policisë dhe prokurorisë përmes hetimeve dhe procedimeve penale

Kur shkeljet administrative përshkallëzohen në vepra penale, zbatimi i tyre bëhet nga policia dhe prokuroria. Zbatimi i ligjit mjedisor përmes procedurave policore dhe prokuroriale është një proces kompleks, shumështrësor në Shqipëri, që pasqyron progresin dhe sfidat. Themeli për këto përpjekje është ndërtuar mbi legjislacionin kombëtar, konventat ndërkombëtare dhe bashkëpunimin institucional, duke synuar të luftojë krimin mjedisor në mënyrë efektive.

²² General Report of Inspections 2023 – Albanian Central Inspectorate; <https://insq.gov.al/wp-content/uploads/2024/04/RPI-2023.pdf>

Në dhjetor 2024, Shqipëria themeloi një njësi policore që duhet të ishte krijuar prej kohësh dhe të dedikuar për të trajtuar krimet mjedisore. Kjo njësi policore aktualisht është e përfshirë në drejtorinë qendrore me vetëm dy oficerë. Megjithatë, plani është ambicioz: qëllimi është të zgjerohet në të 12 qarqet kryesore në Shqipëri, duke siguruar që secili të ketë të paktën një oficer të fokusuar vetëm në krimet mjedisore.²³

Mbrojtja penale e mjedisit trajtohet ekskluzivisht në Kodin Penal. Veprimet ose mosveprimet e paligjshme që dëmtojnë elementët mjedisorë (p.sh. ajri, uji, toka, bimët dhe pyjet) klasifikohen si vepra penale nëse ato janë të qëllimshme dhe të përshkruara në mënyrë të qartë në Kodin Penal. Shkeljet mjedisore që nuk mbulohen nga ky kod konsiderohen shkelje administrative.

Ekzistojnë paqartësi ligjore në lidhje me fushën e autoritetit administrativ, dhe dallimi midis krimeve mjedisore dhe shkeljeve administrative mbetet i paqartë. Kuadri i mbrojtjes së mjedisit në Shqipëri mbështetet në diferencimin e së drejtës administrative nga e drejta penale, por i mungojnë përkufizime të qarta. P.sh. Ligji 57/2020 "Për pyjet" urdhëron që veprimet që dëmtojnë fondin kombëtar pyjor të bien nën juridiksionin e AKP për kundërvajtje administrative, ndërsa veprat penale duhet t'u referohen njërive të specializuara të mbrojtjes së pyjeve brenda MTM, të cilat nga ana tjetër duhet t'i referohen më tej policisë dhe/ose prokurorisë.

Megjithatë, përmirësimet në dispozitat mjedisore të kodit penal janë të nevojshme me qëllim të përcaktimit të qartë të përkufizimeve, qartësimi të dispozitave dhe harmonizimit të kodit me legjislacionin sektorial. Për shembull, neni 201/c i Kodit Penal thotë "*... Është e mundur të shkaktoni dëme serioze...*" gjë që është problematike. Dëmi mjedisor ose shkaktohet ose nuk shkaktohet. Termi "është e mundur" përputhet me konceptin e një tentative penale, por një përpjekje e tillë nuk është një term ligjor i njohur në krimet mjedisore. Në mënyrë të ngjashme, neni 205 kriminalizon prerjen ose dëmtimin e paautorizuar të pyjeve përveç nëse kategorizohet si kundërvajtje administrative, e dënueshme me gjykoje ose deri në një vit burgim. Megjithatë, sipas ligjit për pyjet, të gjitha këto veprime konsiderohen si shkelje administrative, duke e bërë nenin 205 praktikisht joefektiv dhe të pazbatueshëm.

Kriteret e qarta që lidhin shkallën e dëmit mjedisor me dënimet administrative ose penale janë thelbësore. Adresimi i mospërputhjeve dhe përmirësimi i qartësisë në kuadrin ligjor do të rrisë zbatimin e ligjeve për mbrojtjen e mjedisit.

Procedurat dhe mbledhja e provave

Krimet mjedisore në Shqipëri variojnë nga asgjësimi i paligjshëm i mbetjeve deri te shfrytëzimi i paautorizuar i burimeve natyrore. Këto mund të jenë edhe vepra të krimit të organizuar dhe krimit ndërkombëtar. Procesi fillon me mbledhjen e provave nga agjencitë e specializuara të inspektimit si IKMT dhe AKM. Policia luan një rol kryesor në hetimet fillestare, shpesh duke bashkëpunuar me ekspertë mjedisorë për të identifikuar shkeljet.

Mbledhja e provave pengohet nga boshllëqet në ekspertizën teknike dhe mungesa e burimeve. Trajnimi i pamjaftueshëm për oficerët dhe inspektorët kufizon aftësinë e tyre për të hetuar raste komplekse që përfshijnë korrupsion ose rrjete ndërkombëtare. Nevojiten përmirësime në pajisjet dhe metodologjitë për të zbuluar krime të tilla si ndotja e ajrit dhe ujit, trafikimi i paligjshëm i kafshëve të egra dhe asgjësimi i mbetjeve të rrezikshme.

Shqyrtimi i prokurorisë dhe depozitimi i akuzave

Procesi i ndjekjes penale përfshin një shqyrtim të hollësishëm të provave të mbledhura nga policia dhe agjencitë e tjera. Prokurorët sigurohen që çështjet të përmbushin kërkesat ligjore për ndjekje penale sipas Kodit Penal të Shqipërisë, i cili është përditësuar për t'u përafruar me

²³ <https://balkandetoxlife.eu/2024/12/18/albania-establishes-new-environmental-crime-police-unit/>

direktivat e BE-së. Ndryshimet e Kodit Penal në vitin 2019 futën vepra të reja penale që lidhen me krimet mjedisore, duke reflektuar standardet ndërkombëtare.

Prokurorët punojnë ngushtë me agjencitë hetimore për të adresuar mangësitë ligjore dhe procedurale që mund të pengojnë ngritjen e akuzave të suksesshme. Megjithatë, një çështje e përsëritur është koordinimi i pamjaftueshëm midis agjencive, duke çuar në vonesa dhe joefikasitet. Për më tepër, mungesa e prokurorëve të specializuar të mjedisit e ndërlikon më tej procesin gjyqësor.

Të dhënat statistikore (2019-2022)

Tendencat kryesore:

- Pesha specifike e procedurave të regjistruara: Krimet mjedisore zënë 1.4 % të totalit të procedurave në mbarë vendin.
- Krimet mjedisore në rritje: Ka një rritje të vazhdueshme të numrit të rasteve të regjistruara të krimeve mjedisore në të gjithë Shqipërinë.
- Krimi dominues: *Prerja e paligjshme e pemëve* mban vazhdimisht pjesën më të lartë midis krimeve mjedisore, duke përbërë 47-61% në vit.
- Krime të tjera: Krime të tilla si *ndotja e ajrit, ujit dhe tokës dhe shkatërrimi i habitatit në zonat e mbrojtura* përbëjnë 10-40% të totalit të rasteve gjatë periudhës.

Ndryshimet e përgjithshme:

- Rastet e regjistruara mjedisore: Treguan tendenca të përgjithshme pozitive, me rritje të dukshme në 2020 (+24.44%) dhe 2022 (+18.47%).
- Çështjet mjedisore të dërguara në gjykatë: Treguan tendenca të luhatshme, me rënie në 2019 (-15.38%) dhe 2022 (-6.25%), por një rritje të konsiderueshme në 2021 (+25%).
- Të pandehurit e dërguar për gjykim: U rritën ndjeshëm në 2021 (+27.14%) dhe 2022 (+15.73%).
- Dënimet për krime mjedisore: Treguan tendenca pozitive të dukshme, me rritjen më të lartë në vitin 2021 (+38.29%).

Mangësitë dhe dobësitë

Pavarësisht përmirësimeve, disa sfida vazhdojnë të pengojnë zbatimin efektiv të ligjeve mjedisore:

- **Paqartësitë e kuadrit ligjor:**
 - Përkufizimet e paqarta të krimeve mjedisore zvogëlojnë efektivitetin e ndjekjes penale.
 - Sanksionet shpesh janë joproporcionale me dëmin e shkaktuar.
 - Dallimi midis shkeljeve administrative dhe atyre penale shpesh është i paqartë.
- **Kapaciteti i pamjaftueshëm institucional:**
 - Mungesa e personelit të trajnuar. Kur rastet e krimit mjedisor janë në rritje, vetëm 12 prokurorë që kishin marrë disa trajnime mbi krimin mjedisor, ishin aktivë në vitin 2022.
 - Mbështetja e pakët prej laboratorëve të kriminalistikës dhe mangësitë e mjeteve të avancuara hetimore pengojnë ekzaminimet e plota të dëmit mjedisor
- **Prioritetet publike dhe politike:**
 - Krimet mjedisore perceptohen si vepra me prioritet të ulët dhe "pa viktima", duke reduktuar presionin shoqëror për zbatimin më të rreptë të kuadrit ligjor. Për pasojë nuk alokohen burime e nevojshme dhe përfshirja e publikut është e ulët.
- **Koordinimi mes institucioneve:**

- Përgjegjësitë e fragmentuara midis agjencive çojnë në procese të vonuara. Për shembull, mbivendosjet e përgjegjëseve juridike midis AKM dhe IKMT përbënin 15% të çështjeve të pazgjidhura në 2022.²⁴

4. Përmbartimi gjyqësor në çështjet administrative, penale dhe civile

Procedurat

Sistemi gjyqësor në Shqipëri përfshin tre fusha të ndryshme ligjore – gjykatat administrative, penale dhe civile, secila prej tyre ka një rol specifik në adresimin e shkeljeve dhe mosmarrëveshjeve mjedisore.

Gjykatat Administrative

Gjykatat administrative mbikëqyrin mosmarrëveshjet që përfshijnë vendimet e qeverisë për çështjet mjedisore, të tilla si lejet, gjobat ose miratimet e projekteve. Rastet tipike përfshijnë:

- Bizneset që kundërshtojnë gjobat për shkelje mjedisore.
- Entitetet publike (individë, komunitete, OJF) që kundërshtojnë projekte të dëmshme për mjedisin e miratuara nga qeveria, një trend në rritje gjatë dekadës së fundit.

Paditësit duhet të paraqesin prova të parregullsive procedurale ose thelbësore, ndërsa gjyqtarët shqyrtojnë ligjshmërinë e veprimeve nga institucione si AKM. Rastet më të shpeshta përfshijnë gjoba për asgjësimin e mbetjeve ose shkeljet e lidhura me ndotjen nga shkarkimet. Vendimet bazohen në dokumentacionin administrativ dhe dispozitat ligjore në fuqi.

Gjykatat Penale

Gjykatat penale trajtojnë veprat mjedisore siç parashikohet nga Kodi Penal (2018) në nenet 201-207. Këto procedura përfshijnë:

1. Aktakuza: Paraqitja e provave ku shpesh mungojnë vlerësimet teknike mjedisore.
2. Gjyqi: Dëshmi, mendimi i ekspertëve dhe prova ligjore (p.sh., mostrat e tokës).
3. Dënimi: Dënimet mund të përfshijnë gjoba dhe/ose burgim.

Pavarësisht potencialit të tyre parandalues, mangësitë në ashpërsinë hetimore dhe ekspertizën gjyqësore shpesh rezultojnë në dënime të buta ose lirim nga aktakuzat.

Gjykatat Civile

Gjykatat civile trajtojnë kërkesat e kompensimit për dëmin mjedisor, duke kërkuar që paditësit të provojnë:

- Dëmin: Dëmtimi i shëndetit, pronës ose burimeve.
- Gjykimi: Një lidhje e drejtpërdrejtë midis dëmit dhe veprimeve të të pandehurit.
- Përgjegjësia: Respektimi i parimit "ndotësi paguan".

Pavarësisht potencialit të tyre, paditë civile mbeten të pakta për shkak të barrierave procedurale, kohëzgjatje, mungesës së rregulloreve për përcaktimin sasiar të dëmit mjedisor dhe ndërjegjësimin të kufizuar publik. Kostot e larta të gjyqit dhe kompleksiteti i vërtetimit të shkakut, i dekurajojnë më tej palët e prekura për të kërkuar dëmshpërblim ligjor.

Roli i sistemit gjyqësor është thelbësor për zbatimin e ligjit, por ai përballet me sfida të mëdha sistematike që dëmtojnë efektivitetin e qeverisjes mjedisore.

Diagnostifikimi i çështjeve të aksesit në drejtësi

- **Barrierat dhe mundësitë për avokimin e drejtësisë mjedisore: kriminalizimi i aktivistëve**

²⁴ Rapport National du HIJ : Coopération pour la Protection de l'Environnement par les Autorités Nationales d'Inspection de la Justice" (COPEIJ) – Albania 2023

Drejtësia mjedisore në Shqipëri përballet me sfida të dukshme për individët dhe OSHC-të, megjithatë progresi është i dukshëm nëpërmjet mbrojtjeve ligjore dhe sukseseve të avokimit. Në vitin 2023, u ngritën 73 padi kundër gazetarëve në përgjithësi, nga 42 një vit më parë, duke theksuar një përdorim në rritje të SLAPP-ve për të bërë presion ndaj gazetarëve, aktivistëve dhe OSHC-ve për çështje të ndryshme, të lidhura ose jo me aktivizmin mjedisor.²⁵ SLAPP-të synojnë gjithnjë e më shumë aktivistët mjedisorë, ilustruar nga rritja e padive gjyqësore, duke përfshirë një çështje penale shpifjeje kundër aktivistit Lavdosh Ferruni nga kompania italiane Renco²⁶, të cilën ai e akuzoi për praktika korruptive. Lirimi i tij në maj 2024 pohoi rëndësinë e mbrojtjes së interesit publik. Në mënyrë të ngjashme, gazetari investigativ Artan Rama u përball me akuza për shpifje nga Albtek Energy për raportimin kritik mbi kontratën e inceneratorit të mbetjeve në Elbasan²⁷, duke theksuar rezistencën e kompanisë ndaj kontrollit²⁸.

Një rast tjetër përfshin padinë për shpifje të Gener 2 kundër TOKA-s dhe drejtueses së saj, Catherine Bohne, për kundërshtimin e projekteve për hidrocentrale në Luginën e Valbonës²⁹. Pavarësisht pushimit të çështjes në Gjykatën e Rrethit të Tiranës, çështja mbetet nën apel, duke ilustruar presionet e vazhdueshme me të cilat përballen aktivistët mjedisorë. Përtej padive, ngacmimet dhe frikësimet janë të përhapura, ndaj aktivistëve dhe komuniteteve që kundërshtojnë projektet e zhvillimit, të cilët raportojnë kërcënime dhe ndalime, siç ka ndodhur në Divjakë-Karavasta dhe Zall Gjocaj³⁰.

Mangësitë institucionale dhe mediatike i përkeqësojnë më tej këto çështje. Kuadri i Shqipërisë, i përafruar me Konventën e Aarhusit, parashikon konsultimin publik, por zbatimi i tij shpesh nuk është kryhet seriozisht dhe organizatat mjedisore kanë vështirësi për të kërkuar zbatimin e plotë të kërkesave të ligjit për pjesëmarrjen publike. Mbulimi mediatik i çështjeve mjedisore mbetet i kufizuar, megjithëse fushatat e profilit të lartë, të tilla si mbrojtja e lumit Vjosa, demonstrojnë potencialin e tij.

Sfidat e suksesshme ligjore, të tilla si ndalimi i projekteve për vepra hidroelektrike dhe dhënia e statusit zonë e mbrojtur për Lumin Vjosa, tregojnë potencialin e përdorimit të rrugës gjyqësore. Nënshkrimi prej Shqipërisë i Konventës së Aarhusit ofron bazën ligjore për të forcuar mbrojtjen e mjedisit. OJF-të luajnë një rol vendimtar, duke plotësuar mangësitë institucionale duke ofruar mbështetje ligjore, rritur ndërgjegjësimin dhe duke nxitur përfshirjen e publikut.

▪ Qartësia dhe aksesueshmëria e apeleve ligjore për individët dhe OJF-të në rastet mjedisore

Në Shqipëri, procedurat ligjore të apelimit për individët dhe OJF-të në çështjet mjedisore nuk diferencohen sipas llojit të projektit, siç janë turbinat e erës ose digat e hidrocentraleve, por nga faktorë të tillë si madhësia e investimit, dhe nëse projekti vjen nga ofertë e kërkuar apo e pakërkua. Kuadri ligjor mbështet pjesëmarrjen e publikut, por kompleksiteti i tij shpesh kufizon aksesin për të marrë pjesë.

Ligjet e personalizuara mund të anashkalojnë procedurat standarde, siç shihet me projektin e HEC-it të Skavicës. Pavarësisht sfidave ligjore³¹, Gjykata Kushtetuese mbështeti Ligjin Nr. 38/2021, duke krijuar paqartësi procedurale. Në mënyrë të ngjashme, paditë kundër Aeroportit të Vlorës në Peizazhin e Mbrojtur Vjosë-Nartë theksuan mospërputhjet në qëndrimin e OJF-ve,

²⁵ <https://www.cna.al/english/aktualitet/shqetesim-ne-rritje-per-padite-slapp-ndaj-gazetareve-ne-shqiperi-i414591>

²⁶ <https://www.respublica.org.al/lavdosh-ferunaj-fiton-betejen-ligjore-kunder-kompanise-italiane-rengo-gjykata-rrezon-pretendimet-e-akuzuesit-se-artikulli-eshte-shpifje-ndersa-thekson-se-aktivisti-ferunaj-synon-mb/>

²⁷ <https://www.reporter.al/2020/12/07/gazetari-artan-rama-hidhet-ne-gjyq-nga-incineratori-i-elbasanit/>

²⁸ <https://www.business-humanrights.org/en/latest-news/artan-rama/>

²⁹ <https://www.business-humanrights.org/en/latest-news/catherine-bohne-toka-the-organization-to-serve-the-albanian-alps/>

³⁰ <https://ecoalbania.org/banoret-e-zones-se-mbrojtur-zall-gjocaj-vazhdojne-protestat/>

³¹ <https://citizens.al/en/2024/01/30/constitutional-court-2C-the-government-did-not-consult-with-the-public-about-the-Skavica-project/>

me vendime të rrëzuara vazhdimisht, duke nënvizuar paparashikueshmërinë e sistemit të drejtësisë.

Këto sfida pasqyrojnë tendencat rajonale ku mbivendosjet ligjore dhe të përgjegjësi, të tilla si ligjet kombëtare dhe detyrimet e Konventës së Aarhus, e komplikojnë qeverisjen mjedisore. Mospërputhjet e zbatimit dhe interpretimi gjyqësor pengojnë më tej qasjen e qartë procedurale për individët dhe OJF-të.³²

- **Qasja gjyqësore dhe sfidat për zbatimin e Konventës së Aarhus: Mundësitë dhe kufizimet ligjore për individët dhe OJF-të**

Mangësitë institucionale thellojnë sfidat për qasjen në sistemin e drejtësisë dhe zbatimin e duhur të Konventës së Aarhusit. Ndonëse kuadri legjislativ është në përputhje me Konventën e Aarhusit dhe garanton aksesin për informacionin mjedisor dhe konsultimin publik, zbatimi i tij ndeshet me probleme të shpeshta. Dëgjuesat publike kryhen si formalit, pa përfshirjen e vërtetë të publikut të interesuar. Organizatat mjedisore kanë ngritur padi në gjykatë, por praktika gjyqësore ekzistuese mbetet e pakonsoliduar.

Presioni dhe frikësimi i aktivistëve mjedisorë janë një problematikë që e ka përkeqësuar situatën. Aktivistët mjedisorë dhe anëtarët e komuniteteve të prekura kanë raportuar kërcënime verbale dhe fizike, dhe forma të tjera frikësimi. Për shembull, gjatë dëgjësive publike për ndërtimin e një resorti turistik në Parkun Kombëtar Divjaka-Karavasta, aktivistët raportojnë se janë përballur me kërcënime verbale. Në Zall Gjocaj, komunitetet lokale që kundërshtojnë projektet për ngritjen e hidrocentraleve janë ndaluar dhe kërcënuar nga përfaqësuesit e kompanive, ndonjëherë duke i shtrirë kërcënimet edhe kundër pronës dhe mjeteve të tyre të jetesës.³³ Këto incidente ilustronë rreziqet me të cilat përballen aktivistët që mbrojnë të drejtat mjedisore në Shqipëri.

Duhet të theksojmë se vërehet ndërgjegjësim lidhur me mbrojtjen e këtyre aktivistëve mjedisorë. Mekanizmat e mbrojtjes së sinjalizuesve mbeten të pashfrytëzuar, ndonëse kuadri ligjor shqiptar siguron aksesin në informacionin mjedisor, si rrugë e rëndësishme për të bërë transparencë.

Në Shqipëri, procedurat për ankesat ligjore të individëve dhe OJF-ve për çështjet mjedisore nuk kategorizohen sipas llojit të projektit të investimit, siç janë turbinat e energjisë së erës ose digat e hidrocentraleve. Kriteret përfshijnë madhësinë e projektit të investimit, i cili përcakton nevojën e një vlerësimi të thelluar të ndikimit mjedisor dhe social (VNMS), nëse projekti paraqitet si ofertë e kërkuar apo e pakërkuar, etj. Legjislacioni mjedisor i vendit ofron një kornizë të plotë për pjesëmarrjen e publikut dhe aksesin në drejtësi, megjithëse paraqitet mjaft kompleks dhe me sfida për tu kuptuar dhe aksesuar, një situatë e ngjashme në të gjithë rajonin.

Në disa raste, procedurat standarde anashkalohen përmes përjashtimeve të parashikuara në ligje të porositura. Shembull i një rasti të tillë është HEC-i i Skavicës, ku procesi legjislativ u përshtat për të përshpejtuar miratimin e projektit. Projekti i HEC-it të Skavicës shkaktoi polemika të mëdha dhe u sfidua para Gjykatës Kushtetuese të Shqipërisë.³⁴ Megjithatë, vendimi i gjykatës nuk e anuloi ligjin Nr. 38/2021, i cili lehtëson ndërtimin e hidrocentralit, duke lënë paqartësi për standardet ligjore dhe procedurale të zbatueshme në raste të tilla.

Gjithashtu, ndërtimi i Aeroportit të Vlorës në territorin e Peizazhit të Mbrojtur Vjosë-Nartë ka qenë mjaft i diskutueshëm. OSHC-të mjedisore, duke përfshirë Shoqatën Shqiptare Ornitologjike

³² <https://iep-al.org/projects/ecosystems-and-people/shqip-zbatimi-i-konventes-se-aarhusit-ne-shqiperi-perpjekjet-dhe-zbatimi-i-politikave/>

³³ <https://ecoalbania.org/banoret-e-zones-se-mbrojtur-zall-gjocaj-vazhdojne-protestat/>

³⁴ <https://citizens.al/en/2024/01/30/constitutional-court%2C-the-government-did-not-consult-with-the-public-about-the-Skavica-project/>

(AOS) dhe Mbrojtjen dhe Ruajtjen e Mjedisit Natyror në Shqipëri (MRMNSH), ngritën një padi duke kundërshtuar ligjshmërinë e projektit. Fillimisht, Gjykata Administrative e vendosi padinë të papranueshme, duke deklaruar se OSHC-të nuk kishin të drejtë ligjore. Ky vendim ishte i papritur, veçanërisht duke pasur parasysh rastet e mëparshme ku OSHC-ve iu dha e drejta e veprimit në çështjet mjedisore. Më vonë, pas apelimit, Gjykata Administrative e Apelit rrëzoi vendimin fillestar. Megjithatë, Gjykata e Lartë më pas rrëzoi vendimin e Gjykatës Administrative të Apelit dhe e ktheu çështjen në pikën fillestare të debatit, duke u fokusuar në qëndrimin ligjor dhe aksesin në drejtësinë mjedisore. Këto fakte paraqesin mospërputhjet dhe kompleksitetin brenda sistemit ligjor të Shqipërisë në lidhje me qeverisjen mjedisore dhe aksesin në drejtësi.

Natyra e ndërlikuar e ligjeve mjedisore të Shqipërisë përputhet me modelet e ndeshura në të gjithë rajonin. Legjislacioni mjedisor përfshin përgjegjësi të shumta të mbivendosura, duke filluar nga ligjet e vendit deri te traktatet ndërkombëtare si Konventa e Aarhusit. Ndonëse ky kuadër siguron qeverisje të fortë mjedisore, kompleksiteti i tij pengon rrugët procedurale në dispozicion të individëve dhe OSHC-ve. Ky kompleksitet shtohet nga mospërputhjet në zbatimin dhe interpretimin gjyqësor, duke pamundësuar aksesin në përdorimin e rrugëve ligjore.³⁵

Në Shqipëri, qasja në drejtësi për çështjet mjedisore, për individët dhe OJF-të, rregullohet nga një kuadër ligjor, i cili specifikon se kush ka të drejtë të fillojë procedurat gjyqësore sipas skenarëve specifikë. Aktet individuale administrative janë teorikisht të hapura për t'u sfiduar nga kushdo, individ ose OJF. Ndërsa aktet administrative normative mund të kundërshtohen vetëm nga OJF-të dhe grupet e interesit, duke përjashtuar individët.

Ndonëse OJF-të e kanë të drejtën të kundërshtojnë akte administrative specifike, siç ka ndodhur në rastet për ndërtimin e HEC në Poçëm, Kalivaç, Shushicë, Valbonë, etj., anëtarët e Gjykatës së Lartë kanë shprehur pasiguri për qëndrimin ligjor të OJF-ve në raste të tilla. Në konferencën rajonale të Këshillit të Evropës "Të drejtat e njeriut dhe mjedisi në Evropën Juglindore" të mbajtur në Budva, Mali i Zi, më 17-18 tetor 2024, u theksua se ka një debat të hapur në lidhje me pozitën ligjore të OJF-ve për të sfiduar aktet administrative specifike. Kjo situatë krijon konfuzion brenda sistemit gjyqësor midis rasteve që lidhen me ndotjen, për të cilat individët kanë qëndrim, dhe çështjeve që kanë të bëjnë me mbrojtjen e përgjithshme të mjedisit, për të cilat OJF-ve u jepet gjithashtu qëndrim. Një qytetar, shëndeti i të cilit dëmtohet nga ndotja, ka të drejtë të ngrejë një padi në mënyrë të pavarur, zakonisht sipas nenit 8 të GJEDNJ-së. Në këto raste, OJF-ve në përgjithësi nuk u jepet e drejta e veprimit, pasi ato nuk preken drejtpërdrejt nga ndotja. Anasjelltas, kur mjedisi dhe habitatet dëmtohen, ata nuk mund të mbrojnë veten, prandaj Konventa e Aarhusit i jep të drejtën kujtdo për të përfaqësuar interesin e përgjithshëm mjedisor.³⁶ Kjo paqartësi lë të pazgjidhur rolin e gjykatave të vendit për të bërë dallimin e qartë midis të drejtave të njeriut dhe të drejtave mjedisore. Këto të drejta mbivendosen, por mbrojtja e tyre trajtohet ndryshe.

- **Procedurat specifike për mbrojtjen e të drejtave: Actio popularis, procedurat emergjente dhe mjete të tjera juridike**

Në Shqipëri, mekanizmat ligjorë si *actio popularis* dhe procedurat emergjente ekzistojnë për të mbrojtur të drejtat mjedisore, megjithëse përdorimi i tyre ndesh sfida të vazhdueshme.

Actio Popularis në të Drejtën Mjedisore

³⁵ <https://iep-al.org/projects/ecosystems-and-people/shqip-zbatimi-i-konventes-se-aarhusit-ne-shqiperi-perpjekjet-dhe-zbatimi-i-politikave/>

³⁶ <https://www.respublica.org.al/konferenca-rajonale-e-keshillit-te-evropes-diskutime-mbi-nderthurjen-e-te-drejtave-te-njeriut-me-ato-mjedisore/>

Shqipëria nuk ka dispozita formale për veprime kolektive, por individët dhe organizatat mund të ngrënë çështje për të mbrojtur interesat publike dhe mjedisore³⁷. Gjykatat kanë pranuar padi nga OJF-të dhe qytetarët, edhe kur u mungon përfshirja e drejtpërdrejtë personale, duke u fokusuar në çështje si anulimi i lejeve për projekte të dëmshme për mjedisin ose dështimi i autoriteteve publike për të zbatuar standardet. Megjithatë, aplikimi praktik përballat me pengesa, duke përfshirë ndërgjegjësimin e ulët të publikut, ekspertizën e pamjaftueshme gjyqësore dhe presionet e jashtme politike dhe ekonomike.

Gjithashtu në Shqipëri mungojnë dispozita specifike ligjore që adresojnë paditë kolektive. Pavarësisht kësaj, nuk ka pengesa ligjore për paraqitjen e çështjeve të tilla sipas mekanizmave ekzistues, të tilla si dispozitat e "bashkimit të kërkesave" ose ato specifike për ligjin mjedisor dhe konsumator. Koncepti i padive kolektive lejon grupet të veprojnë për interesa të përbashkëta, por praktika gjyqësore shqiptare ende nuk është pasuruar në këtë kontekst.

Procedurat emergjente për mbrojtjen e mjedisit

Sistemi ligjor i Shqipërisë ofron mekanizma të plotë për të adresuar dëmet mjedisore, duke theksuar urgjencën e mbrojtjes së burimeve natyrore, biodiversitetit dhe ekosistemeve nga dëmet e pakthyeshme. Këto mekanizma, të cilat përfshijnë sigurimin e kërkesave, procedurat e urgjencës dhe masat e përkohshme në ligjin penal, janë krijuar për të parandaluar dëmin para se të bëhet i pakthyeshëm dhe të sigurojnë një ekuilibër midis të drejtave individuale dhe interesit publik.

Sigurimi i kërkesës, i njohur gjithashtu si masa urdhëruese ose masa të përkohshme, është një masë procedurale për të mbrojtur të drejtat në rrezik përpara se një çështje të gjykohej plotësisht. Sipas Kodit të Procedurës Civile (KPC), nenet 202-212 parashikojnë që gjykatat mund të japin masa të tilla brenda pesë ditëve nëse provat e besueshme sugjerojnë se vendimi përfundimtar mund të jetë i pamundur për t'u zbatuar. Paditësit mund të mbështesin kërkesat e tyre me prova me shkrim ose duke ofruar një garanci për të mbuluar dëmet e mundshme për të pandehurin. Kur i pandehuri është autoritet publik, zbatohen dispozitat e Ligjit Nr. 49/2012 "Për Gjykatat Administrative dhe Gjykimin e Mosmarrveshjeve Administrative". Gjykatat duhet të vlerësojnë tre kushte kryesore: mundësia për dëm serioz dhe të pakthyeshëm për paditësin, mungesën e dëmit të rëndësishëm me interes publik dhe domosdoshmërinë e një garancie nga paditësi.

Këto dispozita janë shumë të rëndësishme në çështjet gjyqësore mjedisore, ku mund të ndodhë dëmtim i menjëhershëm i burimeve natyrore ose shëndetit publik. Gjykatat duhet të vlerësojnë nëse dëmtimi i supozuar mjedisor, si shpyllëzimi ose ndotja e lumenjve, përbën një kërcënim të rëndësishëm dhe të besueshëm. Për shembull, në Vendimin Nr. 1177 të vitit 2021, Kolegji Administrativ i Gjykatës së Lartë vendosi në favor të masave të përkohshme dhe qëndrimit ligjor të OJF-ve për ndalimin e projekteve hidroenergjetike në lumin Valbona, duke përmendur dëmtimin e pakthyeshëm të biodiversitetit dhe pazëvendësueshmërinë e ekosistemeve natyrore. Në mënyrë të ngjashme, në Vendimin Nr. 1259 të vitit 2021, Gjykata e Lartë ndaloi ndërtimin e një thertoreje në një zonë të pyllëzuar të Laknasit, duke njohur rrezikun e dëmtimit të pakthyeshëm mjedisor.

Procedurat e emergjencës mundësojnë veprime të shpejta për të adresuar rreziqet urgjente mjedisore. Si gjykatat administrative ashtu edhe ato civile mund të ndërhyjnë me shpejtësi, shpesh brenda pesë ditëve bazuar në një kërkesë, për të parandaluar dëmin. Aplikantët duhet të vërtetojnë ekzistencën e një rasti prima facie, të demonstrojnë se dëmi është i pariparueshëm dhe të demonstrojnë se urgjenca e situatës justifikon ndërhyrjen e menjëhershme. Gjykatat duhet të kryejnë një test proporcionaliteti, duke balancuar dëmin e mundshëm të mjedisit ndaj çdo

³⁷Ligji Nr. 8672/2000 për Ratifikimin e Konventës së Arhusit; Ligji Nr. 10431/2011 për Mbrojtjen e Mjedisit (neni 8 dhe 56); Kodi i Procedurave Administrative (Ligji Nr. 44/2015); Ligji për Gjykatën Administrative (Nr 49/2012), neni 15 dhe 18.

ndikimi negativ në palët e tjera ose interesin publik. Veçanërisht, masat e përkohshme nuk duhet të shkelin rendin publik ose norma të tjera më të larta ligjore. Megjithëse përfaqësimi ligjor nuk është i detyrueshëm në shumicën e rasteve, si është i rekomandueshëm për shkak se kuadri ligjor mjedisor është mjaft kompleks.

Përveç mjeteve juridike civile dhe administrative, ligji penal ofron mjete për të parandaluar dëmtimin mjedisor gjatë aktiviteteve të paligjshme të përsëritura. Neni 232 i Kodit të Procedurës Penale autorizon masa të përkohshme si sekuestrimi i pajisjeve ose materialeve të përdorura në krime mjedisore. Prokurorët dhe gjykatat mund të ndërmarrin veprime mbrojtëse për viktimat dhe dëshmitarët në rastet kur dëmtimi mjedisor është pjesë e një veprë më të gjerë kriminale.

Së bashku, këto korniza ligjore sigurojnë që mbrojtja e mjedisit në Shqipëri të mbetet proaktive.. Duke pezulluar ose ndërprerë aktivitetet e dëmshme, gjykatat mund të mbrojnë ekosistemet dhe shëndetin publik duke iu përmbajtur parimeve të drejtësisë procedurale. Raste si ato të në lumin Valbona dhe pyllin e Laknasit ilustrojnë rolin e gjyqësorit në dhënien e përparësisë së ruajtjes së mjedisit mbi përfitimet ekonomike afatshkurtra. Megjithëse ekzistojnë këto mekanizma ligjorë, zbatimi efektiv dhe angazhimi më i madh i publikut janë thelbësore për të mbrojtur mjedisin shqiptar.

Zbatimi i përkohshëm si garanci

Neni 317(b) i Kodit të Procedurës Civile lejon gjykatat të japin një vendim me ekzekutim të përkohshëm, për të parandaluar dëmin e pariparueshëm ose për të siguruar zgjidhje në kohë. Ky mjet synon të sigurojë që pala të mos humbasë vlerën dhe interesin për zgjidhjen e çështjes, si pasojë e vonesave që shkaktohen nga pritjet e gjata gjatë shqyrtimit në gjykatën e shkallës së dytë. Kjo është veçanërisht e rëndësishme në kushtet kur gjykata e apelit, për shkak të ngarkesës së madhe të punës dhe numrit të kufizuar të gjyqtarëve, vonon vendimet përfundimtare për vite me radhë.

Në praktikën gjyqësore shqiptare, ky mjet nuk është përdorur në çështjet mjedisore, por është aplikuar në raste të tjera që lidhen me mbrojtjen e interesave publike, siç janë ato që kanë të bëjnë me aksesin në informacion për gazetarët, ku gjykatat e kanë aplikuar këtë mjet procedural. Në një vendim të fundit³⁸, Gjykata e Lartë e përmendi këtë mjet procedural si një mjet të mundshëm për realizimin e interesit të mbrojtjes së një të drejte nga aktiviteti ndërsa një çështje është ende në shqyrtim.

- **Kostot e veprimeve gjyqësore në çështjet mjedisore: Barra financiare për individët dhe OJF-të**

Në Shqipëri, ndjekja e çështjeve mjedisore në gjykatë mund të jetë barrë të madhe financiare për individët dhe OJF-të, veçanërisht në raste komplekse që kërkojnë dëshmi ekspertësh ose analiza laboratorike. Kostot tipike përfshin:

Tarifat gjyqësore: Tarifat e paraqitjes së padive ndryshojnë në varësi të llojit të çështjes. Për shembull, kundërshtimi i një vendimi ose leje kushton 30 euro, ndërsa kërkimi i kompensimit përfshin një tarifë prej një për qind të shumës së kompensimit.

Kostot e ekspertëve: Rastet mjedisore shpesh kërkojnë mendimin e ekspertëve (p.sh. kërkues shkencorë, ekologë) për të adresuar çështje teknike si ndotja. Këto shpenzime, të përballuara nga paditësi, mund të variojnë nga disa mijëra deri në dhjetëra mijëra lekë. Për shembull, mendimi i ekspertëve ose analizat laboratorike (p.sh. testimi i ajrit ose ujit) mund të kalojnë 10,000 Euro, në varësi të kompleksitetit të çështjes.

³⁸ Decision of the Administrative College of the Supreme Court, No. 1259, dated 30.07.2021 (The Residents of Laknas against the construction of a slaughterhouse in the forest created by the residents)

Analiza laboratorike: Prova e dëmit mjedisor shpesh kërkon teste laboratorike. Testet bazë (p.sh. uji ose toka) kushtojnë 100-300 Euro; ndërsa analizat më të thelluara mund të kalojnë 500 Euro. Testet e cilësisë së ajrit kanë çmime të ngjashme. Paditësit zakonisht i mbulojnë këto kosto.

Përfaqësimi ligjor: Tarifat e avokatëve variojnë nga 1,000-10,000 Euro për çështjet e shkallës së parë, potencialisht tarifat janë më të larta për çështje komplekse. Kjo është domethënëse duke pasur parasysh të ardhurat mesatare mujore prej 350-450 Euro. OJF-të mund të kërkojnë mbështetje ligjore falas ose të negociojnë tarifa më të ulëta, megjithatë kostot shpesh mbeten të papërbalueshme.

Kostot administrative: Shpenzimet shtesë përfshijnë shërbimet noteriale dhe tarifat e përkthimit për dorëzimin e provave (të cilat mund të jenë 550 Euro për dokument), duke rritur më tej barrën financiare.

Ndihma juridike: Përshtatshmëria, aplikimi dhe efektiviteti në rastet mjedisore

Ndihma juridike luan një rol vendimtar në mundësimin e grupeve të marginalizuara për të pasur akses në drejtësi në raste të dëmtimit mjedisor. Në Shqipëri, ajo u ofrohet individëve me burime të kufizuara financiare në procedurat penale, civile dhe administrative.³⁹

Në çështjet penale, ndihma juridike u ofrohet të pandehurve që nuk mund të përballojnë kostot financiare për një avokat, përfshirë edhe ata që gjykohen për krime mjedisore si asgjësimi i paligjshëm i mbetjeve ose ndotja. Gjykatat caktojnë përfaqësim ligjor siç parashikohet në Kodin e Procedurës Penale.

Në gjykatat administrative dhe civile, ndihma juridike jepet për individët që ndjekin çështje mjedisore, siç janë kundërshtimi i lejeve të paligjshme ose adresimi i kërcënimeve ndaj mjedisit. E drejta për ndihmë varet nga nevoja financiare, e demonstruar nga vlerësimet e të ardhurave dhe pronës, dhe legjitimiteti i çështjes, siç janë shkeljet e ligjeve mjedisore. Përparësi u jepet grupeve vulnerabël, duke përfshirë qytetarët me të ardhura të ulëta dhe komunitetet e marginalizuara.

Aplikantët duhet të kërkojnë ndihmë juridike, duke siguruar dokumentacion si dëshmi të të ardhurave dhe pronat. Për OJF-të, kërkohet statusi ligjor dhe të dhënat financiare. Aplikimet mund të dorëzohen online⁴⁰, me postë ose personalisht. Gjykatat vlerësojnë gjendjen financiare dhe meritën e çështjes përpara se të vendosin, me vendimet që mund të apelojnë. Procesi zakonisht zgjat me javë, por mund të përshpejtohet në raste urgjente mjedisore. Megjithatë, ndihma juridike është më pak efektive për sigurimin e masave të përkohshme për shkak të kohës së kërkesave të tilla.

Ndihma juridike në çështjet mjedisore mbulon përfaqësimin gjyqësor dhe disa tarifa, por shtrirja e saj është e kufizuar. Për shembull, ofrohet deri në 850 Euro për përfaqësim ligjor dhe 400 Euro për kostot e ekspertëve, por kjo është shpesh e pamjaftueshme për rastet komplekse që kërkojnë dëshmi ose hetime të gjera ekspertësh. OJF-të dhe organizatat mjedisore janë të përjashtuara nga ndihma juridike, duke vështirësuar më tej aksesin në drejtësi për rastet që përfshijnë shkelje të rënda ose çështje të ndërlikuara ligjore.

³⁹ Law No. 111/2017 on Legal Aid.

⁴⁰ <https://ndihmajuridike.gov.al/index.php/online/>

- **Kostot e gjykatës së lartë nuk duhet të pengojnë aksesin në drejtësi për komunitetet dhe organizatat mjedisore**

Paditë mjedisore shpesh përfshijnë kosto të larta për gjykatën për shkak të nevojës për analiza ekspertësh, vendimtare si prova në raste të tilla. Raste të tilla iniciohen zakonisht nga organizata jofitimprurëse ose individë nga komunitetet e prekura, të cilët përballen me kosto të papërballueshme financiare. Shumë organizata jofitimprurëse mbështeten në financimin e donatorëve, të cilat janë të dedikuara për veprimtari të përcaktuara dhe rrallë mbulojnë shpenzimet gjyqësore dhe paditë e paplanifikuara, duke e bërë të vështirë buxhetimin e kostove të tilla. Edhe pse rregullat e procedurës parashikojnë që kostot e palës fituese në fund të procesit duhet të rimbursohen nga pala humbëse kundërshtare, pasiguria dhe rreziqet mbeten të mëdha për paditësit me mundësi të kufizuara financiare që të ndërmarrin procese gjyqësore me kosto të lartë.

Komunitetet e prekura nga dëmtimet mjedisore, veçanërisht në zonat rurale ku shfrytëzohen burime natyrore, kanë një gjendje financiare të dobët. Gjykatat në Shqipëri duhet t'i marrin parasysh këto realitete kur vendosin për parapagimin e shpenzimeve. Duke zbatuar përjashtime nga rregulli standard, gjykatat mund t'ua ngarkojnë kostot palëve kundërshtare, që shpesh janë entitete shtetërore ose zhvillues privatë, të aftë të financojnë projekte të mëdha. Gjithashtu, gjykatat kanë diskrecion mbi tarifat e ekspertëve, por aplikimi i detyrimit të tarifave të tyre nuk është një praktikë e zakonshme.

Neni 105 i Kodit të Procedurës Civile lejon gjykatat të ndajnë shpenzimet duke marrë parasysh gjendjen financiare të palëve. Për këtë, Gjykata Kushtetuese është shprehur në Vendimin Nr. 7 (27.02.2013), duke theksuar se gjyqtarët duhet të vlerësojnë vështirësitë financiare të kërkuarve për të përcaktuar përjashtimet nga tarifat e shërbimit gjyqësor, duke siguruar qasje në drejtësi.

Rekomandime praktike:

- Gjykatat duhet të përjashtojnë kërkuarët që përballen me vështirësi financiare nga parapagimi i kostove.
- Nevojiten mekanizma më të qartë për të vlerësuar gjendjen financiare të organizatave jofitimprurëse dhe komuniteteve të prekura.
- Sistemet e ndihmës juridike duhet t'i japin përparësi çështjeve gjyqësore mjedisore, duke njohur rëndësinë e saj për interesin publik.

Duke adresuar këto sfida, Shqipëria mund të promovojë drejtësinë mjedisore dhe t'u mundësojë komuniteteve dhe organizatave të cenueshme të mbrojnë në mënyrë efektive të drejtat e tyre.

- **Provat dhe standardi i provës në procedurë**

Në çështjet mjedisore, gjykatat duhet të vlerësojnë me kujdes të gjitha rrethanat dhe standardin e zbatueshëm të provës, i cili ndryshon midis çështjeve penale dhe civile. Këto standarde variojnë nga dyshimi i arsyeshëm, i përdorur shpesh në masat paraprake, deri te dënimi përtej çdo dyshimi të arsyeshëm në gjykimet penale. Për mosmarrëveshjet civile, zakonisht mjafton balanca e probabiliteteve; duke kërkuar që gjykatat të vlerësojnë se cili skenar është më i mundshëm bazuar në provat e paraqitura.

Të provuarit i dëmit mjedisor, qoftë aktual apo potencial, paraqet sfida të rëndësishme për paditësit. Ndonëse dëmi mund të përcaktohet teorikisht dhe kompensohet, Shqipërisë i mungon një kuadër rregullator dhe praktika gjyqësore të standardizuara për vlerësimin e këtij dëmi. Ekspertiza është e pamjaftueshme, pavarësisht një regjistri të ekspertëve mjedisorë të licencuar nga Ministria e Mjedisit për hartimin e VNM-ve. Shpesh, këta ekspertë ofrojnë edhe vlerësime të

përgjithshme, jospesifikë, të cilat janë shoqëruar edhe me dyshime për cilësinë e vlerësimeve të tyre.

Në gjykatë, provimi i dëmit mjedisor ndërlikohet më tej nga parimi se dëmi aktual duhet të jetë real, aktual dhe personal. Provimi i dëmit të mundshëm është veçanërisht i vështirë, shpesh duke i penguar paditësit të sigurojnë qëndrimin. Ndërsa procedurat administrative lejojnë opinione ekspertësh, përfshirja e ekspertëve të licencuar pengohet nga konfliktet e interesit, pasi shumë prej tyre janë të angazhuar në përgatitjen e VNM-ve. Gjykatat kanë shfrytëzuar përfshirjen e studiuesve ose stafit akademik si ekspertë në raste specifike.

Rastet mjedisore kërkojnë një standard të veçantë prove, veçanërisht për dëmet e mundshme, të cilat në përgjithësi janë të supozuara. Për më tepër, mungesa e ekspertizës së specializuar komplikon procesin e provimit të dëmit në procedurat gjyqësore. Praktika gjyqësore e njeh parimin e dëmit efektiv – dëmi aktual që ka ndodhur – por ky duhet të jetë real, aktual dhe personal. Vështirësia për të provuar dëmtimin real dhe të mundshëm mjedisor bëhet një pengesë për paditësit në sigurimin e qëndrimit në gjykatë⁴¹.

Neni 12 i Ligjit Nr. 10431, datë 09.06.2011, "Për Mbrojtjen e Mjedisit", i ndryshuar, përcakton se sipas **parimit "ndotësi paguan"**, individët ose personat juridikë, veprimet ose mosveprimet e të cilëve ndikojnë në mbrojtjen e mjedisit, janë financiarisht përgjegjës për kostot që lidhen me dëmet e tilla ose rreziqet e dëmtimit mjedisor. Këto kosto përfshijnë vlerësimin e dëmeve, rehabilitimin dhe kompensimin për individët ose bizneset e prekura. Për më tepër, Kapitulli VIII i ligjit trajton dëmet mjedisore, duke u fokusuar në parimin "ndotësi paguan" për të parandaluar dhe korrigjuar dëmin mjedisor, për të siguruar rehabilitimin mjedisor dhe për të miratuar masa dhe praktika për minimizimin e rrezikut.

Neni 50 i këtij ligji specifikon se përgjegjësia për dëmtimin mjedisor përcaktohet në bazë të dëmtimit të mjedisit, specieve të mbrojtura dhe habitateve natyrore. Ai i cakton Këshillit të Ministrave përgjegjësinë për të përcaktuar aktivitetet që konsiderohen të rrezikshme për mjedisin, duke përdorur kritere të bazuara në vlerësimet e rrezikut dhe përcaktimin e dëmit mjedisor.

Ligji 10431/2011 gjithashtu thekson se **masat e mbrojtjes së mjedisit** duhet të zbatohen sa më herët në zhvillimin e çdo aktiviteti për të parandaluar, ose të paktën minimizuar, ndikimet negative mjedisore. Gjatë përcaktimit të masave specifike për mbrojtjen e mjedisit, duhet të zbatohet një qasje paraprake për të siguruar që pasiguria shkencore të mos vonojë ose pengojë masat efektive dhe me kosto efektive për të parandaluar dëmtimet mjedisore. Kjo qasje përputhet me qëndrimin legjislativ të Shqipërisë për parandalimin e dëmeve, të rrënjësuar në **parimin "ndotësi paguan"** dhe parimin e kujdesit.

Një tjetër instrument ligjor që zbaton parimin "ndotësi paguan" është **Ligji Nr. 111/2012 "Për Menaxhimin e Integruar të Burimeve Ujore"**, i cili integron parimin e rikuperimit të kostos për shërbimet ujore, përfshirë kostot mjedisore, në përputhje me këtë parim.

▪ **Kompensimi dhe vlerësimi i dëmeve mjedisore**

Kompensimi, në natyrë ose monetar, shërben për të rikthyer gjendjen e dëmtuar në gjendjen e mëparshme dhe për të nxitur ndërgjegjësimin dhe drejtësinë midis palëve të prekura. Qëllimi kryesor i kompensimit është kthimi i mjedisit në gjendjen e tyre të mëparshme, duke theksuar funksionin e dyfishtë të përgjegjësisë në adresimin e dëmit dhe promovimin e sjelljes së përgjegjshme. AKM luan një rol jetik. Standardet për marrjen e lejeve vendosen në varësi të llojit

⁴¹ Decision No. 3342, date 16.04.2015, of the First Instance Administrative Court of Tirana, in the Valbona Case, later overturned by the Supreme Court in 2021.

të lejes (A dhe B), bazuar në Ligjin Nr. 10448/2011 "Për Lejet Mjedisore", i ndryshuar. Ligji jep kompetenca të gjera në lidhje me masat parandaluese dhe kompensimin.

Operatorët duhet të njoftojnë AKM-n për dëmet mjedisore, të rehabilitojnë të gjitha dëmet sipas parimit "ndotësi paguan" dhe të marrin masat e nevojshme për të monitoruar shmangien ose menaxhimin e faktorëve që shkaktojnë dëm mjedisor. AKM mund të veprojë ose të caktojë aktorë të tjerë të veprojnë në ngarkim të operatorit nëse detyrimet nuk përmbushen.

Një operator privat që shkakton dëm ose paraqet një kërcënim të drejtpërdrejtë për të shkaktuar dëm mjedisor do të jetë përgjegjës për dëmin nëse (i) nuk ndërmerr masat e nevojshme parandaluese; (ii) nuk zbatoh veprimet e duhura korrigjuese; (iii) AKM nuk njoftohet për rrezikun e dëmtimit mjedisor, pavarësisht nëse dëmi ka ndodhur.

Neni 624 i Kodit Civil urdhëron rimbursimin e dëmit mjedisor, ndërsa Vendimi i Këshillit të Ministrave (VKM) Nr. 742/2015 përcakton kategoritë e ndotësve. Nëse ndotësi nuk identifikohet, kostot e rehabilitimit mbulohen nga shteti; përndryshe, operatorët duhet t'i rimbursojnë këto shpenzime.

Vlerësimi dhe prova e dëmit mjedisor janë të rëndësishme për përcaktimin e përgjegjësisë dhe sigurimin e kompensimit. Kompensimi mund të jetë në **natyrë** ose në terma **monetarë**:

- **Kthimi në natyrë** përfshin rikthimin e mjedisit në gjendjen e tij të mëparshme përpara se të ndodhte dëmi.
- **Kompensimi monetar** zbatohet kur restaurimi nuk është i mundur.

Përgjegjësia për kompensimin ka një ndikim të dyfishtë:

1. Rritja e **ndërgjegjësimit midis individëve dhe kompanive** për sjelljen e tyre ndaj mjedisit.
2. Dhënia e drejtësisë midis palëve të prekura.

Megjithatë, prova e dëmit mjedisor, veçanërisht dëmeve në të ardhmen, mbetet një sfidë e rëndësishme në Shqipëri. Kjo vështirësi pengon aftësinë për të legjitimuar paditë mjedisore, ndikon në suksesin e rastit dhe thekson nevojën për mekanizma dhe metodologji më të forta për të vlerësuar dhe dokumentuar dëmin mjedisor në mënyrë efektive nëse do të arrihet llogaridhënia dhe pajtueshmëria me detyrimet ligjore.

- **Efikasiteti i kohës në gjykata**⁴²

Në Shqipëri, procedura e vetingut që filloi në vitin 2016, preku jo vetëm numrin e profesionistëve, por edhe numrin e çështjeve të zgjidhura (për shkak të numrit më të ulët të gjyqtarëve) dhe, rrjedhimisht, shkallën e pastrimit (SHP) dhe kohën e disponimit (KD) (veçanërisht në rastet e dyta dhe të treta ku shumë gjyqtarë u shkarkuan ose u tërhoqën vullnetarisht). Kështu, gjyqtarët nuk ishin në gjendje të përballonin fluksin e çështjeve dhe SHP ishte gjithmonë nën 100% çdo vit, veçanërisht në shkallën e dytë.

Në vitin 2020, KD ishte jashtëzakonisht e lartë, veçanërisht për çështjet gjyqësore civile dhe tregtare (1 742 ditë në shkallën e dytë) dhe për çështjet administrative (4 485 ditë në shkallën e dytë). Në vitin 2021, situata u përmirësua dhe KD u ul për të gjitha kategoritë e lëndëve në shkallën e parë dhe të dytë, përveç rasteve administrative në shkallën e dytë.

⁴² EUROPEAN COMMISSION FOR THE EFFICIENCY OF JUSTICE (CEPEJ) HFIII: Towards a better evaluation of the results of judicial reform efforts in the Western Balkans "DASHBOARD Western Balkans" Data collection: 2023; <https://rm.coe.int/albania-deliverable-2/1680b2722b>

KD për çështjet civile dhe tregtare ndryshoi nga 366 ditë në 279 ditë, ndërsa për çështjet e së drejtës penale u ul nga 294 ditë në 67 ditë (më e ulët se në vitin 2018). Megjithatë, në 2022 dhe 2023, efikasiteti u përkeqësua edhe një herë, me një rritje të KD për të gjitha kategoritë e rasteve në të dy rastet. Një përjashtim mund të shihet në rastet administrative. Në vitin 2023, KD për këto raste u ul ndjeshëm (nga 8 680 ditë në 2022 në 5 326 ditë). Ky përmirësim u nxit nga rritja e numrit të çështjeve të zgjidhura, kjo si rezultat i një rritjeje prej 49% të numrit të gjyqtarëve.

Të dhënat statistikore

Efikasiteti gjyqësor në çështjet mjedisore mund të përcaktohet përmes të dhënave të mëposhtme:

- Gjykatat administrative: Sa i përket çështjeve administrative të gjykuara me vendime përfundimtare nga Gjykata Administrative e Apelit, 23 raste mund të referohen gjatë periudhës 2019-2022⁴³. Shumica kanë qenë biznese që kontestojnë gjokat për shkelje mjedisore, me vetëm dy ose tre raste që janë çështje gjyqësore me interes publik, kryesisht kundër projekteve të hidrocentraleve.
- Gjykatat penale: Nga viti 2019 deri në vitin 2022, dënimet i rritën në çështjet gjyqësore, duke përbërë 96.7% të rasteve. Pafajësitë dhe shkarkimet ishin të rralla (përkatesisht 2.3% dhe 1%). Vetëm 0.25% e rasteve u kthyen për hetime të mëtejshme. Dënimi ishte i ndarë midis 60.97% burgim (më shumë se 90% që përfshinte provën ose pezullimin e ekzekutimit të dënimit) dhe 38.33% gjoka, duke reflektuar një qasje të ekuilibruar midis masave ndëshkuese dhe rehabilitimit. Të dhënat nxjerrin në pah theksin tek llogaridhënia, me një preferencë për dënime alternative në rastet e burgimit.⁴⁴
- Gjykatat Civile: Qasja e kufizuar e publikut në këtë rrugë të drejtësisë nënvizohet nga mungesa e çështjeve gjyqësore civile. Kostot e larta dhe kompleksiteti ligjor i pengojnë paditësit e mundshëm.

Boshllëqet dhe dobësitë

- **Ekspertiza gjyqësore**
 - Gjyqtarëve në gjykatat penale, civile dhe administrative shpesh u mungojnë njohuri të specializuara në ligjin mjedisor dhe konceptet shkencore përkatëse.
 - Ky boshllëk i njohurive çon në interpretime ligjore të paqëndrueshme dhe zbatim të dobët të sanksioneve.
 - Gjykatat shpesh mbështeten në ekspertë të jashtëm, veçanërisht në rastet që përfshijnë teknologji të avancuara të kontrollit të ndotjes ose menaxhimin e mbetjeve të rrezikshme. Kjo shkakton vonesa dhe ndryshueshmëri në gjykime.
- **Çështjet e prapambetura**
 - Sistemi gjyqësor i mbingarkuar shkakton vonesa të konsiderueshme në çështjet mjedisore, veçanërisht në gjykatat penale dhe civile.
 - Çështjet komplekse që kërkojnë prova të gjera dhe dëshmi ekspertësh mund të mbeten të pazgjidhura për vite me radhë.
 - Gjykatat administrative, megjithëse pak më efikase, ende përballen me vonesa për shkak të vëllimit të lartë të ankesave në lidhje me gjokat dhe vendimet për leje.
- **Ekzekutimi i vendimeve**
 - Edhe kur lëshohen vendime të favorshme, ekzekutimi është shpesh i dobët.
 - Aktorët e fuqishëm industrialë shmangin pajtueshmërinë me sanksionet ose shfrytëzojnë boshllëqet ligjore për të vonuar dënimet.

⁴³ Rapport National du HIJ : Coopération pour la Protection de l'Environnement par les Autorités Nationales d'Inspection de la Justice" (COPEIJ) – Albania 2023.

⁴⁴ Annual Reports of the General Prosecution Office at: https://www.pp.gov.al/Dokumente/RAPORTE_T_PROKURORIT_T_P_RGJITHSH_M/

- Koordinimi institucional midis gjykatave, agjencive përmbartimore dhe njësive të qeverisjes vendore është i pamjaftueshëm, duke dobësuar ekzekutimin e urdhrave të gjykatës.

▪ Pjesëmarrja e publikut

Përfshirja e publikut në çështjet gjyqësore mjedisore është minimale për shkak të:

- Ndërgjegjësimi të ulët: Komuniteteve u mungojnë njohuri për të drejtat e tyre ligjore dhe mekanizmat proceduralë për të adresuar dëmin mjedisor.
- Barrierat e kostos: Tarifat e larta ligjore pengojnë individët dhe organizatat e vogla të ndjekin padi.
- Çështjet e transparencës: Qasja e kufizuar në informacionin e çështjeve dhe procedurat gjyqësore zvogëlon besimin e publikut në procesin gjyqësor.

5.1.5 Zbatimi i praktikave të pjesëmarrjes publike me fokus në VNM-të

Ministritë e linjës kanë struktura dhe procedura për konsultim publik dhe bashkëpunim me shoqërinë civile. MM, si të gjitha ministritë e tjera të linjës, përmbush kërkesat minimale standarde që rrjedhin nga ligjet për të drejtën e informimit dhe konsultimit publik. Mekanizmat që përdoren më shpesh për konsultim me shoqërinë civile janë publikimi online i projekt-politikave, strategjive dhe akteve mjedisore; thirrje e hapur për rekomandime nga grupet e interesit; dhe organizimin e takimeve konsultuese. MM ka krijuar një listë shpërndarjeje të OSHC-ve të interesuara bazuar në tema të ndryshme, derisa të lëshohet Thirrja për Shprehje Interesi.

Megjithatë, ministritë e linjës së vëzhguar nuk përdorin asnjë manual të brendshëm specifik për konsultim publik dhe nuk publikojnë raporte vjetore në lidhje me bashkëpunimin me OSHC-të mjedisore dhe të tjera. Seksioni i Programimit të Transparencës (PT) në faqet zyrtare të ministrive të vëzhguara përfshin informacione shumë formale dhe bazë, por asnjë të dhënë aktuale për të treguar progresin ose sfidat. Studimet raportojnë se MM dhe ministritë e linjës nuk kanë një plan konsultimi. Në të vërtetë, këto ministri përdorin procese konsultimi të rastësishme dhe *ad hoc*.⁴⁵ Pjesëmarrja e publikut në proceset e VNM-së shpesh organizohet nga investitori aplikues si kërkesë e procedurës së lejes mjedisore të lëshuar nga AKM. Faqja e internetit e AKM-së⁴⁶ ofron informacion mbi proceset e VNM-së në formatin e buletineve të publikuara në mënyrë të parregullt. OSHC-të pretendojnë se nuk kanë qasje të kufizuar në dokumentet e VNM-së, veçanërisht për veprat e mëdha infrastrukturore me ndikim negativ në mjedis.

Në **nivel vendor**, bazuar në NJQV-të e vëzhguara, ka pasur disa ndryshime pozitive për sa i përket ndërveprimit me shoqërinë civile, veçanërisht në lidhje me organizimin e konsultimeve të rregullta publike në nivel komune dhe buxhetimin pjesëmarrës, të dyja të mbështetura kryesisht përmes projekteve të financuara nga donatorët. NJQV-të e vëzhguara kanë disa struktura dhe procedura për konsultim publik, *megjithëse* ato nuk janë plotësisht të institucionalizuara dhe të përfshira në procedurat e tyre të punës. Proceset e konsultimit mjedisor janë të kufizuara në shërbimet publike të cilat janë në funksion të NJQV-ve, si dhe zhvillimin e strategjive lokale si Planet e Menaxhimit të Mbetjeve, Planet Lokale të Energjisë dhe Klimës, Planet Lokale të Biodiversitetit, etj.

Në përgjithësi, bashkitë e vëzhguara nuk kanë staf të dedikuar për bashkëpunim me OSHC-të. Gjithashtu, koordinimi për të drejtën e informimit është një funksion dytësor, i cili i takon një punonjësi të bashkisë përveç detyrave të tjera. Bashkitë përdorin faqen e tyre institucionale për të shpallur proceset e konsultimit publik.

⁴⁵ <https://idmalbania.org/wp-content/uploads/2021/11/CSO-Participation-in-Decision-Making-in-Albania.pdf>

⁴⁶ www.akm.gov.al

Këshillat bashkiakë përballen me më shumë sfida në këtë drejtim, pasi u mungon stafi administrativ dhe mbështetës dhe për këtë arsye kanë kapacitete shumë të kufizuara për të zhvilluar konsultime publike dhe veçanërisht për t'i ndjekur ato. Përveç kësaj, bashkitë nuk kanë një buxhet të dedikuar për të zhvilluar bashkëpunime me OSHC-të dhe, në disa raste, fondet vihen në dispozicion si bashkëfinancim me donatorët; Prandaj, bashkëpunimi midis pushtetit vendor dhe shoqërisë civile zakonisht ndodh kur projektet financohen nga palë të treta.

Pavarësisht kufizimeve të dukshme, është bërë përparim në pjesëmarrjen në nivelin e qeverisjes vendore. Projekte të ndryshme mbështesin pushtetin vendor në zhvillimin e kapaciteteve për më shumë transparencë, ndërkohë që organizatat me bazë komuniteti dhe publiku në përgjithësi në nivel lokal e mbajnë qeverisjen përgjegjëse. Megjithatë, sfidë mbetet garantimi i qëndrueshmërisë së këtyre ndërhyrjeve. Mbetet sfidë më vete vendosja e procedurave të qëndrueshme dhe të konsoliduara për informimin dhe konsultimin publik, të cilat kanë ndikime pozitive në mjedisin lokal, duke garantuar njëkohësisht angazhimin dhe pronësinë e komunitetit.

Bashkisë i kërkohet të lëshojë Opinionin Mjedisor mbi proceset e VNM/VSM. Nëse nuk bëhet fjalë për një Investim/Projekt Vendor, Konsultimi Publik me komunitetet vendore mbi proceset e VNM-së, vendimmarrja zhvillohet në nivel qendror, nuk organizohet dhe nuk konsiderohet nga bashkia si përgjegjësi e saj. Strukturat dhe procedurat e konsultimit publik janë të përfshira brenda kompetencave të bashkisë dhe këshillit të saj vetëm për ndërhyrjet në shkallë lokale.

Sfidat për pjesëmarrjen publike

Aspekti kryesor kulturor i vërejtur në institucionet publike është mungesa e vullnetit politik për kryerjen e proceseve të mirëfillta të konsultimit mjedisor. Çdo zhvendosje e pushtetit tek qytetarët mund të nënkuptojë humbje të pushtetit për institucionin dhe pjesëmarrja e shoqërisë civile në vendimmarrje shihet si proces i rrezikshëm, i paparashikueshëm dhe përçarës nga vendimmarrësit dhe politikanët. Zhvillimi i fundit ligjor 2021-2024 mbi ndryshimet në Ligjin për Zonat e Mbrojtura pozicionon qartë qeverinë dhe OSHC-të si kundërshtarë. Raste të ngjashme kanë ndodhur që nga viti 2010 e deri më sot për lejet për HEC-et e vogla, duke shkaktuar protesta të komuniteteve lokale, konflikt me autoritetet përmbartimore dhe çështjet gjyqësore.

OSHC-të kanë bindjen se ata që qeverisin nuk i duan perspektiva të tilla.. Mendimi kritik që prek shqetësimet reale nuk është i mirëpritur. Mungesa e vullnetit politik shpjegohet me interesat e supozuara të politikanëve dhe zyrtarëve publikë për të ndikuar në hartimin e ligjeve të porositura. Këto favorizojnë investime të caktuara, edhe kanë ndikim negativ në mjedis dhe burimet natyrore.

Komunitetet lokale dhe OSHC-të, në nivel kombëtar dhe lokal, nuk kanë mundësitë jenë pjesë e proceseve vendimmarrëse dhe rekomandimet e tyre nuk merren parasysh, sepse qëllimi përfundimtar i një politike ose ligji të caktuar është paracaktuar nga aktorë të fuqishëm politikë, pavarësisht procedurave të konsultimit të shtirur. E shoqëruar me mungesën e mekanizmave të ndjekjes dhe dhënies së informacionit, kjo bindje për mungesën e vullnetit politik për konsultim publik, i demotivon OShC-të nga pjesëmarrja dhe ka sjellë një lodhje nga konsultimet. OShC-të dekurajohen të marrin pjesë në proceset e konsultimit, pasi besueshmëria e procesit vihet në dyshim. Duke u bazuar në modelet e vazhdueshme të një procedure formale konsultimi, OShC-të priren të mos i besojnë njoftimit për konsultim dhe refuzojnë të marrin pjesë.

OShC-të pretendojnë se procesi i konsultimit është një formalitet dhe jo një proces i mirëfillt që mund të ushqejë politikat mjedisore dhe procesin legjislativ. Institucionet publike përgjegjëse për dhënien e lejeve mjedisore dhe monitorimin e tyre e shohin konsultimin publik si një barrë, madje edhe si një kërcënim për veprimtarinë e tyre, duke u frikësuar nga ekspozimi i pasojave dhe ndikimeve mjedisore. Frika nga dëmtimi i imazhit publik të këtyre institucioneve, si dhe përgjegjësia personale për mosveprim, kontribuojnë që shqetësimet publike të mbeten të paadresuara.

Mungesa e buxhetit dhe burimeve njerëzore përdoren më shpesh si arsye për të mos u angazhuar me shoqërinë civile dhe publikun e interesuar për çështjet mjedisore, si në nivel kombëtar ashtu edhe në nivel vendor. Përveç kësaj, institucionet publike pretendojnë se shoqëria civile është thjesht konsumatore e projekteve dhe nuk është vërtetë të interesuara për bashkëpunimin e qëndrueshëm dhe kuptimplotë të ndikimit në politikat dhe procesin legjislativ. Në raste të tjera, institucionet publike i konsiderojnë partnerët ndërkombëtarë si shoqëri civile dhe në këtë mënyrë hapësira e OSHC-ve reale është tkurrur. Organizatat ndërkombëtare që bashkëpunojnë me qeverinë dhe institucionet e tjera publike janë bërë më dominuese. Rrjedhimisht, ekziston mosbesim i ndërsjellë midis institucioneve publike dhe OSHC-ve në lidhje me bashkëpunimin dhe ndikimin e tyre.

5.1.6 Mekanizmat alternativë të zgjidhjes së mosmarrëveshjeve

Ndërmjetësimi dhe Arbitrazhi

Në Shqipëri, Kodi i Procedurës Civile dhe Kodi i Procedurës Penale mbikëqyrin procedurat jo të detyrueshme të ndërmjetësimit gjyqësor, për të cilat nuk mund të jepet ndihmë juridike. Në vitin 2011, u miratua ligji për ndërmjetësimin, i cili ndryshua në vitin 2017 si pjesë e reformës në drejtësi. Palët mund të kërkojnë zgjidhjen e të gjitha mosmarrëveshjeve përmes ndërmjetësimit në fushat e mëposhtme: e drejta civile, e drejta tregtare, e drejta e punës dhe familjare, pronësia intelektuale, të drejtat e konsumatorit, si dhe mosmarrëveshjet midis organeve të administratës publike dhe subjekteve private. Nuk ka ndërmjetësim të detyrueshëm që kërkon një takim të parë të detyrueshëm të ndërmjetësimit ose seancë informuese të detyrueshme me një ndërmjetësues. Megjithatë, sipas ligjit, ndërmjetësimi nxitet nga gjyqtari në çdo fazë të gjykimit.

Në Shqipëri, Ndërmjetësimi dhe Arbitrazhi janë të pashfrytëzuar në mosmarrëveshjet mjedisore, pavarësisht potencialit të tyre për të ofruar alternativa efikase dhe më pak kundërshtare ndaj procedurave gjyqësore. **Ndërmjetësimi**, i rregulluar nga Ligji "Për ndërmjetësimin në zgjidhjen e kontesteve" (Ligji Nr. 10385/2011), njihet zyrtarisht, por rrallë aplikohet për çështjet mjedisore për shkak të ndërjegjësimit të ulët të palëve të interesuara. **Arbitrazhi**, i përdorur kryesisht për mosmarrëveshjet tregtare, ka zbatim të kufizuar në rastet mjedisore, por mund të jetë një opsion efektiv për zgjidhjen e mosmarrëveshjeve komplekse ose ndërkufitare nëse integrohet në kornizat e qeverisjes mjedisore. Zgjerimi i përdorimit të tyre do të kërkonte ndërjegjësim, ngritje kapacitetesh dhe mbështetje institucionale, duke përfshirë trajnimin e ndërmjetësuesve dhe arbitrave në kuadrin ligjor mjedisor.

Zyra e Avokatit të Popullit

Avokati i Popullit (AP) luan një rol të rëndësishëm në adresimin e ankesave mjedisore. Midis 2020 dhe 2022, AP adresoi 91 ankesa, shumë të iniciuara ex officio, në lidhje me përgjegjësitë mjedisore të organeve të administratës publike. Çështjet kryesore përfshinin keqmenaxhimin e mbetjeve mjekësore dhe ndotjen nga mbetjet ose shkarkimet industriale. Rekomandimet nga Avokati i Popullit kanë theksuar boshllëqet sistemike, të tilla si financimi i pamjaftueshëm dhe koordinimi i dobët ndërmjet agjencive. Megjithatë rekomandimet nuk janë detyruese, ato shpesh çojnë në veprime korrigjuese, duke demonstruar rëndësinë e AP si një mekanizëm jo-gjyqësor në qeverisjen mjedisore.

Qasjet e bazuara në komunitet

Në zonat rurale, mekanizmat joformalë të zgjidhjes së mosmarrëveshjeve shpesh përdoren për të adresuar konfliktet lokale mjedisore, duke u mbështetur në normat tradicionale dhe strukturat sociale. Shembujt përfshijnë pleqtë e fshatit dhe praktikatat zakonore, të cilat ndërmjetësojnë

çështje të tilla si përdorimi i tokës, asgjësimi i mbetjeve dhe aksesit në burime. Këtyre mekanizmave u mungon zbatueshmëria ligjore dhe integrimi formal në sistemet kombëtare të qeverisjes. Forcimi i lidhjeve midis qasjeve të komunitetit dhe institucioneve shtetërore mund të rrisë rolin e tyre në adresimin e mosmarrëveshjeve mjedisore.

5.2 Analiza e rasteve

5.2.1 Qasja në drejtësi: rastet studimore

Çështjet administrative

Rasti 1: Mosmarrëveshja e këndit të lojërave të Parkut të Liqenit (2016-2020)

- **Fakte:** Propozimi për ndërtimin e një këndi lojërash në Parkun e Liqenit të Tiranës u prit me rezistencë nga qytetarët dhe aktivistët mjedisorë. Ata argumentuan se projekti kërcënonte degradimin e vlerave ekologjike dhe rekreative të parkut. Çështja fitoi vëmendjen e publikut pasi ju referua zbatimit të Konventës së Aarhusit në mjediset urbane.
- **Procedurat dhe Vendimi:** Fillimisht, Gjykata Administrative e hodhi poshtë padinë, duke pretenduar se paditësit nuk kishin dëm të drejtpërdrejtë. Megjithatë, vendimi u anulua nga Gjykata e Apelit, e cila pranoi se mbrojtja e mjedisit shtrihet në hapësirat publike dhe qytetarët kanë të drejtë të kundërshtojnë projekte të tilla sipas Konventës së Aarhusit. Gjykata e apelit theksoi se projektet urbane që ndikojnë në hapësirat e gjelbra kërkojnë konsultim të plotë publik dhe shqyrtimin e ndikimit mjedisor.
- **Komente:** Ky rast zgjeroi konceptin e çështjeve gjyqësore me interes publik në Shqipëri dhe theksoi rëndësinë e ruajtjes së hapësirave të gjelbra urbane si komponentë jetik të drejtësisë mjedisore. Ai tregoi se si konventat ndërkombëtare mund të ndikojnë në praktikën ligjore të brendshme.

Rasti 2: Hidrocentrali Poçem në lumin Vjosa (2016-2024)

- **Fakte:** Ndërtimi i hidrocentralit të Poçemit në lumin Vjosa u përball me kundërshtim të fortë nga 37 qytetarë dhe OJF mjedisore, mes tyre edhe Eco Albania. Kundërshtimet u përqendruan në rëndësinë ekologjike të lumit, pasi ka specie endemike dhe një habitate të larmishme, si dhe mungesën e konsultimit të duhur publik. Lumi Vjosa është një nga lumenjtë e fundit të Evropës, që përfaqëson një trashëgimi unike natyrore. Projekti, i bazuar në një marrëveshje koncesionare, tërhoqi vëmendjen ndërkombëtare për shkak të ndikimit të tij për të dëmtuar një korridor ekologjik me rëndësi globale.
- **Procedurat dhe Vendimi:** Në vitin 2017, Gjykata Administrative e Tiranës legjitimoi paditësit, përfshirë organizatën Eco Albania, duke pranuar se publiku nuk ishte i përfshirë në vendimmarrje, siç kërkohet nga rregullat e konsultimit publik. Gjykata anuloi kontratën e koncesionit dhe aktet përkatëse, duke njohur të drejtën e qytetarëve për të mbrojtur mjedisin dhe për të marrë pjesë në procesin e vendimmarrjes që ndikon drejtpërdrejt në interesat e tyre. Vendimi u apelua, por në vitin 2024, Gjykata e Apelit konfirmoi anulimin, duke theksuar detyrimet e autoriteteve administrative për të kryer VNM të thelluar dhe domosdoshmërinë për vendimmarrje transparente.
- **Komente:** Ky rast historik jo vetëm që ruajti integritetin ekologjik të lumit Vjosa, por edhe theksoi rolin e aktivizmit qytetar dhe OJF-ve në zbatimin e qeverisjes mjedisore. Ai nënvizoi domosdoshmërinë e përafrimit të praktikave kombëtare me standardet mjedisore të BE-së, veçanërisht në respektimin e detyrimeve të pjesëmarrjes publike gjatë procedurave të VNM-së.

Rasti 3: Mosmarrëveshja e hidrocentralit të Valbonës (2017-2021)

- **Fakte:** Banorët dhe OJF TOKA kundërshtuan ndërtimin e dy hidrocentraleve në lumin Valbona në veri të Shqipërisë. Rajoni, i njohur për bukurinë e tij të pacenuar natyrore, është një rezervë biosfere e përcaktuar nga UNESCO dhe mbështet jetesën e komuniteteve të shumta përmes eko-turizmit. Paditësit argumentuan se procesi i miratimit shkeli kuadrin ligjor mjedisor, nuk kreu konsultimin e duhur me komunitetet e prekura dhe paraqiste kërcënime të pakthyeshme për biodiversitetin.
- **Procedura dhe vendimi:** Çështja u përball me pengesa fillestare, me Gjykatën Administrative që hodhi poshtë kërkesat për mungesë qëndrimi. Megjithatë, në vitin 2021 Gjykata e Lartë e rrëzoi këtë vendim, duke legjitimuar paditësit për të siguruar padinë. Gjykata e Lartë në këtë rast dhe në një rast tjetër të ngjashëm në të njëjtën kohë (çështja Pyllit të Laknasit), pranoi se dëmi i pretenduar ishte i pashmangshëm dhe i rëndë, duke përbërë rrezik i cili nuk mund të priste përfundimin e procesit gjyqësor. Në të dyja rastet, Gjykata e Lartë argumentoi se shtylla e tretë e Konventës së Aarhusit, e cila përfshin aksesin në gjykatë, ofron të drejta të zgjeruara për qytetarët dhe organizatat jo vetëm për të marrë pjesë në vendimmarrjen mjedisore, por edhe për të ngritur padi që sfidojnë aktet administrative që rrezikojnë mjedisin dhe të drejtën e tyre për të marrë pjesë në vendimmarrjen mjedisore.
- **Komentet:** Çështja ishte e rëndësishme në ripërcaktimin e qëndrimit ligjor për çështjet gjyqësore mjedisore në Shqipëri, duke u dhënë komuniteteve dhe OJF-ve të drejtën për të goditur projektet që ndikojnë në interesin publik. Ai përforcoi rëndësinë e drejtësisë procedurale dhe vlerësimeve të plota mjedisore, duke vendosur një precedent të rëndësishëm për zhvillimin e qëndrueshëm.

Rasti 4: Zvogëlimi i zonave të mbrojtura me Vendime të Këshillit të Ministrave (2022-tani)

- **Faktet:** Në janar 2022, Këshilli i Ministrave miratoi Vendimet Nr. 59 dhe Nr. 60, të cilat ndryshuan statusin dhe kufijtë e disa zonave të mbrojtura, duke përfshirë parqet kombëtare dhe rezervat natyrore. Organizatat mjedisore pretenduan se këto vendime reduktuan integritetin territorial, gjeografik dhe socio-ekologjik të zonave të mbrojtura, duke i hapur ato për shfrytëzim dhe zhvillim të mundshëm. Ata argumentuan se vendimet u morën pa konsultim e duhur publik dhe shkelnin standardet kombëtare dhe ndërkombëtare të mbrojtjes së mjedisit.
- **Procedurat dhe vendimi:** Në janar 2023, një koalicion prej 11 OJF-sh mjedisore ngriti një padi në Gjykatën Administrative të Apelit, duke kërkuar anulimin e vendimeve të Këshillit të Ministrave. Paditësit argumentuan se vendimet binin ndesh me Konventën e Aarhusit duke dështuar të siguronin pjesëmarrjen e publikut në vendimmarrjen mjedisore. Gjykata njohu legjitimitetin e OJF-ve për të kundërshtuar vendimet, duke shënuar një hap të rëndësishëm në procedurë. Që nga nëntori 2024, çështja është në vazhdim, me gjykatën që shqyrton ligjshmërinë e veprimeve të qeverisë dhe pajtueshmërinë e tyre me ligjet mjedisore.
- **Komente:** Ky rast nënvizon rolin kritik të shoqërisë civile në mbrojtjen e mjedisit dhe mbajtjen përgjegjëse të organeve qeveritare. Ai thekson rëndësinë e pjesëmarrjes së publikut në qeverisjen mjedisore dhe rolin e gjyqësorit në respektimin e ligjeve mjedisore dhe konventave ndërkombëtare.

Rasti 5: Hidrocentrali i Shushicës në lumin Vjosa (2019-2024)

- **Fakte:** Ndërtimi i hidrocentralit të Shushicës në lumin Vjosa u kundërshtua nga 28 qytetarë dhe OJQ mjedisore Eco Albania dhe "Impetus". Kundërshtimet u përqendruan në rëndësinë ekologjike të lumit, duke pasur specie endemike dhe habitate të larmishme. Çështje të tjera kyçe përfshinin mungesën e konsultimit të duhur publik dhe shkelje të rëndësishme të ligjit, të tilla si mungesa e lejes së përdorimit të ujit dhe një kontrate me një arkeolog para

nënshkrimit të marrëveshjes me Ministrinë e Energjisë. Gjatë gjyqit, lumi Vjosa u shpall Park Kombëtar, duke qenë se është një nga lumenjtë e fundit me rrjedhje të lirë në Evropë dhe përfaqëson një trashëgimi unike natyrore.

- **Procedura dhe Vendimi:** Në nëntor 2024, pas një gjykimi të zgjatur gati tre vjeçar, Gjykata Administrative e Tiranës la në fuqi legjitimitetin e pretendimeve të paditësve. Gjykata pranoi se publiku nuk ishte përfshirë siç duhet në procesin e vendimmarrjes, siç kërkohet nga rregulloret e konsultimit publik. Të gjitha argumentet e paraqitura në gjykatë u konsideruan të bazuara në fakte dhe ligje. Gjykata anuloi kontratën e koncesionit dhe aktet përkatëse, duke afirmuar të drejtën e qytetarëve për të mbrojtur mjedisin dhe për të marrë pjesë në proceset vendimmarrëse që ndikojnë drejtpërdrejt në interesat e tyre mjedisore.
- **Komentet:** Ky rast, si pasues i veprimeve të mëparshme ligjore (Çështja Pocemi), ruajti integritetin ekologjik të lumit Vjosa. Ai shërben si një precedent i rëndësishëm, duke theksuar rolin e aktivizmit qytetar dhe OJF-ve për të goditur jo vetëm pajisjen me lejet përkatëse, por edhe vetë kontratën e koncesionit. Kjo shënon një zhvillim të rëndësishëm në jurisprudencën shqiptare, duke nënvizuar njohjen në rritje të përfshirjes së publikut në vendimet mjedisore.

Çështjet penale

Rasti 1: Ndotja e ajrit nga aktivitetet industriale në Krujë (2020)

- **Fakte:** Një furrë gëlqereje në Krujë u zbulua se po digjte një përzierje të mbetjeve të drurit të pishës dhe mbeturinave urbane pa leje dhe pa sistemet e filtrimit të nevojshme. Ky proces shkarkon ndotës të dëmshëm si monoksidi i karbonit (CO), dioksidi i azotit (NO₂), dioksidi i squfurit (SO₂) dhe grimcat në atmosferë. Ndotja e ajrit tejkaloi pragjet e përcaktuar me ligj dhe të përshkruara në rregulloret kombëtare, duke shkaktuar shqetësime për shëndetin publik.
- **Procedura dhe vendimi:** E proceduar penalisht sipas nenit 201 të Kodit Penal, çështja u mbështet shumë në raportet teknike të ekspertëve të mjedisit, të cilët konfirmuan se cilësia e ajrit pranë objektit ishte degraduar rëndë. Pavarësisht përpjekjeve të mbrojtjes për të argumentuar se aktiviteti ishte thelbësor për ekonominë lokale, Gjykata e Qarkut Krujë vendosi në korrik 2020 se operatorët ishin në shkelje të standardeve mjedisore. Të pandehurit u gjobitën dhe objekti u urdhërua të ndalonte veprimtarinë derisa të instaloheshin sistemet moderne të filtrimit.
- **Komente:** Vendimi shërbeu si një pengesë kritike kundër mosrespektimit të standardeve të cilësisë së ajrit. Ai theksoi rolin e ekspertizës mjedisore për të provuar lidhjen shkak pasojë dhe nevojën për monitorim në kohë reale të shkarkimit. Rasti vuri në dukje problemin e ekuilibrit mes aktivitetit ekonomik dhe ruajtjes së mjedisit në rajonin e Krujës.

Rasti 2: Keqmenaxhimi i mbetjeve të rrezikshme nga Kurum International, Elbasan (2013-2019)

- **Faktet:** Kurum International, një kompani prodhuese çeliku që operon në Elbasan, u përball me akuza nga komunitetet vendore dhe Avokati i Popullit për trajtimin dhe asgjësimin e parregullt të mbetjeve të rrezikshme industriale. Hetimet zbuluan se efluentët e lëngshëm industrialë, të klasifikuar si ujëra acide, derdheshin në sistemin e kanalizimeve pa trajtimin e duhur. Kjo coi në ndotjen e ujërave sipërfaqësore dhe nëntokësore pranë ish-Kompleksit Metalurgjik në Elbasan. Efluentet tejkaloan kufijtë e lejuar të përcaktuar nga legjislacioni kombëtar, i cili rregullon cilësinë e ujit dhe standardet e shkarkimit të ujërave.
- **Procedura dhe Vendimi:** Rasti u regjistrua fillimisht në vitin 2013 sipas nenit 203 të Kodit Penal, i cili penalizon ndotjen e ujit. Një vlerësim teknik gjithëpërfshirës i kryer nga Inspektorati i Mjedisit dhe agjencitë e tjera konfirmoi se ujërat e shkarkuara kishin prishur ndjeshëm ekuilibrin ekologjik të zonës. Në vendimin e saj të datës 26 prill 2019, Gjykata e Rrethit të Elbasanit vendosi të hedhë poshtë akuzat penale ndaj Kurum International. Gjykata arsyetoi se ndërsa u zbuluan nivele të larta të ndotjes, lidhja shkakësore midis aktiviteteve të

Kurum dhe ndotjes nuk mund të përcaktohej përfundimisht. Dëshmia e ekspertëve theksoi se ndotja ishte potencialisht për shkak të dekadave të aktiviteteve industriale të akumuluar nga entitete të shumta brenda zonës industriale, duke zbehur kështu llogaridhënien e drejtpërdrejtë të Kurum International. Më pas Gjykata e Apelit Durrës la në fuqi vendimin fillestar më 23 tetor 2019, duke theksuar nevojën për prova konkrete për t'i atribuuar përgjegjësinë e vetme për dëmtimin ekologjik një aktori të caktuar.

- Komete: Ky rast nënvizon vështirësitë dhe kompleksitetin e ndjekjes penale të krimeve mjedisore, veçanërisht në zonat industriale të vjetra me një histori ndotjeje nga burime të shumta. Shkarkimet nxori në pah problematikën për rregullimin e monitorimit dhe kufizimet e hetimit mjedisor. Kjo çështje nënvizon domosdoshmërinë për mekanizma më të fuqishëm dhe të saktë monitorimi dhe korniza më të qarta llogaridhënie për të adresuar ndotjen industriale në mënyrë efektive.

Çështje civile

Dëmtimi mjedisor në ullishten në Gorishovë të Fierit

- Faktet: Një fermer nga Gorishova e Fierit ngrii padi kundër ALBPETROL SHA për dëmet e shkaktuara nga ndotja e hidrokarbureve në ullishten e tij prej 10 hektarësh. Ndotja, kryesisht nga aktivitetet e nxjerrjes së naftës pranë tokës së tij, çoi në degradimin e ullirit dhe uljen e rendimentit bujqësor. Analiza e ekspertëve konfirmoi se 182 pemë ishin shkatërruar, 250 kërkonin rehabilitim të të plotë dhe 1,698 shfaqën rritje të dëmtuar për shkak të ndotjes së tokës. Padiësi kërkoi kompensim për humbjet e shkaktuara midis 2016 dhe 2019 dhe kërkoi riparimin e tokës së ndotur.
- Procedura dhe Vendimi: Padiësi ka nisur procedurat ligjore në Gjykatën e Rrethit Fier më 2 dhjetor 2019. Gjykata u mbështet në provat e ekspertëve, duke përfshirë vlerësimet mjedisore dhe agronomike, të cilat përcaktuan dëmet. Gjykata konfirmoi se aktivitetet e ALBPETROL kontriboi në rrjedhjen e hidrokarbureve në tokën bujqësore, duke shkelur standardet mjedisore shqiptare. Më 3 mars 2021, gjykata vendosi në favor të padiësit, duke i dhënë atij afërsisht 13,000 Euro nga afërsisht 63,000 Euro të kërkuara. Kompensimi mbuloi humbjet e prodhimit, rembjelljen e ullinjve dhe rehabilitimin e tokës. Për më tepër, ALBPETROL u urdhërua të zbatojë masa për të parandaluar ndotjen e mëtejshme, duke siguruar pajtueshmërinë me rregulloret e mbrojtjes së mjedisit. Gjykata hodhi poshtë mbrojtjen e ALBPETROL se ndotja ishte shkaktuar nga një operator i mëparshëm, Stream Oil & Gas, duke e konsideruar kompaninë përgjegjëse sipas parimit "ndotësi paguan".
- Komete: Ky rast nxjerr në pah rolin kritik të gjykatave civile në zbatimin e llogaridhënies mjedisore në Shqipëri. Ai demonstroi rëndësinë e përdorimit të vlerësimeve të ekspertëve për të përcaktuar shkakësinë në rastet e dëmtimit mjedisor. Vendimi përforcoi parimin e përgjegjësisë së korporatës për dëmtimin mjedisor, veçanërisht për aktivitetet e vazhdueshme industriale pranë zonave bujqësore. Gjithashtu çështja nënvizon rolin e gjyqësorit në balancimin e zhvillimit ekonomik me qëndrueshmërinë mjedisore.

Çështja kushtetuese

Vendimi i Gjykatës Kushtetuese për Ligjin e Projektit të Hidrocentraleve të Skavicës (Ligji Nr. 38/2021)

- Faktet: Gjykata Kushtetuese shqyrtoi Ligjin Nr. 38/2021 (Ligji Bechtel), i cili mundësoi një procedurë të veçantë për negocimin dhe ekzekutimin e një kontrate me Bechtel International Inc. për projektin e Hidrocentralit të Skavicës (HEC). Parashtruesit e kërkesës – Shoqata për Mbrojtjen e Pronës dhe Mjedisit të Pellgut të Drinit të Zi, Komiteti Shqiptar i Helsinkit dhe Shoqata Opozita për Digën e Skavicës – e kundërshtuan ligjin. Ata pretenduan shkelje të të drejtave kushtetuese, duke përfshirë të drejtat e pronës, trashëgiminë kulturore, të drejtat

mjedisore dhe mungesën e transparencës. Ata argumentuan se mungonte konsultimi publik, një raport i ndikimit financiar dhe respektimi i standardeve konkurruese të prokurimit, duke favorizuar Bechtel pa justifikimin e duhur.

- Procedura dhe vendimi: Gjykata vlerësoi pranimin e kërkesave të parashtruesve:
 - **Pretendimi i pranuar:** Gjykata pranoi pretendimin në lidhje me **të drejtën për informacion mjedisor** sipas nenit 56 të Kushtetutës. Ai vendosi se procesi legjislativ shkeli detyrimet për transparencë sipas Konventës së Aarhusit, pasi i mungonte konsultimi publik i duhur dhe VNM.
 - **Pretendimet e hedhura poshtë: Të drejtat pronësore, trashëgimia kulturore dhe proporcionaliteti:** U hodhën poshtë për shkak të provave të pamjaftueshme për shkeljen e menjëhershme të të drejtave, pasi projekti ishte në fazat fillestare; dhe **Konkurrenca e Lirë dhe Raportimi Financiar:** U hodh poshtë për shkak të mungesës së një lidhjeje të drejtpërdrejtë me aktivitetet e paditësve.
- Vendimi përfundimtar: Gjykata pranoi shkeljen e të drejtës për informacion mjedisor dhe urdhëroi autoritetet publike të adresojnë mangësitë lidhur me transparencën. Ajo urdhëroi pjesëmarrjen e publikut në fazat e mëvonshme të projektit, por nuk vendosi për anulimin e aktit ligjor.
- Komentet: Vendimi nënvizon rëndësinë e pjesëmarrjes dhe transparencës së publikut në projekte me ndikim të konsiderueshëm mjedisor, social dhe ekonomik. Gjykata përforcoi detyrimet e Shqipërisë sipas Konventës së Aarhusit për të siguruar përfshirje domethënëse të publikut, por la ligjin të pacënuar dhe lejoi që projekti të vazhdojë, pas marrjes së veprimeve korrigjuese. Kjo krijon shqetësim për efektivitetin e mjeteve juridike të tilla në mbrojtjen e të drejtave kushtetuese.

5.2.2 Sfidat e aksesit në drejtësi

- **Qëndrimi i ngushtë ligjor**
 - Gjykatat shqiptare ndonjëherë kërkojnë që paditësit të demonstrojnë dëm të drejtpërdrejtë për të ngritur një çështje, duke kufizuar ndjeshëm aftësinë e OJF-ve dhe komuniteteve për të përfaqësuar interesa më të gjera publike. Ky kufizim është veçanërisht problematik në rastet e dëmtimit mjedisor, ku dëmi është kolektiv dhe jo individual.
 - **Zgjerimi i interpretimit të qëndrimit ligjor për të përfshirë çështjet gjyqësore me interes publik, si një praktikë e njohur gjyqësore, siç praktikohet në shumë vende të BE-së, mund të fuqizojë komunitetet dhe grupet e avokimit.**
- **Çështjet e transparencës**
 - Pavarësisht detyrimeve ligjore, informacioni mjedisor shpesh mbahet i fshehtë ose jepet i paplotë. Organet administrative shpesh dështojnë të bëjnë publikimin proaktiv të të dhënave, duke i detyruar palët e interesuara të përballen me procese të gjata dhe burokratike për të pasur qasje në dokumente thelbësore.
 -
 - **Digjitalizimi i të dhënave mjedisore dhe krijimi i bazave të të dhënave publike mund të përmirësojë ndjeshëm transparencën.**
- **Vonesat gjyqësore**
 - Çështjet mjedisore shpesh vonohen për shkak të procedurave jo efektive, gjykatave të mbingarkuara dhe prioritetit të ulët të çështjeve mjedisore. Këto vonesa zvogëlojnë efektivitetin e mjeteve juridike dhe pengojnë individët të ndjekin drejtësinë.
 -
 - **Gjykatat e specializuara mjedisore ose programet e dedikuara të trajnimit gjyqësor mund të përshpejtojnë zgjidhjen e çështjeve dhe të përmirësojnë rezultatet.**

- **Mangësitë lidhur me ekspertizën**
 - Shumë gjyqtarë dhe avokatë nuk kanë trajnim të specializuar në ligjin mjedisor, duke çuar në vendime të paqëndrueshme. Aspektet teknike, të tilla si interpretimi i VNM-së ose vlerësimi i dëmeve mjedisore, shpesh keqkuptohen, duke ndikuar në rezultatin e rasteve.
 -
 - **Bashkëpunimi me organizatat ndërkombëtare për të ofruar programe për ngritjen e kapaciteteve mund të adresojë këtë mangësi dhe të sigurojë zbatim të qëndrueshëm të ligjeve mjedisore.**
- **Pengesat lidhur me kostot**
 - Kostot e larta gjyqësore, duke përfshirë tarifat e avokatëve dhe vlerësimet e ekspertëve, përbëjnë një pengesë për shumë individë dhe organizata të vogla. Kjo pabarazi krijon një fushë të pabarabartë loje, duke favorizuar korporatat dhe organet qeveritare me burime më të mëdha financiare.
 -
 - **Futja e mekanizmave të ndihmës juridike për çështjet mjedisore mund të përmirësojë aksesin në drejtësi për komunitetet e marginalizuara.**
- **Zbatimi i dobët**
 - Edhe kur gjykatat vendosin në favor të mbrojtjes së mjedisit, ekzekutimi i vendimeve shpesh vonohet ose është jo i plotë. Faktorët përfshijnë mungesën e koordinimit midis institucioneve, financimin e kufizuar për monitorim dhe rezistencën ndaj aktorëve me ndikim të madh.
 -
 - **Forcimi i llogaridhënies institucionale dhe rritja e financimit për agjencitë e zbatimit janë të domosdoshme për adresimin e kësaj sfide.**

5.2.3 Pjesëmarrja e publikut: Raste studimore

Pjesëmarrja e publikut

Rasti 1: Mbrojtja e lumit Vjosa si lumi i fundit i egër në Evropë

- **Fakte:** Avokimi i EcoAlbania për shpalljen e lumit Vjosa një zonë të mbrojtur është një shembull historik i pjesëmarrjes publike dhe aktivizmit mjedisor. Nisma ishte pjesë e fushatës më të gjerë "Save the Blue Heart of Europe", në bashkëpunim me organizata si Riverwatch dhe EuroNatur. Fushata kërkonte mbrojtjen e Vjosës, lumin e fundit të egër në Evropë, nga ndërtimi i hidrocentraleve dhe nxisteshpalljen e tij si Park Kombëtar.
- **Veprimet kryesore dhe pjesëmarrja e publikut**
 1. **Angazhimi i komunitetit:** Eco Albania përfshiu aktivisht komunitetet lokale përgjatë lumit Vjosa, duke theksuar rëndësinë ekologjike, kulturore dhe ekonomike të ruajtjes së lumit. Takimet e komunitetit, seminarët dhe fushatat edukuese ndihmuan banorët të shprehin shqetësimet e tyre kundër projekteve energjetike.
 2. **Sfidat ligjore:** Fushata përfshiu betejë të rëndësishme ligjore, të tilla si kundërshtimi i hidrocentralit të Poçemit. Një koalicion i Eco Albania, banorëve dhe avokatëve mjedisorë sfiduan me sukses projektin në gjykatë, duke theksuar vlerësimet mjedisore jo të plota dhe mungesën e konsultimit publik.
 3. **Fushatat ndërgjegjësuere:** Kombinimi i përpjekjeve të punës me komunitetin dhe avokimit ndërkombëtar solli vëmendjen globale në lumin Vjosa. Protestat publike,

mbulimi mediatike dhe bashkëpunimet me organizatat globale si Patagonia përforcuan mesazhin e fushatës.

4. Kërkimi shkencor dhe avokimi: Eco Albania dhe partnerët e saj kryen studime mbi biodiversitetin dhe shërbimet e ekosistemit të lumit, duke ofruar argumente të bazuara në prova për mbrojtjen e tij. Ky hulumtim mbështeti vizionin e shpalljes së Vjosës një Park Kombëtar të Lumit të Egër.
- Rezultati: Në mars 2023, pas një dekade avokimi të qëndrueshëm, qeveria shqiptare shpalli lumin Vjosa si Parkun e parë Kombëtar të Lumit të Egër në Evropë. Kjo arritje krijoi një precedent për qeverisjen mjedisore dhe demonstroi fuqinë e pjesëmarrjes publike në formësimin e politikave mjedisore.

Rasti 2: Lëvizja e AKIM kundër importit të mbetjeve

- Fakte: Një rast studimor i pjesëmarrjes së publikut në Shqipëri përfshin Aleancën Kundër Importit të Mbetjeve (AKIM), një koalicion i OSHC-ve dhe qytetarëve që u mobilizuan për të parandaluar ligjin që lejonte importin e mbetjeve. Kjo lëvizje ishte kundërshtimi i fuqishëm i publikut të gjerë ndaj politikave qeveritare që rrezikonin sigurinë mjedisore.

Lëvizja filloi në vitin 2011, kur Shqipëria miratoi ligjin që lejonte importin e mbetjeve për qëllime riciklimi. Shoqëria civile dhe grupet opozitare e kundërshtuan fuqimisht ligjin; duke theksuar frikën se Shqipëria mund të bëhet një vend depozitimi për mbetjet evropiane. Aleanca kundër Importit të Mbetjeve (AKIM) u formua dhe mobilizoi dhjetëra mijëra qytetarë. Në vitin 2013, qeveria e Shqipërisë shfuqizoi ligjin, duke e bërë atë një nga aktet e para të administratës qendrore pas ardhjes në pushtet.

- Veprimet kryesore dhe pjesëmarrja e publikut:
 - Rikthimi i legjislacionit për importin e mbetjeve: Pavarësisht shfuqizimit të tij të mëparshëm, një version i rishikuar i ligjit për importin e mbetjeve u rishfaq në vitin 2016, i krijuar për të mbështetur industrinë e riciklimit në Shqipëri. Propozimi premtoi kontrolle të rrepta për të parandaluar importet e mbetjeve të rrezikshme, por ringjalli frikën e publikut. AKIM organizoi protesta para Parlamentit, duke theksuar mungesën e besimit në transparencën dhe llogaridhënien e qeverisë në lidhje me menaxhimin e mbetjeve.
 - Avokimi dhe mobilizimi: AKIM organizoi protesta në rrugë dhe u angazhua në avokim strategjik. AKIM mbledhi mbi 64,000 nënshkrime për të kërkuar një referendum për këtë çështje në 2012. Fushata e tyre e vazhdueshme çoi në debat të gjerë dhe kundërshtimin publik. Lëvizja theksoi çështjet e drejtësisë mjedisore dhe llogaridhënies së qeverisë, duke theksuar rëndësinë e konsultimit publik mbi politikat e ndjeshme mjedisore.
- Rezultati: Pas presionit publik dhe protestave të vazhdueshme, duke përfshirë protesta masive në shtator - tetor 2016, legjislacioni u kthye për rishikim të mëtejshëm, duke vonuar zbatimin e tij. Ky rast nënvizon fuqinë e veprimit të organizuar qytetar në hartimin e politikave dhe rezistencën ndaj praktikave të dëmshme për mjedisin.

Lëvizja e udhëhequr nga AKIP mbetet një shembull i rëndësishëm i pjesëmarrjes efektive të publikut në vendimmarrjen mjedisore në Shqipëri, duke reflektuar vendosmërinë e publikut për të mbrojtur interesat kombëtare mjedisore

5.2.4 Analiza e mekanizmave të pjesëmarrjes

Në Shqipëri, mekanizmat e pjesëmarrjes së publikut në qeverisjen mjedisore janë të përcaktuara me ligj, por mbeten në një fazë fillestare të zhvillimit. Megjithatë ratifikimi i Konventës së Aarhus krijoi bazën ligjore për përfshirjen e publikut në vendimmarrje, këto mekanizma nuk përdoren në mënyrë efikase nga institucionet kryesore qendrore si MM dhe AKM. Këto organe, së bashku me ministritë e tjera të linjës që luajnë rol të rëndësishëm në vendimmarrjen mjedisore; ende nuk

kanë përqaftuar plotësisht pjesëmarrjen e publikut si pjesë integrale e përgjegjësisë së tyre. Gjendja aktuale e këtyre mekanizmave pasqyron një hendek midis kornizave ligjore dhe zbatimit të tyre praktik.

Një sfidë kryesore qëndron në perceptimin e konsultimeve publike si detyrime procedurale dhe jo si mundësi për dialog kuptimplotë. MM, për shembull, vlerëson VNM-të, të cilat kërkohen me ligj për projekte zhvillimi të mëdha në sektorët e energjisë, turizmit dhe minierave. Megjithatë, konsultimet publike në kuadër të këtyre proceseve shpesh kryhen në mënyrë sipërfaqësore. Për shembull, konsultimet shpesh planifikohen në kohë dhe vende të papërshtatshme, duke kufizuar pjesëmarrjen e komuniteteve të prekura. Për më tepër, palët e interesuara shpesh përballen me pengesa të konsiderueshme për të kuptuar përmbajtjen teknike të VNM-së, pasi dokumentet e projektit rrallë paraqiten në formate të aksesueshme.

AKM, përgjegjëse për ruajtjen e parametrave mjedisore dhe përpunimin e komenteve të publikut gjatë VNM-së, përballlet me sfida të mëdha. Burimet e kufizuara njerëzore dhe financiare kufizojnë aftësinë e agjencisë për t'u angazhuar në mënyrë efektive me komunitetet. Kjo mungesë është veçanërisht e dukshme në zonat rurale dhe të marginalizuara, ku ndërgjegjësimi i publikut për çështjet mjedisore është i ulët dhe përpjekjet për komunikim janë mjaft të pakta. Mbështetja prej AKM me mjete të centralizuara, dixhitale si platforma e-Albania e përkeqëson më tej këtë çështje, pasi shumë banorë në këto zona nuk kanë akses në internet ose aftësi teknike për të lundruar në platformë.

Këto çështje përballen me mungesën e koordinimit midis ministrive të linjës, të tilla si ato përgjegjëse për energjinë, minierat dhe infrastrukturën. Çdo ministri operon brenda fushës së saj të përgjegjësisë, shpesh duke neglizhuar implikimet mjedisore ose nevojën për përfshirjen e publikut. Pa bashkëpunimin efektiv ndërministror, shqetësimet mjedisore dhe kontributi i komunitetit shpesh lihen mënjanë, duke penguar qëllimet e pjesëmarrjes publike.

Pavarësisht këtyre mangësive sistematike, OSHC-të në Shqipëri kanë luajtur një rol të rëndësishëm në lidhjen midis komuniteteve dhe vendimmarrësve. Organizata si Eco Albania dhe koalicionet e tilla si Green 27+ jo vetëm që kanë drejtuar kundërshtimin publik ndaj projekteve të diskutueshme, por kanë ofruar ekspertizë teknike dhe avokim për të kundërshtuar praktikën fiktive ose të jo të plotë hme të pjesëmarrjes publike. Një shembull i spikatur është fushata kundër projektit të hidrocentralit të Poçemit në lumin Vjosa. Në këtë rast, OSHC-të paraqitën të metat procedurale dhe përmbajtësore të VNMsë, duke e cuar çështjen në gjykatë dhe duke ndaluar vijimin e projektit.

Përpjekjet e Qendrave Aarhus në qytete të tilla si Shkodra dhe Tirana janë një shembull i mirë për të treguar potencialin për veprime lokale, të fokusuara në komunitet, për të organizuar pjesëmarrjen e publikut. Këto qendra kanë shërbyer si instrumente ndërmjetëse, duke ofruar udhëzime për kuadrin ligjor për informimin dhe pjesëmarrjen, duke organizuar seminare dhe trajnime dhe duke dhënë informacion rreth të drejtave dhe detyrimeve në fushën e mjedisit. Megjithatë, ndikimi i tyre ka qenë i kufizuar nga mungesa e financimit dhe e mbështetjes institucionale.

Për të adresuar këto sfida, Shqipëria duhet të ndërmarrë reforma të rëndësishme për të rritur efektivitetin e mekanizmave të pjesëmarrjes publike. Ministrinë kryesore, veçanërisht MM, duhet të kenë një qasje më proaktive duke standardizuar dhe përmirësuar proceset e konsultimit. Kjo përfshin njoftimin në kohë për konsultimet publike, mbajtjen në vende të aksesueshme dhe paraqitjen e informacionit në formate që janë të kuptueshme për publikun e interesuar. Forcimi i kapaciteteve të AKM është shumë i rëndësishëm, pasi ajo duhet të jetë e pajisur me burime dhe ekspertizë për të lehtësuar proceset pjesëmarrëse.

Zgjerimi i shtrirjes dhe funksionalitetit të mjeteve dixhitale si platforma e-Albania gjithashtu mund të luajë një rol transformues. Duke përmirësuar ndërfaqen e saj për përdoruesit dhe duke siguruar akses për popullsinë rurale, platforma mund të bëhet qendra kryesore për të gjitha aktivitetet e pjesëmarrjes publike. Kjo kërkon përpjekje më të mëdha për të rritur ndërgjegjësimin publik dhe për të ndërtuar kapacitetet teknike në komunitet, veçanërisht në zonat më të largëta.

Së fundmi, nxitja e partneriteteve midis institucioneve qeveritare dhe OSHC-ve krijon një kornizë më bashkëpunuese dhe gjithëpërfshirëse për qeverisjen mjedisore. Duke shfrytëzuar ekspertizën dhe aftësitë e avokimit të shoqërisë civile, institucionet qendrore mund të sigurojnë që pjesëmarrja publike të evoluojë nga një zbatimi i procedurave të detyrueshme, në një shtyllë thelbësore të vendimmarrjes. Vetëm përmes reformave të tilla gjithëpërfshirëse Shqipëria mund të realizojë plotësisht potencialin e mekanizmave të pjesëmarrjes publike dhe të sigurojë që qeverisja mjedisore të jetë gjithëpërfshirëse dhe efektive.

5.2.5 Efektiviteti i mjeteve për konsultim publik

Kuadri ligjor kërkon që pjesëmarrja e publikut të jetë një element i domosdoshëm në proceset vendimmarrëse për projektet e mëdha. OSHC-të luajnë një rol aktiv në mobilizimin e komuniteteve, siç ka ndodhur në disa fushata të suksesshme. Raste të tilla tregojnë potencialin e avokimit për të rritur përgjegjësinë e vendimmarrësve dhe për të siguruar mbrojtjen e mjedisit.

Sfidat: Pavarësisht pikave të forta, mangësitë në zbatim e ulin ndikimin e këtyre mjeteve. Konsultimet publike shpesh bëhen formalitete procedurale dhe jo dialog kuptimplotë, me konsultime të mbajtura në kohë ose vende të papërshtatshme, duke kufizuar kështu kontributin e publikut të interesuar. Për më tepër, dokumentacionit teknik i projektit krijon pengesa për palët e interesuara të komunitetit, duke kufizuar aftësinë e tyre për t'u angazhuar në mënyrë efektive. Për më tepër, vonesat në ofrimin e informacionit të plotë dhe transparent kufizojnë më tej pjesëmarrjen e publikut.

Pjesëmarrja e publikut në qeverisjen mjedisore në Shqipëri ka krijuar një bazë solide, por duhet të përmirësohet më tej për të përmbushur potencialin e saj duke zhvilluar mjete dhe mekanizma specifikë dhe të përshtatur. Duke adresuar mangësitë në zbatim, duke zgjeruar aksesin në mjete dhe duke siguruar integritet kuptimplotë të përfshirjes së komunitetit, Shqipëria mund të forcojë qeverisjen e saj mjedisore dhe të mbështesë angazhimin e saj ndaj proceseve gjithëpërfshirëse të vendimmarrjes. Është e rëndësishme që mjetet dhe mekanizmat të zbatohen si në nivel kombëtar ashtu edhe në nivel vendor, duke integruar mendimin e komuniteteve vendore në të dy proceset.

5.3 Vlerësimi i gjendjes ekzistuese

Raporti i Vlerësimit i Shqipërisë 2024⁴⁷ për periudhën nga 15 qershor 2023 deri më 1 shtator 2024, për Kapitullin 27 "Mjedisi dhe Ndryshimet Klimatike", ka theksuar se Shqipëria ka bërë përparim të kufizuar në mbrojtjen e mjedisit dhe mbrojtjen civile, ka përparim në ekonominë qarkulluese, cilësinë e ujit dhe reduktimin e rrezikut të fatkeqësive, por ka pasur edhe hapa prapa si ndryshimet në ligjin për zonat e mbrojtura. Nuk ka përparim në ndryshimet klimatike. Zbatimi dhe forcimi i rregulloreve mjedisore mbetet i dobët, dhe vendi duhet të pershtasë sa më shpejt direktivat e BE-së mbi ndikimin në mjedis, të luftojë krimin mjedisor dhe të forcojë mbrojtjen e biodiversitetit. Rekomandimet kryesore përfshijnë përditësimin e planeve për klimën dhe

⁴⁷https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/document/download/a8eec3f9-b2ec-4cb1-8748-9058854dbc68_en?filename=Albania%20Report%202024.pdf

energjinë, futjen e çmimit të karbonit dhe përmirësimin e përputhshmërisë me standardet mjedisore dhe klimatike të BE-së.

I njëjti Raport i Vlerësimit i BE-së 2024, në lidhje me progresin e Shqipërisë në lidhje me grupin e "Axhendës së Gjelbër dhe lidhjes së qëndrueshme", thekson se Shqipëria duhet të përmirësojë përafrimin mjedisor, veçanërisht në fusha si Vlerësimi i Ndikimit në Mjedis (VNM), pjesëmarrja e publikut dhe zbatimi i ligjeve mjedisore. Sfidat kryesore të identifikuara nga ky Raport i Vlerësimit i Shqipërisë 2024 përfshijnë kapacitetet e pamjaftueshme, korrupsionin dhe mangësitë në menaxhimin e mbetjeve, cilësinë e ajrit dhe politikat e burimeve ujore. Është bërë përparim në miratimin e ligjeve për mbrojtjen e ujit dhe detit, por Shqipëria duhet të rrisë financimin, monitorimin dhe zbatimin për të përmbushur standardet e BE-së.

Në Raportin e Vlerësimit të BE-së për Shqipërinë 2024, vijojnë të shprehet shqetësimi për kërcënimet ndaj biodiversitetit nga ndryshimet legjislative dhe projektet si Aeroporti i Vlorës dhe hidrocentrali i Skavicës. Prerja e paligjshme, gjuetia dhe përpjekjet e pakta për ruajtjen e natyrës rrezikojnë më tej vlerat ekologjike. Për ndryshimet klimatike, i njëjti raport thekson se gatishmëria e Shqipërisë është e kufizuar, duhen hartuar strategji të përditësuara, zvogëlimi i shkarkimeve dhe përafrim me politikat klimatike të BE-së si Sistemi i Tregtimit të Emetimeve. Rritja e investimeve dhe kapaciteteve institucionale janë thelbësore për zhvillimin e qëndrueshëm.

6. VLERËSIMI I NEVOJAVE

6.1 Nevojat legislative

6.1.1 Analiza emangësive: Identifikimi i “Pikave të Dobëta”

Legjislacioni mjedisor i Shqipërisë ka bërë hapa në përputhje me direktivat e BE-së, por dobësitë e rëndësishme pengojnë efektivitetin e tij. Këto boshllëqe jo vetëm që pengojnë zbatimin e plotë të ligjeve ekzistuese, por kufizojnë kapacitetin e vendit për të adresuar sfidat e reja mjedisore si ndryshimet klimatike, humbja e biodiversitetit dhe ndotja industriale.

Dispozita të pamjaftueshme për krimin mjedisor⁴⁸: Pavarësisht se Shqipëria ka kriminalizuar shumë shkelje mjedisore, zbatimi i tyre mbetet i pamjaftueshëm. Veprat penale, si shpyllëzimi i paligjshëm dhe hedhja e mbetjeve të rrezikshme, shpesh trajtohen si shkelje administrative dhe jo si krime serioze. Pjesëmarrësit në grupin e punës dhe të intervistuarit të tjerë vënë në dukje se prokurorët rrallë ndjekin çështje mjedisore për shkak të mungesës së ekspertizës dhe mbështetjes institucionale.

Zbatimi joefektiv dhe dënimet e ulta⁴⁹: Megjithëse Kodi Penal përfshin dispozita për krimet mjedisore, dënimet shpesh nuk janë proporcionale, duke zvogëluar efektin e tyre parandalues. Për shembull, gjobat për prerje të paligjshme, një problem mjaft i përhapur në zonat e mbrojtura, shpesh janë shumë të ulëta për të dekurajuar shkeljet e përsëritura. Palët e interesuara nga grupi i punës dhe në intervista, vunë në dukje se inspektorët mjedisorë nuk kanë autoritetin ligjor për të vendosur dënime të menjëhershme, duke lejuar shkelësit të shfrytëzojnë mangësitë ligjore.

Korniza e dobët e përgjegjësisë mjedisore⁵⁰: Direktiva e Përgjegjësisë Mjedisore (DPM) nuk është transpozuar plotësisht, duke lënë boshllëqe në llogaridhënien për dëmin mjedisor. Ligjet si Ligji Nr. 10431/2011 për Mbrojtjen e Mjedisit, ofrojnë vetëm udhëzime të fragmentuara dhe nuk plotësohen me aktet nënligjore të nevojshme për zbatimin e parimit "ndotësi paguan", duke e bërë të vështirë vendosjen e përgjegjësisë për dëmin e mjedisit.

Paqartësia në dispozitat e pjesëmarrjes publike⁵¹: Kuadri ligjor për pjesëmarrjen publike, veçanërisht në VNM dhe VSM, përmban përkufizime të paqarta të termave kyç si "publiku i interesuar" ose "palët e prekura". Kjo paqartësi çon në zbatim jokonsistent në autoritetet administrative dhe gjyqësore, shpesh duke përjashtuar grupet e marginalizuara, OJF-të dhe popullsinë rurale.

Mbrojtja e kufizuar ligjore për komunitetet vulnerabël⁵²: Mungesa e dispozitave specifike përkeqëson shpërndarjen e pabarabartë të përgjegjësisë për dëmin mjedisor. Komunitetet e varfra mbajnë peshën e ndotjes industriale, hedhjes së paligjshme të mbeturinave dhe shpyllëzimit, pa mjete ligjore për tu mbrojtur dhe që përballen me kosto të larta. Grupi i Punës theksoi nevojën për protokolle të standardizuara për të vlerësuar dëmin mjedisor dhe për të zbatuar riparimin, veçanërisht për raste të tilla si ndotja industriale dhe projektet e zhvillimit në basenet e lumenjve dhe zonat e mbrojtura.

⁴⁸ See above Section 5.1.1 “Legal Framework”, Section 5.1.4 “Enforcement and Judicial Practices” and Annex III below for more detailed information.

⁴⁹ See above Section 5.1.1 “Legal Framework”, Section 5.1.4 “Enforcement and Judicial Practices” and Annex III below for more detailed information.

⁵⁰ See above Section 5.1.1 “Legal Framework” and Section 5.3 “Existing Assessments” for more detailed information.

⁵¹ See above Section 5.1.1 “Legal Framework” for more detailed information.

⁵² See above Section 5.1.4 “Enforcement and Judicial Practices” and Annex III below for more detailed information.

Procedurat e mangëta të VNM-së⁵³: VNM-të vuajnë nga metodologji dhe të dhëna bazë të vjetruara, si dhe nga transparenca e kufizuar. Mungesa e standardeve të qarta për pjesëmarrjen publike pengon zbatimin e procedurave, një parim kyç i drejtësisë mjedisore. Shqetësimet e publikut mbi projekte si ndërtimi i hidrocentraleve ose zhvillimet turistike pranë ose brenda ekosistemeve të ndjeshme ilustrojnë mangësitë sistematike të lidhura me përgjegjshmërinë ndaj mjedisit.

6.1.2 Prioritetet legjislative: Hartimi i udhëzuesit të punës

Forcimi i Kornizës së Përgjegjësisë Mjedisore: Transpozimi dhe operacionalizimi i plotë i Direktivës për Përgjegjësinë Mjedisore (2004/35/EC) është i nevojshëm për të siguruar që parimi “ndotësi paguan” të zbatohet në mënyrë të qëndrueshme. Rekomandimet përfshijnë: (i) Krijimin e një regjistri kombëtar për incidentet e dëmeve mjedisore. (ii) Përcaktimin e metodologjive të standardizuara për masat e rimëkëmbjes, në bashkëpunim me OShC-të.

Forcimi i kuadrit penal për veprat mjedisore: Reformimi i Kodit Penal për të rritur dënimet për krime të rënda mjedisore duke futur dispozita specifike për vepra të përsëritura dhe duke përforcuar politikën penale për krime të rënda mjedisore. Për më tepër: (i) Dhënia e trajnimeve të specializuara për prokurorët dhe gjyqtarët për krimin mjedisor për të siguruar interpretime të qëndrueshme ligjore. (ii) Futja e edukimit të detyrueshëm mjedisor për agjencitë e zbatimit të ligjit të përfshira në hetime.

Rishikimi i legjislacionit të VNM/VSM: Zhvillimi i standardeve forta të VNM-së që prioritetizojnë përfshirjen e hershme të publikut dhe rritjen e aksesit digjital. Kjo përfshin: (i) Kërkesa që propozuesit të kryejnë analiza të detajuara të ndikimit kumulativ për projekte të mëdha. (ii) Përdorimi i modeleve hibride të konsultimit (fizikisht dhe online) për të siguruar gjithëpërfshirjen e komunitetit.

Përmirësimi i mekanizmave të aksesit në drejtësi: Forcimi i mekanizmave për shqyrtimin gjyqësor në rastet mjedisore. Kjo përfshin: (i) Futjen e padisë kolektive si një mjet për rritjen e aksesit në drejtësi. (ii) Lehtësimi i barrës financiare dhe procedurale që lidhet me ekspertizën teknike dhe shkencore. (iii) Seksionet e specializuara të gjykatave mjedisore mund të krijohen për të trajtuar çështjet komplekse në mënyrë efikase.

Përfshirja e masat për klimën në kornizat ligjore: Legjislacioni duhet të adresojë përshtatjen ndaj klimës duke parashikuar: (i) Vlerësimet e cenueshmërisë klimatike për projektet infrastrukturore. (ii) Përfshirja e detyrueshme e masave të përshtatjes në planet e zhvillimit vendor. (iii) Korniza të qarta llogaridhënie për arritjen e objektivave të reduktimit të GES.

Formalizimi i rolit të OJF-ve në zbatim: Njohja dhe fuqizimi i OJF-ve si aktorë ligjimmimë në çështjet gjyqësore mjedisore. Kjo mund të përfshijë dhënien e të drejtës për të ngritur padi dhe akses të plotë në të dhënat e qeverisë për shkeljet mjedisore.

6.2 Nevojat e pjesëmarrjes së publikut

Në Shqipëri, është njohur faktise përfshirja e komunitetit në vendimmarrjen mjedisore është një komponent thelbësor për arritjen e zhvillimit të qëndrueshëm dhe mbrojtjen e burimeve natyrore. Megjithatë Shqipëria ka krijuar një kuadër ligjor për të mbështetur pjesëmarrjen e publikut, veçanërisht përmes VNM-së, zbatimi praktik i këtyre kërkesave ligjore shpesh dështon. Përfshirja

⁵³ See above Section 5.1.1 “Legal Framework”, Section 5.1.4 “Enforcement and Judicial Practices” and Annex III below for more detailed information.

e komunitetit është e mangët dhe kryhet si një ushtrim sipërfaqësor për “plotësim formalitetesh”, duke mos realizuar qëllimin e saj. Pjesëmarrja publike, siç parashikohet nga Konventa e Aarhus, u jep qytetarëve të drejtën për të dhënë mendimin për projektet që ndikojnë në mjedisin e tyre, duke përfshirë zhvillimet e rëndësishme në sektorë të tillë si energjia, turizmi dhe miniera. Megjithatë, sfida qëndron që kjo pjesëmarrje të jetë kuptimplote dhe e integruar në mënyrë efektive në procesin e vendimmarrjes.

Gjatë dekadës së fundit, shfrytëzimi i burimeve natyrore është intensifikuar, i shoqëruar me një prirje gjithnjë në rritje për ta konsideruar mjedisin si burimin për zhvillim të shpejtë ekonomik. Kjo përkon me një rënie të dukshme të pjesëmarrjes publike në vendimmarrje, pasi një përfshirje e tillë shpesh shihet si pengesë për zhvillimin e shpejtë.

Shembuj të punimeve infrastrukturore si autostradat, aeroportet dhe objektet turistike përgjatë zonës bregdetare, si edhe investimet në sektorin e energjisë, përmenden si raste me pjesëmarrje të mangët ose jo domethënëse të publikut, në proceset e vendimmarrjes.

6.2.1 Sfidat për angazhimin efektiv të komunitetit

Pavarësisht përfitimeve të qarta, pjesëmarrja e komunitetit në VNM në Shqipëri mbetet e mangët. Një nga pengesat kryesore është mungesa e komunikimit dhe informimit të duhur: shumë konsultime publike zhvillohen me njoftime të pamjaftueshme, me logjistikë të dobët dhe në vende që janë të paarritshme për komunitetet më të prekura nga projektet e propozuara. Për më tepër, zhargoni teknik në dokumentet e VNM-ve mund të jetë i vështirë për t'u kuptuar nga publiku, duke e bërë sfiduese për komunitetet përfshirjen në mënyrë domethënëse në proces.

Vetë procesi i VNM-së kritikohet shpesh si një procedurë formale e diskutimit teknik. Në disa raste, konsultimet publike mbahen si kërkesë ligjore, por pa qëllim për të marrë parasysh kontributin e publikut në vendimin përfundimtar. Për shembull, qeveria dhe zhvilluesit mund të kryejnë fazat e konsultimit publik pa i marrë parasysh mendimet në planifikimin e projektit ose procesin e vendimmarrjes. Kjo është vërejtur në disa projekte hidroenergjetike dhe infrastrukturore, ku komunitetet vendore kanë ngritur shqetësime për ndikimet në biodiversitetin, burimet ujore ose jetesën e banorëve, por këto shqetësime nuk janë adresuar në mënyrën e duhur nga autoritetet.

AKM dhe organet e tjera qeveritare përgjegjëse për mbikëqyrjen e VNM-së shpesh nuk kanë burime njerëzore dhe financiare për të menaxhuar konsultimet publike në mënyrë efektive. Kjo çon në konsultime të kryera keq që nuk arrijnë të gjenerojnë pjesëmarrje kuptimplote. Për më tepër, shumë komunitete rurale dhe të marginalizuara në Shqipëri ende përballen me sfida në qasjen në informacion, veçanërisht kur përdoren platformat dixhitale, të cilat supozohet të ofrojnë akses online në informacionin mjedisor dhe proceset e konsultimit publik. Këto pengesa për qasjen në informacion cojnë në pjesëmarrjen e ulët të komuniteteve që do të preken më shumë nga vendimet për projektet specifike të zhvillimit.

Në vitin 2024, AKM ndërmorri një nismë për të zhvilluar Sistemin e integruar të Informacionit Mjedisor. Ky sistem synon të centralizojë të gjitha të dhënat e monitorimit mjedisor në nivel kombëtar, duke integruar kontributet e të gjithë aktorëve përgjegjës për monitorimin mjedisor, duke përfshirë kompanitë, njësitë e qeverisjes vendore dhe institutet monitoruese. Nisma është ende në fazat e saj të hershme, pa afat kohor të qartë ose informacion të detajuar se si ky informacion do të bëhet i aksesueshëm dhe i hapur për publikun.

OSHC-të mjedisore luajnë një rol kritik në kapërcimin e pengesave lidhur me dokumenteve teknike të VNM-së dhe publikut të gjerë, duke thjeshtuar informacionin në gjuhë të aksesueshme,

duke kryer fushata ndërgjegjësimi për publikun dhe duke organizuar takime të palëve të interesuara për të siguruar që të gjitha grupet, përfshirë komunitetet e marginalizuara, që të jenë të informuar dhe të aftë të marrin pjesë. Përpjekjet e PPNEA për të nxjerrë në pah të metat dhe cilësinë e dobët të VNM-në për Aeroportin e Nartës janë tregues i rëndësisë së procesit të konsultimit.

Midis 2015 dhe 2020, AKM krijoi një organ konsultativ dhe këshillimor brenda agjencisë për të shqyrtuar dhe ofruar të dhëna shkencore dhe teknike mbi dokumentet e VNM-së. Ky organ, i përbërë nga përfaqësues nga universitetet dhe institutet kërkimore, shte një përpjekje për të hapur diskutimin e VNM-së tek palët e interesuara. Megjithatë, nuk është e qartë se si ka ndikuar ai në përmirësimin e cilësisë së VNM-së, kjo nismë ishte një hap drejt bërjes së procesit më gjithëpërfshirës dhe transparent, duke siguruar kështu që pjesëmarrja publike të jetë një mundësi reale për ndikim, sesa një formalitet procedural. Fatkeqësisht, ajo pushoi së ekzistuari pas vitit 2020.

6.2.2 Zhvillimi i mjeteve dhe mekanizmat

Për të rritur efektivitetin e pjesëmarrjes publike në proceset e VNMsë në Shqipëri, nevojiten disa hapa.

Së pari, proceset e konsultimit publik duhet të kryhen me qëllimin e vërtetë për të përfshirë opinionet e publikut në vendimmarrje, veçanërisht nga grupet e papërfaqësuara si komunitetet rome dhe egjiptiane dhe gratë. Kjo mund të arrihet duke siguruar që konsultimet të organizohen në kohë të përshtatshme dhe vende të aksesueshme, veçanërisht për komunitetet rurale, dhe duke ofruar më shumë mundësi për angazhim të drejtpërdrejtë, të tilla si seminare dhe forume publike.

Së dyti, institucionet shtetërore si AKM duhet të forcojnë kapacitetin e tyre për të menaxhuar konsultimet publike në mënyrë efektive. Kjo përfshin ofrimin e trajnimit të duhur për stafin për proceset pjesëmarrëse dhe sigurimin që procedurat e konsultimit të jenë transparente dhe gjithëpërfshirëse. Zhvillimi dhe mbështetja e rolit të OSHC-ve specifike si Qendrat Aarhus dhe sigurimi i atyre me më shumë burime ndihmon në përmirësimin e përpjekjeve për zgjerimin e pjesëmarrjes së publikut.

Së treti, nxitja e bashkëpunimit midis institucioneve qeveritare, OSHC-ve dhe komuniteteve vendore është thelbësore për krijimin e një sistemi më efektiv dhe transparent të qeverisjes mjedisore. OSHC-të duhet të vazhdojnë të luajnë një rol jetik në këto partneritete dhe sigurimin që pjesëmarrja publike nuk është vetëm një detyrim ligjor, por një pjesë domethënëse e procesit të vendimmarrjes.

6.3 Nevojat institucionale

6.3.1 Zhvillimi i kapaciteteve

Kuadri institucional i Shqipërisë për qeverisjen mjedisore përballet me kufizime të mëdha të kapaciteteve. Nga agjencitë mjedisore të pajisura dobët, deri te autoritetet vendore të mbingarkuara, mungesa e burimeve, ekspertizës dhe koordinimit, si dhe mbivendosja e kompetencave dhe funksioneve, pengon zbatimin efektiv të ligjeve mjedisore.

Forcimi i ekspertizës gjyqësore dhe ligjore⁵⁴: Gjyqtarëve dhe prokurorëve u mungon trajnimi i specializuar në të drejtën mjedisore, duke kufizuar aftësinë e tyre për të gjykuar çështje komplekse në mënyrë efektive dhe shpesh duke çuar në vendime të paqëndrueshme dhe dënime të buta. Hapat e menjëhershëm duhet të përfshijnë:

- (i) Një sërë aktiviteteve trajnimi mbi përgjegjësinë mjedisore, krimin mjedisor dhe pjesëmarrjen e publikut dhe aksesin në drejtësi, duke u fokusuar në procedurat për dhënien e drejtësisë dhe aksesin në informacionin mjedisor;
- (ii) Organizimi i një simpoziumi vjetor për të ndarë praktikën më të mirë dhe precedentët e praktikës gjyqësore nga vendet anëtare të BE-së;
- (iii) Publikimi dhe shpërndarja e udhëzimeve për interpretimin e ligjeve mjedisore.

Fuqizimi i inspektimit⁵⁵: Autoritetet e Inspektimit përballen me mungesa të mëdha burimesh, duke ndikuar në aftësinë e tyre për të kryer monitorim në kohë reale dhe për të zbatuar rregulloret, duke kërkuar kështu investime të konsiderueshme në burimet njerëzore dhe teknologjinë:

- (i) Pajisja e agjencisë me teknologji të avancuara monitorimi, të tilla si dronët për gjurmimin e shpyllëzimit;
- (ii) Ofrimi i trajnimeve për stafin;
- (iii) Krijimi i task forcave ndër-institucionale- për të adresuar krimet mjedisore, duke u mbështetur në ekspertizën e inspektorëve të mjedisit, policisë dhe prokurorëve.

Partneritetet e Sektorit Publik-OJF: OSHC-të dhe grupet e komunitetit janë të dobishme në kapërcimin e pengesave dhe mangësive midis qeverisë dhe qytetarëve. Megjithatë, atyre shpesh u mungojnë burimet teknike dhe financiare për të vepruar në mënyrë efektive. Rekomandimet përfshijnë:

- (i) Shpërndarjen e fondeve publike për OSHC-të për monitorim të pavarur mjedisor;
- (ii) Institucionalizimi i pjesëmarrjes së OSHC-ve në hartimin dhe rishikimin e VNM-ve, VSM dhe lejeve mjedisore;
- (iii) Krijimi i një mekanizmi grantimi për të mbështetur fushatat e ndërgjegjësimi të publikut mbi të drejtat mjedisore dhe kërkimin pjesëmarrës të bazuar në komunitet për çështjet mjedisore.

Mangësitë e koordinimit: Identifikimi i fushaveku mund të përmirësohet bashkëpunimi ndërmjet agjencive, veçanërisht midis sektorëve të drejtësisë, mjedisit dhe shoqërisë civile. Rezultati i SWOT ose ndonjë analize tjetër alternative për të identifikuar pikat e forta dhe të dobëta të mekanizmave aktualë të pjesëmarrjes publike në drejtim të aksesit dhe pjesëmarrjes për qytetarët.

6.3.2 Mangësitë në Koordinim: Kapërcimi i pengesave institucionale

Fragmentimi institucional dhe bashkëpunimi i dobët ndërmjet agjencive janë pengesa të rëndësishme për qeverisjen efektive mjedisore në Shqipëri. Pjesëmarrësit e grupit të punës theksuan nevojën për mekanizma të thjeshtë koordinimi për të shmangur mbivendosjet dhe për të siguruar llogaridhënien.

Institucionalizimi i bashkëpunimit ndërsektorial: Takimet e rregullta koordinuese midis sektorëve të drejtësisë, mjedisit dhe shoqërisë civile ose një Organ i dedikuar për Koordinimin ndihmon të harmonizojë përpjekjet në të gjithë sektorët e drejtësisë, mjedisit dhe shoqërisë civile. Përgjegjësitë mund të përfshijnë: (i) Publikimi i rregullt i të dhënave mbi zbatimin e standarteve mjedisore dhe rezultatet gjyqësore; (ii) Zhvillimi i planeve të përbashkëta të

⁵⁴ See above Section 5.1.3 "Stakeholders' Framework", Section 5.1.4 "Enforcement and Judicial Practices" and Annex III below for more detailed information.

⁵⁵ See above Section 5.1.1 "Stakeholders' Framework", Section 5.1.4 "Enforcement and Judicial Practices" and Annex III below for more detailed information.

veprimet për trajtimin e çështjeve me prioritet të lartë; (iii) Shkëmbim i ekspertizës teknike dhe burimeve.

Thjeshtimi i përgjegjësi midis agjencive: Mbivendosjet aktuale në rolet midis agjencive të tilla si AKM, inspektoratet dhe bashkitë, ka efikasitet të ulët, veçanërisht në zbatimin e lejeve mjedisore dhe përgjigjen ndaj shkeljeve. Veprimet e menjëhershme përfshijnë: (i) Hartimin e mandateve të qarta për secilën agjenci. (ii) Përmirësimi i komunikimit përmes një platforme të përbashkët dixhitale.

Përdorimi i mjeteve dixhitale për transparencë: Një portal i centralizuar online mund të shërbejë si hapësirë për të publikuar të gjitha lejet mjedisore, raportet e VNM/VSM-së, si dhe dokumentet e konsultimeve publike. Kjo do të:

- (i) Rritë transparencën dhe llogaridhënien;
- (ii) Sigurojë një platforme për publikun për të gjurmuar statusin e ankesave mjedisore, raporteve të VNM/VSM dhe mekanizmave të reagimit;
- (iii) Sigurojë të dhëna në kohë reale nga stacionet e monitorimit të mjedisit;
- (iv) Sigurojë mjete komunikimi ndër-insitucional për koordinimin më të mirë gjatë inspektimeve dhe zbatimit.

Zhvillimi i kapaciteteve vendore për qeverisjen mjedisore: Qeverisja vendore është zbatuesi kryesor të ligjeve mjedisore, por shpesh nuk ka personelin dhe ekspertizën për të kryer detyrat e saj në mënyrë efektive. Nismat për ngritjen e kapaciteteve për stafin bashkiak duhet të përfshijnë:

- (i) Trajnimin mbi kërkesat e VNM/VSM;
- (ii) Seminare për angazhimin me komunitetet vendore dhe OSHC-të;
- (iii) Mbështetje teknike për zhvillimin e planeve vendore të veprimtari mjedisore.

7. ANALIZA KRAHASUESE

7.1 Drejtësia mjedisore dhe mekanizmat pjesëmarrës në rrugën e anëtarësimit në BE

7.1.1 Drejtësia mjedisore

Së pari, qasja në drejtësi varet nga qasja në informacion dhe nga garancitë procedurale që mbrojnë paditësin. Së dyti, qasja në drejtësi varet nga pranueshmëria e paditësve dhe nga natyra teknike e çështjes para gjykatave, veçanërisht në lidhje me gjyqet për klimën, ku dimensionin “parandalues” po merr gjithnjë e më shumë rëndësi.

Para se çështja të shkojë në gjykatë: qasja në informacion dhe korniza procedurale

Qasja në drejtësi është rezultat i faktorëve të shumtë të ndërlidhur, duke përfshirë komponentët proceduralë, informimin dhe ndërgjegjësimin e popullatës, mekanizmat ekzistues mbështetës si institucionet e të drejtave të njeriut, etj. Për të kuptuar plotësisht aksesin në drejtësi në çështjet mjedisore dhe klimatike, është thelbësore të respektohet konteksti dhe respektimi i të drejtave të ndryshme. Ato janë të një rëndësie të madhe për të krijuar një **klime efektive besimi dhe për të ndërtuar një rrugë drejt gjykatës në lidhje me mosmarrëveshjet mjedisore dhe klimatike**.

(a) Për të pasur qasje në drejtësi, si individët ashtu edhe personat juridikë duhet të jenë në gjendje t'u tregojnë autoriteteve gjyqësore se kërkesa e tyre ka arsye të mjaftueshme. Kjo nënkupton të jesh në gjendje të aksesosh **informacionin e nevojshëm**. Kjo do të thotë, nga njëra anë, që informacioni mund të kërkohej dhe më pas të jepet nga autoritetet kompetente dhe/ose palët e interesuara (p.sh. pronari i projektit). Nga ana tjetër, informacioni është i aksesueshëm për individët dhe OSHC-të (informacion i plotë, në një gjuhë të njohur dhe të kuptueshme, i disponueshëm për personat me aftësi të kufizuara, etj.). Përveç elementeve të Konventës së Aarhusit për aksesin në informacion, praktika gjyqësore e Gjykatës Evropiane të të Drejtave të Njeriut (GJEDNJ) identifikon qartë aksesin në informacion në lidhje me çështjet mjedisore si një komponent i të drejtës për mbrojtjen e jetës private dhe familjare.⁵⁶ Përkufizimi i asaj që përbën informacion mjedisor është veçanërisht i rëndësishëm pasi një përkufizim kufizues mund ta privojë publikun e gjerë dhe atë të interesuar nga njohuri thelbësore. Në Francë, qasja në informacion është një koncept i gjerë.⁵⁷ Ai përfshin të gjitha informacionet (cilido qoftë mjeti – i shkruar, vizual, audio, elektronik) mbi gjendjen e mjedisit dhe elementet e tij të ndryshëm (atmosfera, uji, toka, peizazhet, zonat natyrore, etj.), vendimet, aktivitetet dhe faktorët që mund të ndikojnë në statusin e mjedisit, shëndetin e njeriut, sigurinë dhe kushtet e jetesës, ndërtesat dhe trashëgiminë kulturore (në masën që ato janë ose mund të preken nga faktorët mjedisorë), ose raportet e përgatitura nga ose në emër të autoriteteve publike mbi zbatimin e dispozitave ligjore dhe rregullatore që lidhen me mjedisin, përfshirë aspektet financiare të një projekti. Efektiviteti i këtyre dispozitave është i rëndësishëm dhe duhet të sigurohet në kohë.

Në Francë, çdo person të cilit i është refuzuar qasja në një dokument ose informacion administrativ, ose që nuk ka marrë përgjigje brenda një muaji ose ka marrë një përgjigje negative ndaj kërkesave të tij në lidhje me ripërdorimin e informacionit publik, mund t'ia referojë çështjen *Commission d'Accès aux Documents Administratifs*, Komisionit Francez për Qasje në Dokumente Administrative (CADA).⁵⁸ Opinione të CADA interpretojnë ligjin për të

⁵⁶ Article 8 of the Convention requires the establishment of an effective and accessible procedure enabling such persons to request all relevant and appropriate information relevant and appropriate information – See for instance ECtHR, *Roche v. United Kingdom*, 19 October 2005; ECtHR, *Vilnes and others v. Norway*, 5 December 2013.

⁵⁷ Article L. 124-2 du Code de l'Environnement ; Article 7 of the Charte de l'Environnement.

⁵⁸ To help the public to access information, the Commission d'Accès aux Documents Administratifs - an independent administrative authority - was created in 1978. It issues opinions but can also sanction an infringement.

siguruar zbatimin e ekuilibruar. Për shembull, CADA vazhdimisht ka theksuar se administratës i kërkohet të sigurojë dokumente dhe informacione për projektet që janë ende në fazën përgatitore, edhe nëse elementet e vetë projektit nuk mund të zbulohen ende.⁵⁹

- (b) Përmbushja e nevojave të individëve dhe OShC-ve lidhur me informacionin mbetet thelbësore, jo vetëm mbi vetë mjedisin dhe vendimet/projektet që ndikojnë mbi të, por edhe mbi procedurat ligjore, mjetet e ankimit, etj. **Qartësia e legjislacionit dhe mjeteve juridike të disponueshme** është e rëndësishme për qasjen në drejtësi në çështjet mjedisore: zhvillimi i procedurave që devijojnë nga ligji i zakonshëm, referimet në akte të shumta ligjore, etj., mund të errësojnë mjetet juridike dhe procedurat përkatëse. Në Shqipëri, akademikët pohojnë se disa ligje kanë mbivendosje për të njëjtat çështje,⁶⁰ ndërsa ligje të tjera përmbajnë përjashtime (shih më sipër - seksioni 5).
- (c) Përballë çështjeve komplekse teknike të ligjit dhe procedurave mjedisore, individët mund të mos kenë ekspertizën e nevojshme për të pasur qasje në drejtësi në mënyrë të pavarur. Megjithatë, Konventa e Aarhus-it dhe direktivat evropiane mbi pjesëmarrjen publike dhe qasjen në drejtësi mjedisore theksojnë se “publiku i interesuar” në këtë kontekst janë “publiku i prekur ose që mund të preket nga procedurat e vendimmarrjes mjedisore [...] ose që ka interes në këto procedura”, përfshirë këtu edhe OShC-të.⁶¹ Mundësia **për të vepruar në mënyrë kolektive** është thelbësore për drejtësinë mjedisore, pasi është një fushë me interesa të forta të përbashkëta dhe OShC-të mund të përqendrohen te ekspertiza. Në thelb të kësaj qëndron **liria e asociimit**, e cila mbrohet nga Konventa Evropiane për të Drejtat e Njeriut (KEDNJ).⁶² dhe Karta për të Drejtat Themelore të Bashkimit Evropian⁶³. Për këtë arsye, procedurat ligjore dhe formalitetet për regjistrimin e shoqatave duhet të jenë të arsyeshme dhe të mos pengojnë këtë liri.⁶⁴ Në raportin e tij të vitit 2024 për Shqipërinë, Komisioni European nënvizon se regjistrimi elektronik i OJF-ve nuk është ende plotësisht funksional.⁶⁵ Nëse OJF-të nuk janë të regjistruara, ato nuk kanë status ligjor dhe nuk mund të shkojnë në gjykatë.
- (d) Një element tjetër favorizues për qasjen në drejtësinë mjedisore është mundësia e dhënies së informacionit dhe rrjedhimisht **lirisë së shprehjes**,⁶⁶ e cila është e domosdoshme në rastin e çështjeve klimatike dhe mjedisore për individët⁶⁷, si dhe për OJF-të që shihen si mbikëqyrëse⁶⁸ dhe gazetarët, të cilët profesionin e kanë të lidhur ngushtë me përhapjen e informacionit objektiv dhe me burim. Agjencia Evropiane për të Drejtat Themelore nënvizon vështirësi të ndryshme në këtë drejtim, me Paditë Strategjike Kundër Pjesëmarrjes së Publikut (SLAPPs) që është një çështje në rritje në Shqipëri⁶⁹. Nëse Franca nuk e ka harmonizuar ende direktivën e BE-së të vitit 2024 në lidhje me SLAPP-të⁷⁰, legjislacioni tjetër⁷¹ merr pjesë për të mbrojtur aktivistët dhe denoncuesit, duke mundësuar shfaqjen e çështjeve

⁵⁹ See for instance CADA, Avis (favorable) n° 20072918-PN du 26 Juillet 2007; CADA, Avis (favorable) n°20103735-AR du 23/09/2010 Alsace Nature.

⁶⁰ MISHO Erinda, “The Development of Environmental Law in Albania: Historical Overview of Efforts toward Full Approximation with the Acquis Communautaire”, in Balkan and Near Eastern Journal of Social Sciences, 2019:5 (3)

⁶¹ See art. 11 Directive 2011/92/EU on Environmental Impact Assessment.

⁶² Article 11 of the ECHR.

⁶³ Article 12 of the CFREU.

⁶⁴ See for instance ECtHR, Costel Popa v. Romania, 26 April 2016.

⁶⁵ Commission Staff Working Document Albania 2024 Report, 30 October 2024, p.24: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/document/download/9f9ac397-ca8a-4bde-8204-998e27ab4f51_en?filename=SWD_2024_242_2_EN_autre_document_travail_service_part1_v3.pdf

⁶⁶ Art. 10 ECHR and Art. 11 of the CFREU.

⁶⁷ See for instance ECtHR, Steele and Morris v. United Kingdom, 15 February 2005; ECtHR, Bumbes v. Romania, 3 May 2022.

⁶⁸ See ECtHR, Vides Aizsardzības Klubs v. Latvia, 27 May 2004.

⁶⁹ COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT Albania 2024 Report, 30 October 2024, p.36,37.

⁷⁰ Directive (EU) No 2024/1069 11 avril 2024.

⁷¹ Loi organique n° 2022-400 du 21 mars 2022 visant à renforcer le rôle du Défenseur des droits en matière de signalement d’alerte ; Loi n° 2022-401 du même jour visant à améliorer la protection des lanceurs d’alerte

ligjore mjedisore dhe klimatike, dhe shkon përtej fushës së aplikimit të Direktivës (BE) Nr. 2019/1937⁷².

- (e) Qasja në gjykatë mund të kufizohet nga çështjet financiare. **Tarifat gjyqësore dhe kostot ligjore** kontribuojnë në dhënien e drejtësisë. Ato mund të jenë një pengesë e vërtetë për **qasjen në drejtësi** kur janë të tepruara. (d.m.th. çojnë në "shpenzime ndaluese" objektivisht dhe subjektivisht për paditësit)⁷³ ose nuk kompensohen nga mekanizmat e ndihmës juridike falas të ofruara nga shteti – një mjet thelbësor për barazinë në procesin ligjor.⁷⁴ **Ndihma juridike falas** është veçanërisht e rëndësishme për drejtësinë mjedisore, pasi nga njëra anë e drejta mjedisore është një lëndë teknike me procedura komplekse që përgjithësisht kërkojnë ndihmën e një avokati,⁷⁵ dhe nga ana tjetër, kostot në lidhje me ekspertizën, analizën laboratorike, etj., mund të jenë shumë të larta dhe të papërbalueshme për shumicën e qytetarëve me të ardhura të ulëta. Që nga viti 2008, Shqipëria ka zhvilluar një ndihmë juridike të fortë, me ligjin Nr. 111/2017 që thotë se ndihma juridike garantohet nga shteti. Megjithatë, miratimi i akteve nënligjore të rëndësishme është vonuar⁷⁶ dhe shuma e ndihmës duket e pamjaftueshme në krahasim me kostot e mbështetura nga paditësit në çështjet mjedisore (shih më sipër - seksioni 5).
- (f) Të gjithë elementët e paraqitur më sipër janë veçanërisht të rëndësishëm për pakicat, komunitetet e marginalizuara dhe individët vulnerabël që mund të preken në mënyrë disproporcionale nga çështjet mjedisore dhe klimatike.⁷⁷ Ndër individët dhe komunitetet veçanërisht të shqetësuara për çështjet mjedisore janë romët shqiptarë⁷⁸, të cilët gjithashtu përjetojnë varfëri ekstreme, diskriminime dhe/ose privim që mund të rezultojnë një pengesë për qasjen në drejtësi.⁷⁹ Për shembull, Komisioni Evropian kundër Racizmit dhe Intolerancës (ECRI), përmend se *"mungesa e një sistemi funksional të ndihmës juridike në mënyrë disproporcionale shpesh prek anëtarët e komuniteteve romë dhe egjiptiane [...] për shkak të marginalizimit të tyre social dhe të ardhurave jashtëzakonisht të ulëta"*.⁸⁰ Shtetet anëtare të BE-së janë të detyruara të luftojnë **diskriminimin** dhe veçanërisht nxiten të marrin masat e duhura për të siguruar që këto popullata të kenë akses në drejtësinë mjedisore në mënyrë të barabartë me të tjerët.⁸¹

Para gjykatave: përshtatja e garancive procedurale për të përballuar sfidat mjedisore

- (a) Gjykata e Drejtësisë e Bashkimit Evropian (GJJD), në përputhje me nenin 47 të Kartës së të Drejtave Themelore dhe efektin e drejtpërdrejtë të Neni 9(3) të Konventës së Aarhus-it, njeh

⁷² The protection of whistleblowers in France, Biennial report 2022-2023, Défenseur des Droits, https://www.defenseurdesdroits.fr/sites/default/files/2024-09/ddd-rapport-LA_2022-23_EN_20240716.pdf

⁷³ Regulation (EC) No 1367/2006 on the application of the provisions of the Aarhus Convention, Directive 2011/92/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on the assessment of the effects of certain public and private projects on the environment - See also CJEU, C-530/11, European Commission v. United Kingdom of Great Britain and North Ireland, 13 February 2014 ; CJEU, C-260/11, The Queen, on demand of David Edwards and Lilian Pallikaropoulos c. Environment Agency and others, 11 April 2013.

⁷⁴ See for instance ECtHR Steele and Morris v. United Kingdom, 15 February 2005.

⁷⁵ See ECtHR, P., C. and S. v. United Kingdom, n° 56547/00, 16 October 2002, paras. 88-91

⁷⁶ ECRI, 6th report on Albania, June 2020, p.25.

⁷⁷ See for instance IPCC, sixth assessment report, Working group II contribution Climate Change 2022: Impacts, Adaptation and Vulnerability 28 February 2022: Sixth Assessment Report – IPCC.

⁷⁸ European Environmental Bureau, Push to the wastelands: Environmental racism against Roma communities in Central and Eastern Europe, April 2020: Pushed to the wastelands: Environmental racism against Roma communities in Central and Eastern Europe - EEB - The European Environmental Bureau; European Environmental Bureau, Bearing the brunt : Roma and Travelers experiences of environmental racism in Western Europe, January 2024.

⁷⁹ See for instance ECRI, 6th report on Albania, June 2020.

⁸⁰ ECRI, 6th report on Albania, June 2020, p.25.

⁸¹ The guidelines of the EU Strategic Framework for Roma Equality, Inclusion, and Participation published in 2020 include indicators and measures linked with environmental issues, such as prioritizing access to social housing for Roma living in environmentally hazardous areas, ensuring active participation of Roma communities, etc. See: European Commission, A Union of Equality: EU Roma strategic framework for equality, inclusion and participation, 7 October 2020 - see in particular: Portfolio of indicators, Objective 7-a: Fighting environmental deprivation, promoting environmental justice

të drejtat e individëve për të ngritur një padi në raste mosmarrëveshjet mjedisore, duke pasur parasysh “interesin e mjaftueshëm” që ata kanë në dëmtimin mjedisor që qëndron në qendër të ankesës.⁸² Ky kuadër është më mbrojtës se ajo e Gjykatës së Strasburgut, ku koncepti i viktimës jepet vetëm kur viktimat preket⁸³ drejtpërdrejt nga shkelja e pretenduar e Konventës.⁸⁴ Megjithatë, në vendimin *Klima*, sipas nenit 6(1) të Konventës, entitetet kolektive si shoqatat morën të drejtën për të ushtruar veprim ligjor për të mbrojtur të drejtat dhe interesat e anëtarëve të tyre ose individëve të prekur ose të interesuar, në rastet e mosveprimit klimatik të atribuueshëm Shtetit Paditës. Ky interpretim duket se është në përputhje me praktikën gjyqësore të CJEU-së dhe Konventën e Aarhus’it.⁸⁵ Në Shqipëri, Mal të Zi dhe Maqedoninë e Veriut, pranueshmëria e shoqatave, grupeve dhe individëve, si në shumë shtete anëtare, mund të përbëjë pengesën e parë në të cilën kjo kornizë evropiane duhet të nxitë një qasje të gjerë ndaj interesit për të vepruar.

Në Francë, shoqatat e mbrojtjes së mjedisit të miratuara nga autoritetet, kanë të drejtë të ndërmarrin veprime ligjore. Kjo lehtëson pranueshmërinë e tyre, por gjithashtu e kufizon këtë qasje duke u kërkuar atyre të marrin miratimin administrativ, i cili jepet dhe tërhiqet nga autoritetet, nën kontrollin e gjykatës administrativ. Disa shtete anëtare, si Gjermania (i miratuar nga CJEU)⁸⁶ kufizojnë të drejtën e shoqatave për të vepruar, duke e kufizuar atë në kategori të caktuara veprimesh kundër vendimeve ose akteve të caktuara. Përveç kësaj, megjithëse paditë kolektive njihen në ligjin francez, veçanërisht në çështjet mjedisore, ato nuk ishin aq të suksesshme sa pritej për shkak të kompleksitetit procedural, ndërsa qytetarët dhe shoqatat preferojnë veprimet ligjore kolektive dhe/ose individuale, të cilat janë më të shpejta dhe më të thjeshta. Kjo prirje për të krijuar një kuadër ligjor për qasjen në gjykata⁸⁷ duhet të vlerësohet në raport me efektivitetin e një qasjeje fleksibile, rast pas rasti (siç duket të jetë rasti në vendet e studiuar), për sa kohë që vendimet kryesore kombëtare ofrojnë siguri të mjaftueshme juridike dhe parashikueshmëri ligjore për paditësit në këto mosmarrëveshje.

Për më tepër, vështirësia për të provuar dëmin mjedisor dhe/ose material të pretenduar nga shoqata mjedisore është e rëndësishme në të tre vendet. Në Francë, ekziston një veçori ligjore për shkak të ekzistencës së jurisprudencës në mosmarrëveshje të caktuara,⁸⁸ që lidhen me dëmshpërblimin moral të pësuar nga shoqatat. Me fjalë të tjera, një gjykatës mund të konsiderojë se një shoqatë është dëmtuar nëse faktet, edhe nëse ato nuk përfshijnë ndonjë dëm mjedisor - për shembull, mosrespektimi i rregulloreve mjedisore - dëmtojnë qëllimin statit të shoqatës për mbrojtjen e mjedisit. Ky dëm indirekt, i vlerësuar në mënyrë *abstracto*, është ose komplementar ndaj dëmit material dhe atij ekologjik të pësuar, ose i vetmi dëm i pretenduar nga shoqata, gjë që lehtëson qasjen në gjykata. Praktika gjyqësore evropiane, pa përmendur në mënyrë eksplicite dëmin jomaterial, nxit një qasje të tillë, ku vetëm përdorimi i dispozitave mjedisore në një mosmarrëveshje duhet të mjaftojë për të justifikuar këtë

⁸² C-243/15, §44: considering that « It would be incompatible with the binding effect attributed to a directive by Article 288 TFEU to exclude, in principle, the possibility that the obligations which it imposes may be relied on by those concerned. ». See also: C-664/15 Protect, para. 45. This interest in bringing proceedings also depends on the applicable directives concerning acts or omissions that have an impact on the environment. For example, in relation to the following directives: ELD (Article 12(1)(a) -(c)), air quality plans (C-404/13 Client Earth and C-237/07 Janecek), nitrate (C-197/18/ Burgenland), habitats (C-240/09 Slovak Bears), water framework (C-664/15 Protect) and see also article 15a of directive 2003/35/C.

⁸³ Article 34 of the ECHR. In the *Klima* and *Carême* cases, the applicant individuals' exposure to the effects of climate change and the urgent need to guarantee their protection were not demonstrated.

⁸⁴ Articles 6 and 8 of the ECHR

⁸⁵ C-664/15 Protect, §67: "if national law establishes such a link between the status of party to administrative proceedings and the right to judicial review, that status cannot be denied unless the right to review is deprived of any useful effect, or even of its very substance".

⁸⁶ See for example, in the *Dieselgate* case: Judgment of 8 November 2022, *Deutsche Umwelthilfe* (Type-approval of motor vehicles) (C-873/19, EU: C: 2022: 857).

⁸⁷ In Albania, for example, a law is currently being drafted to allow collective proceedings to be initiated.

⁸⁸ Certain disputes are subject to specific rules of admissibility, such as town planning disputes.

interes..⁸⁹ Dëmshpërblimi moral i shoqatave, i kuptuar si dëmi jo-material, duket se nuk njihet nga sistemet ligjore në Shqipëri, Maqedoninë e Veriut dhe Mal të Zi.

- (b) Për më tepër, duke pasur parasysh dimensionin teknik të ligjit mjedisor, **debati kundërshtues mbi provat** është thelbësor. Në tre vendet e studiuara, u vunë re vështirësitë e demonstrimit të rreziqeve ose dëmit ndaj mjedisit. Gjyqtari administrativ ose gjyqtar (civil ose penal) duhet të formojë bindjen bazuar në provat e paraqitura nga palët. Cilësia e inspektimeve mjedisore dhe çdo VNM varet nga pavarësia, pra edhe nga burimet e autoriteteve që i kryejnë ato.. Mungesa e një autoriteti të pavarur mjedisor⁹⁰ në Shqipëri dhe Maqedoninë e Veriut ndikon në rrezikun e paragjyimit në gjetjet teknike dhe rrjedhimisht, në debatin provues para gjykatave. Pavarësia e funksionit gjyqësor - në kuptimin e kërkuar nga GJEDNJ sipas nenit 6 të KEDNJ-së, pra "shfaqja" e pavarësisë e kërkuar, ose paanshmëria "objektive" e synuar - është i vetmja mburojë kundër këtij rreziku.

Në Francë, parimi i lirisë së provave mbetet para gjykatës penale. Kjo mund të urdhërojë çdo masë të dobishme për të arritur tek e vërteta. Gjyqtarët civilë dhe administrativë, nga ana e tyre, kanë mundësinë të urdhërojnë raporte ekspertize mjedisore, përfshirë si pjesë e masave hetimore para çdo debati mbi thelbin e çështjes. Këto raporte shpesh të ekspertëve ndonjëherë janë thelbësore për të përcaktuar vlerat e dëmit. Çështja e kompensimit duket se është pak e trajtuar ose e papërfshirë në jurisprudencën e vendit, përveç një rasti kompensimi para gjykatës civile shqiptare (Gorishovë).

- (c) Së fundi, **dimensioni "parandalues" i proceseve gjyqësore mjedisore** është thelbësor dhe ndikon në prirjen progresive të juridiksioneve për të mbrojtur mjedisin, ku parimet e kujdesit paraprak⁹¹ dhe parandalimit⁹² kërkojnë një qasje globale. Shkeljet mjedisore, të cilat ndonjëherë fshihen dhe kanë një ndikim gradual, janë të vështira për t'u kapur dhe janë të krahueshme me veprat e korrupsionit, ku ndëshkimi paraprak luan një rol të rëndësishëm. Mbrojtja ligjore e mjedisit mund të arrihet vetëm nëse shtetet gjithashtu përfshijnë detyrime për kompanitë private, veçanërisht në lidhje me menaxhimin e rreziqeve mjedisore. Ashtu si 'Rasti i Korrupsionit'⁹³, gjykatat do të penalizojnë mungesën e masave parandaluese nga dëmtimi i mjedisit. Në këtë drejtim, Marrëveshja e Gjellbër Evropiane përfshin, për shembull, rregulloren e shpyllëzimit,⁹⁴ direktivën CS3D⁹⁵ dhe direktivën e krimit mjedisor⁹⁶. Asnjë nga vendet e studiuara - edhe pse e kanë problem të mprehtë shpyllëzimin - nuk duket se ka futur detyrime për të monitoruar menaxhimin e rreziqeve të paligjshme të drurit brenda kompanive pyjore.⁹⁷ Për më tepër, zbatimi i të ashtuquajturës rregullore e shpyllëzimit kërkon ekzistencën e një autoriteti kontrolli të kompanisë me pavarësi "funktionale", të cilën vendet e studiuara nuk e kanë, me përjashtim të Malit të Zi (autoriteti EPA).

⁸⁹ Ibid §67 Protect. Although Directive 2003/35/EC on public access to justice in environmental matters, amended by Directives 2008/99/EC and 2011/92/EU, recognizes the right to take legal action, it does not mention non-material damage.

⁹⁰ Jurisprudence of the European Court of Justice says: "the public authorities responsible for environmental assessment must be independent and objective in their analysis, so as to guarantee environmental protection. The Court stressed that Member States must guarantee an independent assessment of projects, without pressure from project promoters." (CJUE, 2004, C-41/00), the Court also explains that "national environmental assessment authorities must be independent of any influence, including political or economic, in order to ensure the quality and reliability of assessments. The Court specified that the competent authorities must exercise their function without interference from those with an interest in the approval of a project." (CJUE, 2011, C-263/08).

⁹¹ Article 191 of the TFEU.

⁹² See in particular: the Lugano Convention of 193 on civil liability for damage resulting from activities dangerous to the environment and the Directive of 21 April 2004 on environmental liability regarding the prevention and remedying of environmental damage.

⁹³ Article 17 of the Sapin II Act.

⁹⁴ Regulation 2023/1115 against deforestation and forest degradation (RDUE), which will replace the regulation on illegal timber.

⁹⁵ Directive (EU) 2024/1760 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 on companies' duty of care regarding sustainability

⁹⁶ Directive n°2008/99/CE

⁹⁷ Regulation EUTR n°995/2010 which will be replaced by the Regulation n°2023/1115.

Pjesëmarrja e publikut

Garancitë ligjore të pjesëmarrjes së publikut janë **kryesisht procedurale**. Shtetet palë duhet të zbatojnë dispozitat e së drejtës ndërkombëtare dhe të përcaktojnë mënyrën në të cilën publiku merr pjesë në përgatitjen e vendimeve.⁹⁸ E nxjerrë nga dy burime kryesore të së drejtës ndërkombëtare, parimi i pjesëmarrjes u përkthye në detyrime normative nga Konventa e Aarhus-it. Megjithatë, në ligjin e BE-së, këto kërkesa janë asimetrike. Kjo është kërkesa që lidhet me **detyrimin për të ditur dhe për të bërë të njohura ndikimet mjedisore**. Më i formalizuari në legjislacionin e BE-së, jo është përfaqësuar në dy mekanizma - VSM për plane dhe programe të caktuara, dhe VNM për aktivitete të caktuara publike dhe private me ndikim të rëndësishëm në mjedis.⁹⁹ Për më tepër, kërkesa ligjore për pjesëmarrje publike **nuk nënkupton që autoritetet publike ndajnë fuqinë vendimmarrëse me publikun**. Mekanizmat thjesht duhet t'i mundësojnë publikut të ndikojë në drejtimin e vendimit të ardhshëm¹⁰⁰ dhe investitori privat ose autoriteti publik duhet **të marrë parasysh rezultatet e pjesëmarrjes**.

Në Shqipëri, BE-ja ka identifikuar mospërputhje në zbatimin e VSM dhe VNM-së sipas ligjit vendas. Vlerësimi evidenton vështirësitë e ndeshura për të pasur procese efektive të pjesëmarrjes, veçanërisht lidhur me ndikimin e publikut në vendimmarrje dhe përfshirjen e grupeve të interesuara, përfshirë grupet e cënueshme.

Për të adresuar këto sfida, në Ligjin Francez janë parashikuar rregullime institucionale::

Përfshirja e hershme dhe e strukturuar e publikut

Sipas legjislacionit francez, pjesëmarrja e publikut në vendimmarrje – qoftë për plane dhe programe ose për vendime specifike në lidhje me projekte me ndikim mjedisor – lejohet ose kërkohet, në varësi të rastit, në **një fazë shumë të hershme të procesit**.

Kur parashikohet një plan ose program që lidhet me zhvillimin mjedisor ose rajonal, ose për projekte të caktuara që mund të kenë një ndikim të rëndësishëm në mjedis, mund të organizohen dy forma pjesëmarrjeje në mënyrë të njëpasnjëshme:

- E para **është procesi i dialogut**: ky ka të bëjë me projektin paraprak dhe i mundëson publikut të diskutojë për projektin në parim. Ekzistojnë tre procedura alternative: debati publik, konsultimi spontan (koncertimi) me një garantues.
- E dyta është procesi i **konsultimit**: i cili paraprin vendimit duke i mundëson autoritetit publik të vendosë kushte dhe kufizime që rregullojnë aktivitetin. Zbatohet përmes dy procedurave: hetimit publik dhe pjesëmarrjes së publikut në rrugë elektronike ("participation du public par voie électronique").¹⁰¹

Pjesëmarrja në një fazë shumë të hershme mbështet publikun të ndikojë në përcaktimin e përmbajtjes së projektit. Edhe pse nuk i atribuohet formalisht asnjë fuqi formale publikut, pjesëmarrësit përmes konsultimit ushtrojnë rregullisht ndikim mbi përmbajtjen e vendimit të marrë nga autoriteti publik ose zhvilluesi.¹⁰²

Përshtatja e procedurës së pjesëmarrjes sipas rëndësisë së ndikimit

Sipas legjislacionit francez, lloji i procedurës së organizuar për proceset e konsultimit ose debatit varet nga shkalla e ndikimit mjedisor të projektit, planit ose programit. Kjo matet në mënyrë objektive, në funksion të karakteristikave natyrore, teknike ose kostos së projektit dhe/ose nëse

⁹⁸World Charter for Nature, October 28, 1982, point 23: "Everyone shall have the opportunity () to participate () in the making of decisions which directly affect his environment".

Rio Declaration on Environment and Development, August 12, 1992, principle 10: "Environmental issues are best addressed through the participation of all concerned citizens, at the appropriate level".

⁹⁹ In France, for the SEA, see L. 122-4 to L. 122-11 and R. 122-17 to R. 122-24 of the Code of the Environment and Articles L. 104-1 to L. 104-8 of the Code of Urban Planning.

¹⁰⁰ Public participation takes place before the authorization decision has been adopted, and when the project may still be modified.

¹⁰¹ - vie-publique.fr -

¹⁰² Revel, M., Blatrix, C., Blondiaux, L., Fourniau, J.-M., Dubreuil, B. H., & Lefebvre, R., (2007), Le débat public: Une expérience française de démocratie participative, 2007, Paris, La Découverte.

ai i nënshtrohet një VNM, në mënyrë sistematike ose pas një shqyrtimi rast pas rasti. Me pak fjalë, **sa më i madh të jetë ndikimi në mjedis, aq më të forta do të jenë garancitë për procedurën e pjesëmarrjes për publikun.** Ndër këto garanci të forta, prania e **një moderatori neutral, të pavarur dhe të paanshëm** duket të ketë rëndësi kryesore në organizimin e pjesëmarrjes publike. Kjo garanci nuk kërkohet nga ligji ndërkombëtar ose evropian.¹⁰³ Megjithatë, në literaturën akademike ajo shihet si një garanci për efektivitetin e procedurës.¹⁰⁴ Në fazën e procesit të debatit, dy procedura - debati publik dhe konsultimi me një garantues - dhe një procedurë gjatë konsultimit - hetimi publik - përfshijnë një moderator. Moderator i është pavarur nga zhvilluesi dhe autoritetet publike dhe është përgjegjës për lehtësimin e diskutimit publik dhe raportimin e mendimeve dhe rekomandimeve të tyre. Këta moderatorë janë *Commission Nationale du Débat Public* (CNDP) – Komisioni Kombëtar Francez i Debatit Publik – për debatin publik dhe *Commissaire enquêteur* – Komisioneri Hetues Francez – për hetimin publik.

Thjeshtimi dhe novacioni në procedurat pjesëmarrëse

Së fundi, në Francë, **po shqyrtohet edhe çështja e hartimit të procedurave të pjesëmarrjes**, për sa i përket aftësisë për të promovuar përfshirjen ose ndikimin publik, për të vonuar vendimmarrjen ose për të dobësuar legjitimitetin e saj për shkak të defekteve procedurale. Një proces i **thjeshtimit të procedurave pjesëmarrëse** ka qenë në zhvillim për disa vite. Kjo ka marrë dy forma:

- **Po zhvillohen forma të pjesëmarrjes publike që janë më pak të rregulluara me ligj dhe më të hapura.** Për shembull, forma më e vjetër dhe më e kodifikuar e pjesëmarrjes publike - hetimi publik - po zëvendësohet ose plotësohet gjithnjë e më shumë nga pjesëmarrja online. Në mënyrë të ngjashme, procedurat e konsultimit që përfshijnë organet kolegjiale janë zhvendosur drejt konsultimeve të hapura, duke ofruar më pak garanci ligjore, por duke lejuar akses më të madh. Në të njëjtën mënyrë, debati publik, procesi më i sofistikuar i dialogut, është i rregulluar në mënyrë më të lirshme nga ligji. Autoriteti i pavarur administrativ përgjegjës për organizimin e debateve publike - CNDP - ka zhvilluar një doktrinë të bazuar në gjashtë parime udhëzuese: pavarësia, neutraliteti, transparenca, trajtimi i barabartë, argumentimi dhe përfshirja. CNDP i zbaton këto parime në mënyra të ndryshme në varësi të debatit dhe zhvillon forma të ndryshme të pjesëmarrjes gjatë të njëjtit debat për të arritur të gjitha audiencat: pjesëmarrjes online, stendat në supermarkete, aktiviteteve në qendra kulturore, partneritete me shoqata për njerëzit vulnerabël, mini-forumeve qytetare, etj.
- **Autoritetet administrative po zhvillojnë forma *ad hoc* të pjesëmarrjes së qytetarëve krahas procedurave të kodifikuara në ligj.** Për shembull, në nivel kombëtar, qeveria zgjodhi "qeverisjen pesë-palëshe" për të ndërmarrë një reformë të madhe të ligjit mjedisor të njohur si *Grenelle Environment Forum*. Në këtë proces, qeveria angazhoi përfaqësues të autoriteteve lokale, sindikatave, profesionistë dhe organizatave për mbrojtjen e mjedisit për të krijuar konsensus që do të vërtetohej dhe do të ndahej nga të gjithë, me qëllim hartimin e ligjeve të reja për mbrojtjen e mjedisit. Kohët e fundit, *Convention citoyenne pour le climat* - Konventa e Qytetarëve për Klimën - mbledhi banorë të përzgjedhur rastësisht për të propozuar masa të dëshirueshme për të arritur objektivat e qeverisë franceze për reduktimin e emetimeve të gazeve serrë.

7.2 Analizat krahasuese midis vendeve të projektit

¹⁰³ The requirement for independence under EU law only applies to the environmental authority.

¹⁰⁴ Bobbio, L. (2003). Building social capital through democratic deliberation: The rise of deliberative arenas. *Social Epistemology*, 17(4), 343-357.

Më poshtë janë ngjashmëritë dhe dallimet kryesore të sistemeve të drejtësisë mjedisore dhe mekanizmave të pjesëmarrjes publike në Ballkanin Perëndimor (Shqipëri, Maqedonia e Veriut dhe Mali i Zi).

7.2.1 Drejtësia mjedisore

Para referimit në gjykata, të tre vendet nuk duket se po përmbushin detyrimet e tyre në lidhje me shpërndarjen e informacionit mjedisor. Kjo, kontribuon në **kufizimin e aksesit në gjykata dhe cenimi i cilësisë së drejtësisë** për shkak të mungesës së informacionit publik të disponueshëm në sasi dhe cilësi të mjaftueshme. Përveç kësaj, megjithëse të tre vendet kanë ligje për aksesin në informacion, ato nuk duket se kanë ndonjë regjim të veçantë që është më i favorshëm për **të drejtën e aksesit në informacionin mjedisor**¹⁰⁵. Mungesa e proceseve gjyqësore mbi këtë çështje nuk duket se e bën të mundur vlerësimin e qëndrimit të gjykatave vendase në këtë pikë

Të tre vendet përballen gjithashtu me sfida të ngjashme për sa i përket heqjes së pengesave për aksesin në gjykata. Ekzistojnë tre aspekte kryesore:

- pengesat financiare (kufizimet e vazhdueshme në lidhje me qasjen në ndihmë juridike falas nga shteti - për komunitetet e marginalizuara -, mungesa e financimit për OJF-të, etj.),
- pengesat psikologjike (mungesa e besimit në institucione, perceptim i mungesës së barazisë së palëve i lidhur me marginalizimin e disa komuniteteve viktime, paditë SLAPPs, mbrojtje e ulët për sinjalizuesit dhe kriminalizim i aktivistëve, kërcënime ndaj mbrojtësve të mjedisit dhe gazetarëve),
- pengesat procedurale (regjistrimi i OJF-ve - për Maqedoninë e Veriut dhe Shqipërinë -, qartësia e dobët e legjislacionit dhe rregulloreve mbi mjedisin dhe mjetet juridike të disponueshme, mbivendosja e legjislacionit, vështirësitë në të pasurit elementë të mjaftueshëm për të filluar një çështje, legjitimiteti i interesit për të vepruar, etj.).

Para gjykatave, çështja e pranueshmërisë së individëve dhe shoqatave ka qenë objekt i zhvillimeve të rëndësishme në praktikën gjyqësore në Shqipëri, megjithëse kjo çështje vazhdon ende të debatohet, gjë që ngre pikëpyetje për "natyrën e detyrueshme" të praktikës gjyqësore në këtë vend. Në Mal të Zi, ankesat e qytetarëve në çështjet mjedisore që nuk çojnë në ndjekje penale përbëjnë një pengesë të madhe për aksesin tek gjykatat.¹⁰⁶ Sa i përket debateve kontraktore, veçanërisht mbi provat dhe shkakësinë, përveç nevojës që sektori gjyqësor të trajnohet mbi çështjet mjedisore, përdorimi i ekspertizës së jashtme nuk duket të jetë i zhvilluar para gjykatave penale, civile dhe administrative në këto vende. Përkundrazi, veçanërisht në Shqipëri dhe Maqedoninë e Veriut, mobilizimi i ekspertizës së brendshme të një ministrie dhe vlerësimi i saj mjedisor cenojnë cilësinë e debatit duek hedhur hije anshmërie. Në të tre vendet, procesi i vlerësimit mjedisor të projekteve mbetet i paplotë, pasi mungon analiza e ndikimit kumulativ të disa veprimtarive industriale, si dhe shqyrtimi i ndikimit klimatik dhe i cënueshmërisë së objekteve. Këto mangësi nuk duket të adresohen apo të sanksionohen nga autoritetet përgjegjëse dhe as nga gjykatat.

7.2.2 Pjesëmarrja e publikut

Kërkohej pjesëmarrja e publikut në procesin e vendimmarrjes për dy kategori të vendimeve publike: vendime për projekte të caktuara publike dhe private, kryesisht aktivitete industriale,¹⁰⁷

¹⁰⁵ For example, Directive 2003/4/EC prohibits the State or the company from invoking business secrecy when the request for information concerns emissions into the environment.

¹⁰⁶ Depending on the circumstances of the case, these dismissals could be sanctioned on the grounds of lack of effective remedy to a court. In France, if a complaint to the public prosecutor is dismissed, the plaintiff has the option, in both misdemeanor and criminal cases, of lodging a complaint before an investigating judge and then appealing to the investigating court of appeal if the judge refuses to open investigations.

¹⁰⁷ See Annex 1 of the Aarhus Convention.

dhe plane ose programe që lidhen me mjedisin.¹⁰⁸ Për secilën nga këto kategori vendimesh, ka ngjashmëri dhe dallime në kërkesat për pjesëmarrje. Për sa i përket dallimeve, pjesëmarrja në përgatitjen e autorizimeve për aktivitete të caktuara duhet të synojë "publikun e interesuar",¹⁰⁹ ndërsa pjesëmarrja në përgatitjen e planeve, programeve që kanë të bëjnë me mjedisin kanë të bëjnë me "publikun e gjerë". Ky ndryshim duket se rrjedh drejtpërdrejt nga qëllimi i dokumenteve: planet dhe programet mund të kenë ndikim mbi të gjithë banorët, ndërsa autorizimet për aktivitete industriale prekin jo vetëm banorët dhe fqinjët, por përdoruesit e tokës dhe madje edhe vendet fqinje. Nga ana tjetër, për sa i përket ngjashmërive, të dy procedurat ndjekin parime të përbashkëta udhëzuese: **nevojën për transparencë, detyrimin për të njohur dhe për të bërë të njohur ndikimin mjedisor të vendimeve publike, nevojën për pjesëmarrje efektive të publikut për të pasur një ndikim real në procesin e vendimmarrjes.**

Në të tre vendet, pjesëmarrja publike përballet me të njëjtat sfida. Së pari, pjesëmarrja efektive nuk duket gjithmonë e garantuar. Kjo vështirësi mund të lidhet me kushtet në të cilat organizohen procedurat (datat, vendet dhe oraret e takimeve publike të papërshtatura), por edhe me mungesën e ndërgjegjësimit të publikut për çështjet mjedisore. Së dyti, pavarësia e autoritetit mjedisor nga autoriteti publik që merr vendimin dhe nga zhvilluesi nuk duket të jetë e qartë. Megjithatë, kjo pikë është thelbësore për të siguruar që ndikimet mjedisore dhe shëndetësore të projekteve, planeve ose programeve të vlerësohen plotësisht dhe objektivisht dhe që publiku të jetë i informuar.

Së fundi, ndikimi i publikut në vendime shpesh duket të jetë i dobët. Ky vëzhgim tregon vështirësinë e zhvillimit të projekteve, planeve ose programeve në kuadër të procedurave konsultative. Ky vëzhgim kërkon padyshim një reflektim mbi kohën e procedurave të pjesëmarrjes (a vijnë shumë vonë në procesin e vendimmarrjes?), metodologjinë, apo mënyrën se si autoritetet i perceptojnë këto mekanizma: d.m.th. instrumentet legjitimimi, *mjete informimi*? Instrumente për përmirësimin e procesit të vendimmarrjes?

7.3 Praktikë më të mira franceze

7.3.1 Praktika të Mira për Qasjen në Drejtësinë Mjedisore

Në Shqipëri, çështjet ligjore franceze fokusohen në çështje të tilla si mosveprimi ndaj klimës, pavarësia e autoriteteve të vlerësimit mjedisor, si dhe ndotja e tokës dhe ujit të shkaktuar nga produktet agrokimike. Në Maqedoninë e Veriut, çështjet ligjore kryesisht trajtojnë ndotjen e ajrit dhe ndikimet e një mega-baseni. Në Mal të Zi, rastet kanë të bëjnë me prerjet e paligjshme, impiantet e biomasës/biokarburanteve dhe ndotjen e ujit. Për më tepër, të tre vendet japin shembuj të procedurave urgjente.

Mosveprimi për klimën: urdhër për të respektuar trajektoren e BE-së, përgjegjësia shtetërore dhe dëmi ekologjik

Conseil d'Etat, 2020, Commune de Grande-Synthe dhe Gjykata Administrative e Parisit, 2021, Shoqata Oxfam et al.: Në këtë rast, gjykata më e lartë administrative urdhëroi shtetin francez të respektojë trajektoren e tij të objektivave klimatike të reduktimit të emetimeve deri në vitin 2030. Në vendimin e dytë, gjykata administrative njohu përgjegjësinë e shtetit francez për mosrespektimin e objektivit evropian të reduktimit të emetimeve në lidhje me një periudhë të kaluar dhe njohu dëmin ekologjik nga mosveprimi i këtij shteti. Këto vendime tregojnë se gjyqtari verifikon se veprimi i shtetit është i mjaftueshëm për të arritur objektivat e reduktimit të emetimeve sipas ligjit evropian dhe/ose të brendshëm. Kjo formë e "monitorimit parashikues" e

¹⁰⁸ For an overview of the diversity of these arrangements, see Annex II.

¹⁰⁹ The term is used to designate those who will be affected by the decisions to be taken or who will have an interest to assert, NGOs

udhëhequr nga gjyqtari, përbën një hap përpara. Rishikimi i trajektores me afate të rregullta mund të pasojë dhe, nëse është e nevojshme, të kërkojë që politikat mjedisore të shtetit të arrijnë objektivat e tij klimatike.

Pavarësia e autoritetit të vlerësimit mjedor

Conseil d'Etat, gjykata më e lartë administrative në Francë, specifikon se megjithëse një autoritet publik mund të autorizojë një projekt dhe njëkohësisht të jetë përgjegjës për konsultimin mjedor, është thelbësore që brenda këtij autoriteti të organizohet një ndarje funksionale për të garantuar autonomi reale me burimet e veta administrative dhe njerëzore. Kjo i mundëson subjektit administrativ në fjalë të japë një mendim objektiv për projektin industrial. Në këtë kontekst, *Conseil d'Etat* vendosi të anulojë dispozitat e një Dekreti, për aq sa ruan përcaktimin e prefektit rajonal si autoritet kompetent i shtetit për çështjet mjedisore.¹¹⁰

Dëmi ekologjik nga ndotja e tokës dhe ujit (produkte agrokimike)

Gjykata Administrative e Parisit njohu ekzistencën e dëmit ekologjik që rezulton nga ndotja e përhapur, difuze, kronike dhe e qëndrueshme e ujit dhe tokës nga substancat aktive të produkteve fitosanitare, rënia e biodiversitetit dhe biomasës, si dhe cënimi i përfitimeve që njeriu përfton nga mjedisi. Shteti, deri më **30 qershor 2024**, u urdhërua të ndërmarrë të gjitha masat e duhura për të riparuar dëmin ekologjik, për të parandaluar dëme të mëtejshme duke rikthyer koherencën midis normës së reduktimit të përdorimit të produkteve agro-kimike dhe trajektores së përcaktuar në planet Ecophyto, si dhe për të rikthyer dhe mbrojtur ujërat nëntokësore nga ndikimi i produkteve mbrojtëse të bimëve.

Procedura emergjente për të drejtën për një mjedis të sigurt dhe të shëndetshëm: "référé liberté"

Ligjvënësi francez ka krijuar një formë specifike ankimi kur ekziston nevoja urgjente për të pezulluar një veprim, me qëllim shmangien e përkeqësimit/vazhdimin të një situate: "**référé**". Disa "**référés**" janë në dispozicion, përfshirë një të posaçëm kur në rrezik është një e drejtë themelore, "**référé liberté**".¹¹¹ Ky mjet ligjor është përdorur për disa vjet për të mbrojtur të drejtën për një mjedis të shëndetshëm, veçanërisht biodiversitetin, kur veprimet e pakthyeshme janë të afërta¹¹². Gjyqtari administrativ kontrollon ekzistencën e kushteve të nevojshme¹¹³ dhe ka 48 orë kohë për të dhënë një përgjigje. Çështja mund të pushohet ose gjyqtari mund të urdhërojë marrjen e të gjitha masave të nevojshme për të mbrojtur lirinë themelore deri në dhënien e vendimit përfundimtar mbi çështjen nga një juridiksion i plotë. Në një rast të suksesshëm, një OJQ (**Comité écologique ariégeois**) kërkoi nga gjykata të pezullonte ekzekutimin e një urdhri me të cilin Prefekti i Ariège kishte përcaktuar një kuotë maksimale gjuetie (10) për një specie shpendësh të mbrojtur (**Lagopedus muta**) për sezonin e gjuetisë 2024–2025. **Conseil d'État** pezulloi këtë urdhër, me arsyetimin se edhe pse kuota është e ulët, ajo nuk mund të "parandalojë një reduktim të ndjeshëm të numrit, pasi një reduktim i tillë pritet të çojë, në planin afatgjatë, në zhdukjen e specieve përkatëse". Për këtë arsye, urdhri përbënte një "cenim serioz dhe në mënyrë të dukshme të paligjshëm të së drejtës për të jetuar në një mjedis të ekuilibruar dhe të shëndetshëm", duke marrë parasysh interesat që shoqata **Comité Ariège écologie** justifikoi se po mbronte.¹¹⁴

7.3.2 Praktikë e mira të pjesëmarrjes publike

Pjesëmarrja publike në të drejtën mjedisore në Francë mund të jetë detyruese, në varësi të madhësisë dhe rreziqeve që paraqet projekti ose politika publike. Ajo rregullohet nga « **Kodi Mjedor** » dhe mbështetet në **Nenin 7 të Kartës për Mjedisin**, i cila ka vlerë kushtetuese:

¹¹⁰ CE, 6 December 2017, no. 400559

¹¹¹ Art. L521-2 Code de la Justice Administrative

¹¹² For instance, launch of work: TA Pau, 10 November 2022, n° 2202449; TA de Montpellier, 7 March 2024, n° 2401295.

¹¹³ Conditions are emergency and a manifestly illegal infringement on a fundamental right.

¹¹⁴ Conseil d'Etat, 18 October 2024, n°498333

“Çdokush ka të drejtë, në kushtet dhe në masën e parashikuar me ligj, të ketë qasje në informacionin që lidhet me mjedisin dhe që gjendet në posedim të organeve publike, si dhe të marrë pjesë në procesin e marrjes së vendimeve publike që ka gjasa të ndikojnë në mjedis.”

Autoritetet kryesore që garantojnë pjesëmarrjen publike në Francë janë: Komisari Enquêteur – Komisioneri Hetues¹¹⁵ Francez – që nga viti 1810, *Conseil Economique, Social et Environnemental (CESE)* – Këshilli Francez i Ekonomisë, Social dhe Mjedisor, një organ kolegjal i krijuar sipas Kushtetutës Franceze për të përfaqësuar shoqërinë civile – që nga viti 2008 dhe Commission Nationale du Débat Public (CNDP) *Komisioni Kombëtar i Publikut*, që nga viti 1995 garanton aksesin në informacion publik dhe pjesëmarrjen publike në çështjet e mjedisit, ky organ kolegjal zbaton të drejtat e përcaktuara në Konventën e Aarhus’it. Ky i fundit u bë **autoritet administrativ** i pavarur në vitin 2002¹¹⁶ dhe është garantues i të ashtuquajturës demokraci mjedisore. Ai përbëhet nga 25 anëtarë të përhershëm që përfaqësojnë autoritetet publike dhe OSHC-të në kuptimin më të gjerë, dhe nga një grup prej 300 "garantuesish" që mund të aktivizohen për të kryer ose monitoruar procese *specifike dhe ad hoc* të pjesëmarrjes publike në projekte ose plane që ndikojnë në mjedis. Më i detyrueshëm nga këto procese është debati publik, i udhëhequr nga një komision specifik, një ad hoc, *Commission Particulière du débat Public* (CPDP), anëtarët e të cilit emërohen nga CNDP. Si CNDP ashtu dhe CPDP duhet të respektojnë kërkesën dhe afatet kohore, t cilat janë gjithmonë para se të merret vendimi dhe të nisë hetimi publik, por kanë liri të konsiderueshme për sa i përket mjeteve të përdorura për informim dhe pjesëmarrje. Çdo person i përfshirë në proceset CNDP dhe CPDP duhet të nënshkruajë një **deklaratë të konfliktit të interesit dhe të respektojë gjashtë vlera të institucionit**: pavarësia, neutraliteti, transparenca, argumentimi, barazia e trajtimit dhe përfshirja.

Procesi ligjor i pjesëmarrjes publike i zbatuar nga CNDP ose pronari i projektit ka tre faza dhe role kryesore:

- Pjesëmarrja publike si **parandalim për të sfiduar mundësitë**, që zhvillohet para marrjes së vendimit. Kjo realizohet përmes *koncertimit* (ekuivalente e konsultimit publik, me ose pa një palë të tretë të pavarur)¹¹⁷ ose *debat publik*, konsultim publik i përforcuar në të cilin proceset vendosen nga autoriteti i pavarur (CNDP dhe CPDP, d.m.th. supra).
- pjesëmarrja e publikut si **vazhdim** i vendimit përmes *koncertimit* (ekuivalent i konsultimit publik) duke siguruar aksesin në informacion dhe dëgjesa publike të udhëhequra nga **"Pronari i Projektit" (PO)**, d.m.th. subjekti juridik që propozon një projekt ose një planifikim të politikës publike, që mund të jetë kompani ose autoritet publik, nën mbikëqyrjen e një pale të tretë të pavarur.¹¹⁸
- pjesëmarrja e publikut si komponent **i përhershëm** i projektit ose planifikimit të politikave publike.

Mospërputhja e mekanizmave të pjesëmarrjes publike mund të çojë në ankesa dhe procese ligjore, siç përshkruhet më poshtë. Megjithatë, para këtij momenti, mekanizmat e pjesëmarrjes publike forcojnë aksesin në informacion dhe në diskutimin e një projekti/plani, veçanërisht në procedurat e debatit publik që vënë në pikëpyetje qëndrueshmërinë. Kështu, 60% e projekteve modifikohen pas debatit publik dhe disa braktisen plotësisht (si Rhornergia (hidrocentral) ose *miniera Montagne d'Or* në Guajana).

¹¹⁵ ie 7.1.1

¹¹⁶ Loi n° 2002-276 du 27 février 2002 relative à la démocratie de proximité

¹¹⁷ If the cases apply, and it's voluntary or mandatory to have an independent scrutiny, the watchdog would be guarantors of the CNDP.

¹¹⁸ This process is mandatory for the biggest projects/ state plans such as nuclear power plants, spatial planning etc. The 'watchdog' would be guarantors of the CNDP, specifically nominated.

Fokusi në 2 raste të procedurave të pjesëmarrjes publike

"La Mer en débat" 2024 - Përditësimi i Dokumenteve Strategjike të Fasadës (DSF) dhe hartëzimi i parqeve eolike në det (45GW)

Një planifikim i ri strategjik detar dhe zhvillimi në nivel të lartë i parqeve eolike detare, të propozuara nga autoritetet politike, hyn në fushën e pjesëmarrjes publike. CNDP (Commission Nationale du débat Public) u angazhua domosdoshmërisht dhe vendosi të zhvillojë një "debat public". CNDP ia besoi organizimin e tij një komiteti të posaçëm të përbërë nga disa prej anëtarëve të tij: la *Commission particulière du débat public – La mer en débat* (CPDP). Kjo CPDP, e krijuar ad hoc, përbëhej nga 22 garantues, për shkak të shtrirjes së gjerë gjeografike të zonave bregdetare dhe ndikimeve për energjinë dhe mjedisin e gjithë vendit, të mbështetur nga 12 punonjës për asistencën teknike. Anëtarët e CPDP ishin të ndarë në 4 zona detare, të përcaktuara administrativisht dhe duhej të jepnin:

- mundësitë, objektivat dhe karakteristikat e projektit.
- çështjet socio-ekonomike të përfshira, si dhe ndikimi i tyre i rëndësishëm në mjedis dhe planifikim rajonal.
- zgjidhjet alternative, duke përfshirë ato që nuk mund të zbatohen.
- procedurat për informimin dhe pjesëmarrjen e publikut pas konsultimit paraprak Kjo procedurë fillimisht ishte planifikuar për pak më shumë se një muaj.

Procedura u zhvillua për një periudhë prej pesë muajsh. Vështirësi u shfaqën në fillim të debatit: komisioni duhej të kërkonte në mënyrë të përsëritur për dy DSF që mungonin, të cilat mbërritën pothuajse një muaj pas fillimit të aktiviteteve. Përveç kësaj, u shfaqën tensione midis palëve të interesuara, veçanërisht me komunitetet e peshkimit dhe ato detare. Efektet kumulative ishin të vështira për t'u identifikuar, dhe ishte e nevojshme të koordinohej një komision shumë i madh, me vizione të ndryshme mbi pjesëmarrjen publike. Megjithatë, ky debat është një nga më të mëdhenjtë e mbajtur ndonjëherë, me **21 043 pjesëmarrës në 375 aktivitete të organizuara, 20 088 kontribute me shkrim dhe 195 506 në mjetin specifik të zhvilluar për debatin**. Një "grup përfshirjeje" eksperimental u krijua gjithashtu në partneritet me projektin evropian, Phoenix. Kjo lejoi komunitetet vulnerabël të marrin pjesë plotësisht dhe të organizojnë **debatet e tyre, në komunitetet e tyre lokale** që përbëhen nga rreth **350 persona**. Të gjithë plotësuan platformën online e cila mbështet palët e interesuara në përgatitjen e një dosjeje të shkurtër, dhe i jep publikut të gjerë akses në informacion si dhe në sistemin pyetje/përgjigje

Në nivel kombëtar, temat kryesore të ngritura dhe të diskutuara nga publiku ishin:

- Sfida e ofrimit të informacionit dhe njohurive të dobishme (mbi gjendjen e ekosistemeve, ndikimin e aktiviteteve, efektet kumulative, etj.);
- Përshtatja me ndryshimet klimatike dhe luftimi i ndotjes së tokës;
- Energjia e erës në det të hapur: kushtet për zhvillimin e saj (planifikimi i energjisë, peshkimi dhe komunitetet detare, ekologjia);
- Në lidhje me zonat me mbrojtje të lartë: cilat janë veçoritë e tyre specifike? (Pse nuk përdoret taksonomia evropiane? Cili është ndryshimi midis zonave të mbrojtura dhe zonave me mbrojtje të lartë?);
- Çështja kryesore e qeverisjes: drejt qeverisjes së përbashkët? (ndërlidhja me planifikimin hapësinor, qeverisja e përbashkët për mbrojtjen e zonës dhe pjesëmarrja e palëve të interesuara dhe publikut më pas në lidhje me parqet e erës në det të hapur).

CPDP lëshoi **49 rekomandime të përbashkëta dhe midis 12 dhe 30 rekomandime specifike** të lidhura me zonën gjeografike. **Kërkesat për përgjigje** nga titullari i projektit, pra ministrat që kanë bërë referimin dhe RTE, lidhen me:

- Lidhja tokë-det.
- vija bregdetare.
- vendndodhja e energjisë së erës në det të hapur dhe energjive të tjera të rinovueshme detare në kuadrin e tranzicionit energjetik.
- vendndodhja dhe lidhja e parqeve eolike.
- zonat me mbrojtje të fortë dhe zonat detare të mbrojtura.
- peshkimi.

Për përmirësimin e informimit dhe pjesëmarrjes së publikut, komisioni rekomandoi në veçanti:

- mbështen e institucioneve që punojnë për të përmirësimin e kuptimit shkencor të mjedisit detar.
- vazhdimin e përfshirjes së publikut në procesin e vendimmarrjes përmes konsultimit të vazhdueshëm.

Konsultimi **vazhdon** për të siguruar që informimi dhe pjesëmarrja e publikut më pas do të zhvillohet nga viti 2025 deri në fund të projekteve të parqeve me erë, me një vëmendje të veçantë mbi hartëzimin dhe përfshirjen e palëve të interesuara.

Për rikualifikimin e vendit të rikuperimit të energjisë dhe të selektimit të mbetjeve në VAUX-LE-PENIL (Smitom Lombric) – 2023

Projekti, i udhëhequr nga sindikata Smiton Lombric, përfshinte:

- Zgjerimi i Njesisë ekzistuese të Rikuperimit të Energjisë (UVE), duke rritur kapacitetin total të rikuperimit të energjisë nga 137,900 në 190,900 t/vit;
- Qendër e re e klasifikimit të paketimit, e aftë për të trajtuar përbërësit e ri të ndarjes si rezultat i zgjerimit të udhëzimeve të klasifikimit të plastikës. Kjo zëvendëson qendrën ekzistuese të grumbullimit dhe platformën e selektimit të mbetjeve voluminoze;
- Krijimi i një punishteje për riparimin dhe rishitjen e mbetjeve elektrike dhe elektronike;
- Krijimi i një impianti për selektimin e mbetjeve ushqimore të palëve të treta;
- Zhvillimi i një parcele toke për selektimin dhe riciklimin e artikujve voluminozë.

Sipas ligjit, në lidhje me koston financiare dhe natyrën e projektit, **sindikata nuk ishte e detyruar të kërkonte ndërhyrje CNDP**. Pavarësisht kësaj, ndoshta si shenjë vullneti të mirë, u mbledhën mendimet e komuniteteve lokale dhe palëve të interesuara. Tre garantues u emëruan më pas nga CNDP për të siguruar që pjesëmarrja e publikut do të adresohet dhe të sigurohet:

- mundësitë, objektivat dhe karakteristikat e projektit.
- çështjet socio-ekonomike të përfshira, si dhe ndikimi i tyre i rëndësishëm në mjedis dhe planifikim rajonal.
- zgjidhjet alternative, përfshirë edhe ato që nuk mund të zbatohen.
- procedurat për informimin dhe pjesëmarrjen e publikut pas konsultimit paraprak.

Konsultimi zgjati një muaj e një javë përmes mjeteve të ndryshme: një faqe interneti me një seksion pyetje-përgjigje, një paketë informacioni, katër dëgjesa publike dhe seminare me palët e interesuara. Nga 13 marsi deri më 24 prill 2023, statistikat e trafikut të faqes në internet regjistruan 969 vizitorë, me gjithsej 4,604 shikime dhe një kohë mesatare vizite prej 3 minuta e 47 sekonda. 204 opinione dhe kontribute u dorëzuan përmes seksionit pjesëmarrës gjatë periudhës së konsultimit. Pjesëmarrja ballë për ballë përfshiu 310 persona. Garantuesit bënë **10 rekomandime**, duke vënë në dukje perceptimin pozitiv të projektit, i cili ka vazhduar.

7.3.3 Mësimet e nxjerra nga BE-ja

Drejtësia mjedisore

Sa i përket mosveprimit ndaj ndryshimeve klimatike dhe ndotjes së ajrit, ekzistenca e standardeve evropiane me objektiva të përcaktuara ka çuar në vendime gjyqësore në Francë në këto fusha.¹¹⁹ Duke qenë se direktivat e përgjithshme dhe sektoriale për uljen e emetimeve të CO2 dhe ndotjes së ajrit janë mjaft të sakta dhe me prag, moszbatimi ka bërë që shteti francez të mbahet përgjegjës dhe / ose të dënohet¹²⁰. me një urdhër për të vepruar për të ardhmen¹²¹ dhe gjoba të rënda¹²². Këto detyrime - për të arritur rezultate në nivel evropian, me rrezikun e procedurave të shkeljes të iniciuara nga Komisioni Evropian - ofrojnë një kornizë nxitëse për politikat publike dhe një bazë të mjaftueshme ligjore për t'u mundësuar gjykatave të vendosin dënime dhe urdhra për të ardhmen, përmes një forme të monitorimit paraprak të politikave publike.

Për sa i përket VNM-së, ligji francez është ndikuar nga disa zhvillime të rëndësishme falë direktivave të BE-së. Së pari, ekziston nevoja për të ndarë autoritetet që vlerësojnë ndikimet mjedisore nga autoriteti që lëshon leje operative për objektet industriale. Së dyti, përmbajtja e vlerësimeve mjedisore duhej të përshtatej për të marrë parasysh çështjet klimatike. Së fundi, shtrirja gjeografike e studimit të ndikimit, e cila duhet të përfshijë efekte direkte dhe indirekte pa dallim, ka bërë të mundur përfshirjen e ndikimeve mjedisore që janë gjeografikisht të largëta, por thelbësore dhe të nevojshme për funksionimin e objektit.

Pjesëmarrja e publikut

Në Francë, katër elementë kontribuojnë në pjesëmarrjen efektive të publikut:

- a) Referimi i detyrueshëm i CNDP¹²³: Pavarësia e palës së tretë që siguron aksesin në informacion dhe pjesëmarrjen e publikut, domethënë duhet të betohet që nuk ka konflikt interesi, të tërhiqet nëse shfaqet ndonjë konflikt interesi dhe të respektojë vlerat e mëposhtme: pavarësia, neutraliteti, transparenca, argumentimi, barazia e trajtimit dhe përfshirja. Këto detyrime janë të listuara në një Statut¹²⁴ dhe nuk është e pazakontë që njerëz të largohen nga mandati i tyre i palës së tretë të pavarur për shkak të konfliktit, interesit ose çështjeve të neutralitetit.
- b) Llogaridhënia e titullarëve të Projektit dhe vendimmarrësve brenda procedurës së Debatit Publik (konsultimi më i detyrueshëm) : titullarët e projektit duhet t'u përgjigjen pyetjeve dhe rekomandimeve të bëra nga autoritetet e ndryshme që mund të përfshihen në një proces pjesëmarrjeje publike për projekte ose planifikime që ndikojnë në mjedis: IAE, CNDP, CPDP dhe *Commissaire enquêteur* – Komisioneri Francez i Hetimit.
- c) Financimi i procesit përmes titullarëve të projektit për projektet dhe planet më të mëdha që ndikojnë në mjedis: titullari i projektit -në rastin e një projekti privat- ose autoriteti shtetëror/lokal -në rastin e planifikimit të politikave- duhet të financojë procesin e pjesëmarrjes publike në rastin e debatit publik
- d) Mekanizmi i pjesëmarrjes publike jashtë fushëveprimit ligjor (liria e zbatimit): titullari i projektit -në rastin e një projekti privat- mund të thërrasë një garantues të pavarur (që vjen nga CNDP) ose të zbatojë procesin e tij, përgjithësisht me mbështetjen e një kompanie të specializuar në asistencë në proceset pjesëmarrëse.

¹¹⁹ Concerning climate inaction : Conseil d'Etat, 2020, Commune de Grande-Synthe, Case 427301 ; Administrative Tribunal of Paris, 2021 (3 February), Association Oxfam et al, Cases 1904967, 1904972, 1904976/4-1. Concerning air pollution : Conseil d'Etat, 2017, Les Amis de la Terre, Case 394254 and Conseil d'Etat, 2021, Les Amis de la Terre, Case 428409.

¹²⁰ Administrative Tribunal of Paris, 2021 (3 February), Association Oxfam et al, Cases 1904967, 1904972, 1904976/4-1 ; 2021 (14 October), Association Oxfam et a., Cases 1904967, 1904968, 1904972, 1904976/4-1.

¹²¹ Conseil d'Etat, 2020, Commune de Grande-Synthe, Case 427301, ECLI : FR : CECHR :2020 :427301.20201119 ; 2021, Commune de Grande-Synthe, Case 427301, ECLI : FR : CECHR :2021:427301.20210701

¹²² Conseil d'Etat, 2017, Les Amis de la Terre, Case 394254 and Conseil d'Etat, 2021, Les Amis de la Terre, Case 428409.

¹²³ https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006074220/

¹²⁴ [https://www.debatpublic.fr/sites/default/files/2024-](https://www.debatpublic.fr/sites/default/files/2024-02/DECISION_2024_28_CHARTE_MEMBRES_CNDP_1%20Sign%C3%A9%20MP.pdf)

[02/DECISION_2024_28_CHARTE_MEMBRES_CNDP_1%20Sign%C3%A9%20MP.pdf](https://www.debatpublic.fr/sites/default/files/2024-02/DECISION_2024_28_CHARTE_MEMBRES_CNDP_1%20Sign%C3%A9%20MP.pdf)

Dy elementë të tjerë që forcojnë një informacion dhe pjesëmarrje efektive, vetëm sipas rastit francez të Debatit Publik:

1. Qasja në informacion (të balancuar) dhe shpjegim i thjeshtëzuar i një projekti ose një planifikimi të politikave publike që ndikon në mjedis.
2. Përfshirja e ekspertizës së pavarur

Në Francë, disa eksperimente novatore në pjesëmarrjen e qytetarëve nxjerrin në pah sfidat me të cilat përballlet rritja e ndikimit të publikut në pjesëmarrje. Më e fundit, Konventa Qytetare për Klimën, ishte një asamble prej 150 qytetarësh të përzgjedhur rastësisht që u takuan gjatë tetë fundjavave për të diskutuar masat legjislative që shteti francez duhet të miratojë, për t'i mundësuar Francës të arrijë objektivat e saj evropiane të reduktimit të GES. Kjo formë e pjesëmarrjes diskutuese ishte një sukses. Në fund të këtyre diskutimeve, qytetarët e trajnuar për çështjet klimatike miratuan me konsensus 150 masa ose rekomandime për tema të ndryshme si kufijtë e shpejtësisë në autostradë ose reforma e ligjit penal mjedisor për të futur konceptin e *ekocidit*. Në fund të këtij procesi, Qeveria prezantoi punën e qytetarëve në Parlament. Parlamenti më në fund miratoi një ligj, Ligji i 22 gushtit 2021, për të luftuar ndryshimet klimatike dhe për të forcuar qëndrueshmërinë ndaj efekteve të tij¹²⁵, i njohur si Akti "Klima dhe Qëndrueshmëria", i cili përfshiu shumë nga propozimet e tyre. Suksesi i këtij procesi pjesëmarrës ka çuar edhe në një reformë institucionale të CESE. Kjo asamble, e cila ka vetëm kompetenca këshilluese, do të shërbejë si dhoma e pjesëmarrjes qytetare, pasi mund të thërrasë, spontanisht ose me kërkesë të qeverisë, konventa të qytetarëve të zgjedhur me short.¹²⁶ Përveç kësaj, që nga miratimi i këtyre dy ligjeve, shumë konventa të tjera të qytetarëve ose banorëve janë mobilizuar në nivel lokal për të mbështetur politikat mjedisore.

Këto të ashtuquajtura "mini 'publike'" pasqyrojnë një interes të ripërtërirë për të mobilizuar dhe organizuar publikun për të zgjidhur ato që shpesh janë polemika shumë të ngarkuara në politikën mjedisore. Formula 'mini 'publike' ka disa përparësi ndaj proceseve tradicionale pjesëmarrëse. Së pari, në shumicën e rasteve përbërja e publikut pjesëmarrës peshohet për të qenë përfaqësuese e popullatës së përgjithshme. Në këtë mënyrë, kampioni mund të ketë të njëjtën përqindje të grave, pakicave dhe kategorive socio-profesionale si popullata e përgjithshme. Më pas, 'mini publiku' ka për detyrë të ndërtojë kolektivisht 'një mendim të përbashkët', d.m.th. secili person shpreh preferencat e tij dhe ka dëgjuar ato të të tjerëve në një diskutim. Me fjalë të tjera, shprehja e një mendimi, dëgjimi i të tjerëve dhe konsiderimi i një preference si pjesë e një procesi diskutimi.¹²⁷

Megjithatë, këto sisteme kanë ngritur gjithashtu disa pyetje:

- Pyetja e parë ka të bëjë me marrëdhëniet e tyre me përfaqësuesit e tjerë të shoqërisë civile: çfarë vendi duhet t'u jepet OJQ-ve, shoqatave dhe sindikatave në kontekstin e këtyre sistemeve?
- Pyetja e dytë ka të bëjë me lidhjen midis këtyre mini-publikut dhe publikut: si mund të sigurohemi që këto mekanizma përfshijnë vërtet të gjithë anëtarët e publikut, jo vetëm ata që dalin vullnetarë për të marrë pjesë në diskutim? Nismat në Islandë dhe Shtetet e Bashkuara, për shembull, përfshijnë lidhjen e këtyre sistemeve me referendumin. Megjithatë, kjo kërkon:
 - Qasje në informacion (të balancuar dhe të paanshëm)
 - Ekspertizë e pavarur dhe kontradiktore (vetëm në Debatin Publik)
 - Integrimi: por edhe konfliktet midis derregullimit të klimës dhe biodiversitetit.

¹²⁵ Act no. 2021-1104 of 22 August 2021 to combat climate change and strengthen resilience to its effects

¹²⁶ Organic Law 2021-27 of 15 January 2021 on the Economic, Social and Environmental Council

¹²⁷ like by the creation for example, of safe spaces for dialogue, where women and vulnerable groups can discuss concerns and propose solutions

8. PËRFSHIRJA GJINORE DHE E GRUPEVE VULNERABËL

8.1 Pengesat në akses

Në Shqipëri, grupet kryesore të marginalizuara identifikohen si:

- Komunitetet rome dhe egjiptiane: këto grupe shpesh përjetojnë përjashtim social, qasje të kufizuar në arsim, kujdes shëndetësor dhe mundësi punësimi dhe kushte të papërshtatshme jetese.
- Gratë dhe vajzat: dhuna me bazë gjinore dhe normat tradicionale patriarkale kontribuojnë në marginalizimin e tyre, duke ndikuar në pjesëmarrjen e tyre në sferat sociale, ekonomike dhe politike.
- Popullatat rurale: individët në zona të largëta mund të mos kenë akses në shërbimet thelbësore, infrastrukturën dhe mundësitë ekonomike, duke përkeqësuar varfërinë dhe përjashtimin social.

Barrierat sistemike kulturore, ekonomike dhe institucionale pengojnë pjesëmarrjen e këtyre grupeve në vendimarrjen mjedisore dhe aksesin në drejtësi në Shqipëri.

8.2 Pengesat për drejtësi për gratë dhe grupet e marginalizuara në Shqipëri

8.2.1 Dhuna dhe pabarazia me bazë gjinore

Shkalla e lartë e dhunës

Më shumë se 52.9% e grave në Shqipëri kanë përjetuar dhunë, me 36.6% aktualisht të prekura, veçanërisht brenda marrëdhënieve intime.¹²⁸ Llojet më të shpeshta të dhunës janë përjetuar gjatë takimit, ose brenda familjes dhe ushtrohen nga partneri intim.

Femicide Watch i **Avokatit të Popullit** monitoron rastet, duke theksuar nevojën për ndërhyrje më të forta për të adresuar dhunën me bazë gjinore (DHBGJ).¹²⁹

Zbatimi i dobët i masave mbrojtëse

Zbatimi i urdhrave të mbrojtjes nga policia mbetet joefikas, duke rezultuar në pandëshkueshmëri të dhunës, duke i lënë viktimat të pambrojtura.

Shërbimet mbështetëse për viktimat e dhunës vazhdojnë të jenë të drejtuara nga donatorët dhe të pamjaftueshme, veçanërisht në kujdesin shëndetësor, financimin e strehimoreve, ndihmën juridike falas dhe riintegrimin dhe rehabilitimin e viktimave të dhunës.

8.2.2 Mangësitë ligjore dhe institucionale

Mbrojtje e paqëndrueshme

Shumë gra nuk kanë ndërgjegjësim për **të drejtat** e tyre ligjore dhe mjetet juridike, duke i bërë ato më të prekshme ndaj DHBGJ dhe diskriminimit. Midis 2 500 fëmijëve të identifikuar si 'fëmijë të rrugës', 75% vijnë nga komunitetet rome dhe egjiptiane. Pothuajse 90% e këtyre familjeve jetojnë në varfëri absolute **jashtë sistemit të ndihmës ekonomike** ose kryesisht nuk kanë qasje në

¹²⁸ INSTAT (2019). Violence against Women and Girls in Albania. National Population Survey, 2018. INSTAT: Tirana

¹²⁹ https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/document/download/a8eec3f9-b2ec-4cb1-8748-9058854dbc68_en?filename=Albania%20Report%202024.pdf

shërbimet bazë si shëndetësia, arsimi, regjistrimi në gjendje civile.¹³⁰ Siç theksohet nga Konventa për Eliminimin e të Gjitha Formave të Diskriminimit ndaj Grave (CEDAW),¹³¹ diskriminimi me bazë gjinore bazohet në stereotipet gjinore, stigma, normat kulturore të dëmshme dhe patriarkale dhe dhunën me bazë gjinore, të cilat ndikojnë negativisht në aftësinë e grave për të fituar akses në drejtësi në baza të barabarta me burrat.¹³² Trajnimi i pamjaftueshëm i profesionistëve në sistemet e zbatimit të ligjit dhe gjyqësore çon në trajtim të dobët të rasteve me ndjeshmëri gjinore, duke kontribuar në viktimizimin dytësor.

Grupi i Ekspertëve për Veprimin kundër Dhunës ndaj Grave dhe Dhunës në Familje (GREVIO) u¹³³ bën thirrje autoriteteve shqiptare të sigurojnë ofrimin e trajnimit sistematik dhe të detyrueshëm fillestar dhe të vazhdueshëm. Kjo do të mbështesë përpjekjet për të identifikuar dhe për t'iu përgjigjur të gjitha formave të dhunës ndaj grave, duke përfshirë dimensionin e saj dixhital, duke u fokusuar në të drejtat e njeriut, sigurinë, nevojat individuale dhe fuqizimin e viktimave. Një qëllim është gjithashtu parandalimi i viktimizimit dytësor nga të gjithë ata në sistemin e drejtësisë (si gjyqtarët, prokurorët, avokatët dhe oficerët e zbatimit të ligjit), si dhe nga profesionistët e kujdesit shëndetësor dhe arsimit.

8.2.3 Barrierat ekonomike dhe të punësimit

Varësia ekonomike dhe papunësia

Shkalla e punësimit për popullsinë e moshës 15 deri në 64 vjeç u rrit në 67.2% në 2023, nga 65% në 2022. Pavarësisht përmirësimeve të fundit, **normat e punësimit të grave** mbeten **13.2% më të ulëta**¹³⁴ se ato të burrave, me **papunësinë e të rinjve në 22%**,¹³⁵ duke kufizuar autonominë ekonomike të grave dhe aftësinë për të mbrojtur të drejtat.

42% e romëve janë të papunë dhe vetëm 6% kanë një profesion, më shumë se 80% e familjeve rome dhe egjiptiane jetojnë në privim material. Të ardhurat kryesore të familjeve rome zakonisht përfshijnë punësimin në punë me kualifikim të ulët, më së shpeshti në sektorin joformal, siç është tregtia e rrobave të përdorura dhe mbledhja e mbeturinave të riciklueshme.¹³⁶

8.2.4 Barrierat gjeografike dhe qasja e kufizuar në burime

Qasje e kufizuar në burime dhe varfëri energjetike

Infrastruktura e dobët e transportit në zona të largëta pengon komunitetet rurale, veçanërisht gratë, të marrin pjesë në konsultime dhe seminare urbane. **Infrastruktura e dobët, si mungesa e ndriçimit të rrugëve,** rrit rreziqet për gratë që punojnë me orët e vona. Në shumë raste, janë gratë dhe fëmijët që përfshihen në proceset e ujitjes së tokës natën vonë, shpesh në zona pa ndriçim rrugor dhe me infrastrukturë të zhvilluar dobët, duke rritur cenueshmërinë dhe rreziqet e tyre të sigurisë në hapësirat publike.

Më shumë se 21% e familjeve rome dhe 11% e familjeve egjiptiane jetojnë në struktura të identifikuar si 'kasolle'. Shpesh, atyre u mungon akses në ujë të pijshëm, tualet dhe ujërat e zeza.¹³⁷

¹³⁰ https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/document/download/7de9713e-6c01-47fb-aefd-f8dc0ad2c4df_en?filename=20160126-economic-and-social-empowerment-of-roma-and-egyptian-communities.pdf

¹³¹ <https://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/cedaw.htm>

¹³² CEDAW Committee, General Recommendation 33, para. 8

¹³³ <https://rm.coe.int/grevio-s-first-thematic-evaluation-report-on-albania/1680b1a0ca>

¹³⁴ https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/document/download/a8eec3f9-b2ec-4cb1-8748-9058854dbc68_en?filename=Albania%20Report%202024.pdf

¹³⁵ *ibid.*

¹³⁶ *ibid.*

¹³⁷ *ibid.*

Përfshirja nga menaxhimi i burimeve natyrore

Normat kulturore dhe stereotipet gjinore kufizojnë përfshirjen e grave në **menaxhimin e tokës dhe vendimmarrjen**, pavarësisht rolit të tyre qendror në bujqësi.

Rreziku ndaj fatkeqësive

Gratë dhe vajzat janë prekur në mënyrë disproporcionale nga fatkeqësitë për shkak të varfërisë, **strehimit informal dhe mungesës së aksesit në informacion dhe shërbime** thelbësore. Gratë dhe vajzat në Shqipëri mund të hasin pengesa të konsiderueshme në aksesin e burimeve dhe informacionit në lidhje me menaxhimin e burimeve natyrore për shkak të normave sociale dhe kulturore, si dhe stereotipeve gjinore që lidhen me të drejtat pronësore, mundësitë e punësimit dhe përfshirjen në vendimmarrjen në nivel komuniteti.

8.2.5 Përfaqësimi dhe pjesëmarrja e kufizuar politike

Grupe të tilla si gratë, të rinjtë, komunitetet rome dhe egjiptiane, personat LGBTQI dhe personat me aftësi të kufizuara në përgjithësi nuk përfaqësohen në politikë dhe/ose identifikohen si në këto kategori. Në zgjedhjet vendore të mbajtura në maj 2023, një përqindje shumë e vogël e kandidatëve për kryetar bashkie ishin gra (15 nga 144) dhe pak bashki respektuan sistemin e kuotave.¹³⁸

Forcimi i përfshirjes gjinore dhe grupeve vulnerabël

Për të adresuar këto sfida, është thelbësore që Shqipëria të adoptojë qasje më të synuara ndaj pjesëmarrjes publike që i japin përparësi përfshirjes së grave, grupeve të marginalizuara dhe komuniteteve rurale në vendimmarrjen mjedisore. Kuadri ligjor mjedisor është kryesisht i verbër ndaj çështjeve gjinor dhe jo i ndjeshëm ndaj nevojave specifike të këtyre grupeve. Gjatë viteve 2022-2023, një praktikë e mirë ishte kontributi i grupeve të shoqërisë civile si REC Albania në përfshirjen e një nënkapitulli specifik mbi Grupet e Cënueshme në Strategjinë Kombëtare të Reduktimit të Rrezikut nga Fatkeqësitë. Organizata të tjera, si Milieukontakt Albania dhe EDEN Center, kanë bërë disa vlerësime mbi dimensionin gjinor të varfërisë energjetike. UNWOMEN ka mbështetur organizatat e të drejtave të grave për të adresuar integrimin gjinor në kuadrin ligjor dhe strategjitë e vendit, (përfshirë mjedisin).

8.3 Strategjitë e përfshirjes

Kjo strategji përshkruan veprime për të siguruar barazinë gjinore dhe përfshirjen e popullatave të cënueshme në drejtësinë mjedisore dhe mekanizmat e vendimmarrjes brenda Shqipërisë. Fokusi është promovimi i qasjes së drejtë në drejtësi, rritja e pjesëmarrjes publike dhe rritja e angazhimit qytetar duke adresuar barrierat sistematike me të cilat përballen grupet e marginalizuara.

8.3.1 Qasjet e përgjegjshme gjinore dhe përfshirja në drejtësinë mjedisore (C1)

Rezultati: Qasje e përmirësuar në drejtësinë mjedisore përmes qeverisjes gjithëpërfshirëse, ngritjes së kapaciteteve dhe kornizave ligjore të përmirësuara.

Strategjitë kryesore

1. Vlerësimet

- Identifikimi i dobësive midis grave, të rinjve, komuniteteve rome dhe popullatave rurale (vlerësime, seminare, raporte).

¹³⁸ <https://kvinnatillkvinna.org/wp-content/uploads/2024/04/The-Kvinna-till-Kvinna-Foundation-Gender-analysis-of-the-2023-European-Commission-Country-reports-for-the-Western-Balkans.pdf>

2. Ngritja e kapaciteteve me trajnime për ndjeshmërinë gjinore

- Ofrimi i trajnimeve të detyrueshme për çështjet gjinore për profesionistët ligjorë, gjyqtarët dhe zyrtarët e zbatimit të ligjit për të trajtuar çështjet mjedisore që përfshijnë grupe vulnerabël.
- Fokusimi në adresimin e paragjyqimeve, dhunës dhe diskriminimit me bazë gjinore.

3. Përmirësimi i aksesit në mjetet juridike për grupet vulnerabël

- Forcimi i ndihmës juridike dhe shërbimeve të avokatisë të përshtatura për nevojat e grave, romëve dhe komuniteteve të marginalizuara.
- Zhvillimi i procedurave të thjeshtuara për grupet vulnerabël për të raportuar shkeljet mjedisore dhe për të hyrë në drejtësi.

4. Promovoni kanale gjithëpërfshirëse raportimi

- Sigurimi që sistemet e raportimit të jenë të aksesueshme për popullatat me aftësi të kufizuara letrare dhe/ose të përjashtuara digjitalisht.
- Ofrimi i materialeve në gjuhë të ndryshme dhe të përshtatura sipas kulturës së komuniteteve për gratë, komunitetet rome dhe komunitetet rurale.

5. Forcimi i koordinimit institucional për barazinë gjinore

- Bashkëpunimi me organet kombëtare të barazisë gjinore për të monitoruar rastet që përfshijnë popullata vulnerabël.
- Sigurimi i një zbatimi real dhe konkret i ligjeve dhe kornizave ndërkombëtare të përgjegjshme ndaj gjinisë (p.sh., CEDAW,¹³⁹ Konventa e Stambollit¹⁴⁰).

8.3.2 Gjinia dhe përfshirja në pjesëmarrjen publike për vendimmarrjen mjedisore (C2)

Rezultati: Forcimi i praktikave të pjesëmarrjes publike përmes proceseve gjithëpërfshirëse të vendimmarrjes.

Strategjitë kryesore

1. Fuqizimi i fjalës së grupeve të marginalizuar në vendimmarrje

- Vendosja e kuotave dhe sigurimi i pajtueshmërisë për gratë dhe përfaqësuesit e grupeve vulnerabël (p.sh. romët, të rinjtë dhe banorët ruralë) në proceset lokale të vendimmarrjes.
- Mbështetja e nismave mjedisore të udhëhequra nga komuniteti përmes metodave pjesëmarrëse si fokus grupet dhe forumet.

2. Përshtatja e fushatave të komunikimit për grupet vulnerabël

- Përdorimi i mjeteve të komunikimit të synuara si radio, mediat sociale dhe takimet e komunitetit për të arritur popullatat rurale dhe të marginalizuara.
- Krijimi i informacionit të ndjeshëm ndaj gjinisë dhe të aksesueshëm në lidhje me politikat dhe të drejtat mjedisore.

3. Përmirësimi i programeve të edukimit dhe ndërgjegjësimi

- Zhvillimi i programeve arsimore joformale dhe informale për të rritur edukimin ligjor dhe ndërgjegjësimin mjedisor, veçanërisht për gratë dhe të rinjtë.
- Bashkëpunimi me shkollat dhe OJF-të për të integruar gjininë dhe përfshirjen, në edukimin mjedisor.

4. Përmirësimi i mjeteve të konsultimit dhe mekanizmave të reagimit

¹³⁹ <https://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/cedaw.htm>

¹⁴⁰ <https://rm.coe.int/1680084840>

- Dizajnimi i mjeteve dhe pyetësorëve të konsultimit të përshtatshëm në aspektin kulturor për të mbledhur mendime nga komunitetet vulnerabël.
- Sigurimi i mekanizmave të ndjekjes për të adresuar në mënyrë transparente reagimet dhe shqetësimet e tyre.

5. Promovimi i partneriteteve me organizatat e grave

- Përfshirja e OJF-ve të udhëhequra nga gra për të avokuar për politika gjithëpërfshirëse gjinore dhe për të fuqizuar zërat e grupeve të pa-përfaqësuara.

8.3.3 Pjesëmarrje qytetare gjithëpërfshirëse dhe avokim i komuniteteve për drejtësi mjedisore (C3)

Rezultati: Forcimi i angazhimit qytetar përmes granteve dhe qasjeve pjesëmarrëse që synojnë grupet vulnerabël.

Strategjitë kryesore

1. Krijimi i skemave të granteve gjithëpërfshirëse gjinore

- Dhënia e përparësisë për financime, organizatave me bazë komuniteti që punojnë me popullatat e cënueshme, duke përfshirë gratë, romët dhe komunitetet rurale, për të adresuar çështjet e drejtësisë mjedisore.
- Përfshirja e kriterëve për të vlerësuar ndikimin gjinor të propozimeve për grante dhe kërkesa për plane veprimi të ndjeshme për barazinë gjinore.

2. Mbështetja e leadershipit të grave dhe të rinjve në drejtësinë mjedisore

- Ofrimi i programeve trajnimi dhe mentorimi për të fuqizuar gratë dhe të rinjtë si avokatë mjedisorë.
- Promovimi i historive të suksesit të nismave mjedisore të udhëhequra nga gratë për të frymëzuar pjesëmarrje më të gjerë.

3. Lehtësimi i forumeve dhe rrjeteve komunitare

- Krijimi i platformave për gratë dhe grupet vulnerabël për të ndarë njohuritë, për të shprehur shqetësimet dhe për të ndikuar në politika.
- Mbështetja e koalicioneve që lidhin komunitetet e marginalizuara me politikëbërësit dhe profesionistët ligjorë.

4. Zhvillimi i mjeteve të monitorimit për të gjurmuar përparimin e përfshirjes

- Zbatimi i sistemeve të mbledhjes dhe raportimit të të dhënave të ndara sipas gjinisë për të matur pjesëmarrjen dhe përfaqësimin në aktivitetet e projektit.
- Vlerësimi i rregullt i ndikimit të ndërhyrjeve në grupet vulnerabël dhe përshtatja e strategjive bazuar në gjetjet.

9. REKOMANDIME

9.1 Gjetjet dhe rekomandimet e drejtësisë mjedisore

9.1.1 Forcimi i Kornizës së Përgjegjësisë Mjedisore

Raporti i Vlerësimit të Drejtësisë Klimatike dhe Mjedisore (CEJ) në Shqipëri zbulon dobësitë kritike në zbatimin e VNM-së nga Shqipëria. Pavarësisht dispozitave ligjore, mekanizmat e dobët të zbatimit, mungesa e legjislacionit sekondar dhe mungesa e një regjistri kombëtar për dokumentimin e dëmeve mjedisore pengojnë aftësinë e vendit për të identifikuar, parandaluar dhe korrigjuar dëmet. Mangësitë aktuale, duke përfshirë dështimin për të zbatuar parimin "ndotësi paguan", i lënë subjektet publike dhe private pa llogaridhënie të qartë. Këto mangësi dobësojnë besimin e publikut dhe ngadalësojnë përparimin e Shqipërisë drejt standardeve mjedisore të BE-së.

Për të adresuar këto boshllëqe, Shqipëria duhet të krijojë një kuadër gjithëpërfshirës të përgjegjësisë mjedisore. Kjo kornizë duhet të përfshijë metodologji të standardizuara për vlerësimin e dëmeve, sisteme të fuqishme për dokumentimin e incidenteve dhe mekanizma të qartë për zbatimin e masave korrigjuese. Në këtë mënyrë, Shqipëria do të sigurojë që dëmi mjedisor të adresohet vazhdimisht, duke përmirësuar qeverisjen dhe duke përafruar vendin me direktivat e BE-së sipas Kapitullit 27 të Procesit të Anëtarësimit.

Cështje për tu trajtuar:

- **Ngritja e kapaciteteve:** Organizimi i seminareve të trajnimit për agjencitë shtetërore mbi kërkesat e direktivës dhe mekanizmat e zbatimit.
- **Mbështetje teknike:** Ofrim i ekspertizës për hartimin e një regjistri kombëtar për të ndjekur dëmet mjedisore dhe për të zhvilluar udhëzime standarde për riparim.
- **Projekte pilot:** Financime për projekte pilote në zona me sfida të rëndësishme mjedisore për të treguar efektivitetin e kornizës.
- **Bashkëpunimi rajonal:** Lehtësim i shkëmbimit të praktikave më të mira me vendet e BE-së (Francë) për të mbështetur përafrimin e Shqipërisë me standardet evropiane.

Perfituesit: MM, MD, AKM. **Palët e interesuara:** Pushteti vendor, biznesi, grupet e mbrojtjes mjedisore dhe organet këshilluese të BE-së.

9.1.2 Reformimi i së drejtës penale për veprat mjedisore

Raporti thekson disa mangësi në qasjen e Shqipërisë ndaj kriminalizimit të veprave mjedisore, duke përfshirë përkufizime të paqarta, sanksione jo të përshtatshme dhe kapacitete të pamjaftueshme brenda organeve zbatuese. Statistikat tregojnë se vetëm 1.4% e procedimeve penale në mbarë vendin përfshijnë krime mjedisore dhe shumë prej tyre janë pushuar për shkak të provave të pamjaftueshme ose mungesës së ekspertizës gjyqësore. Për më tepër, çështje të tilla si shpyllëzimi i paligjshëm dhe shkatërrimi i biodiversitetit mbeten të patrajtuara sic duhet në kuadrin ligjor aktual.

Shqipëria duhet të reformojë Kodin e saj Penal për të ofruar përkufizime të qarta të krimeve mjedisore për të rritur dënimet për rastet e rënda dhe për të futur dispozita për kërcënimet e reja, të tilla si shkeljet që lidhen me klimën. Programet e trajnimit për prokurorët dhe gjyqtarët janë thelbësore për të përmirësuar konsistencën dhe cilësinë e vendimeve. Një zbatim i fortë, do të

pengojë shkeljet dhe do të demonstrojë angazhimin e Shqipërisë për drejtësinë mjedisore dhe përafrimin e BE-së.

Cështje për tu trajtuar:

- **Trajnim i specializuar:** Partneritete me Shkollën e Magjistraturës për të zhvilluar kurrikula për ndjekjen penale të krimeve mjedisore.
- **Asistencë teknike:** Mbështetje për hartimin e ndryshimeve legislative në Kodin Penal për t'u përafruar me standardet e BE-së.
- **Mbështetje forenzike:** Sigurim fondesh dhe ekspertize për trajnimin në metodat e avancuara e specializuara të kujdesit dhe rehabilitimit për individët që kanë pasur kontakt me sistemin e drejtësisë penale për të mbështetur hetimet.
- **Përfshirja e publikut:** Organizim i fushatave për të rritur ndërgjegjësimin për krimet mjedisore dhe për të nxitur raportimin publik.

Përfituesit: Ministria e Drejtësisë, Parlamenti, Shkolla e Magjistraturës. **Palët e interesuara:** Agjencitë e zbatimit të ligjit, gjyqësori, organizatat mjedisore dhe këshilltarët ligjorë të BE-së.

9.1.3 Krijimi i një grupi magjistratësh me aftësi të larta në të drejtën mjedisore

Raporti zbulon se gjyqësori i Shqipërisë lufton për të menaxhuar çështje komplekse mjedisore për shkak të mungesës së ekspertizës në ligjin mjedisor dhe kuptimit të pamjaftueshëm të provave teknike. Gjyqtarët shpesh mbështeten në ekspertë të jashtëm, duke çuar në vonesa dhe vendime të paqëndrueshme. Kjo dobëson zbatimin dhe besimin e publikut në sistemin gjyqësor. Në vend që të krijojë gjykata të veçanta mjedisore, Shqipëria mund të trajtojë dhe certifikojë një grup magjistratësh të specializuar në ligjin mjedisor. Këta magjistratë mund të merren nga i gjithë gjyqësori për të siguruar vendime të qëndrueshme dhe të informuara në çështjet administrative, civile dhe penale. Duke adresuar këto boshllëqe të njohurive, Shqipëria do të rrisë aftësinë e gjyqësorit për të dhënë rezultate të drejta dhe efektive, duke nxitur përafrimin me standardet e BE-së.

Cështje për tu trajtuar:

- **Zhvillimi i kurrikulës:** Në bashkëpunim me Shkollën e Magjistraturës të hartohen trajnime gjithëpërfshirëse mbi ligjin mjedisor, duke përfshirë direktivat e BE-së dhe analizën e provave shkencore.
- **Shkëmbimi i njohurive:** Financim i vizitave studimore dhe programe shkëmbimi me vendet e BE-së për t'i ekspozuar magjistratët ndaj praktikave më të mira.
- **Mbështetja e rrjetit:** Krijimi i një rrjeti gjyqësor për shkëmbimin e praktikës gjyqësore dhe praktikave më të mira midis magjistratëve të trajnuar.
- **Zhvillimi i vazhdueshëm:** Organizim i seminareve dhe grupeve pune vjetore për të siguruar që magjistratët të mbeten të përditësuar për sfidat në zhvillim në ligjin mjedisor.

Përfituesit: Këshilli i Lartë Gjyqësor, Shkolla e Magjistraturës, Ministria e Drejtësisë. **Palët e interesuara:** Gjyqtarë, ekspertë ligjorë, OJF-të mjedisore dhe këshilltarët ligjorë të BE-së.

9.1.4 Rritja e pjesëmarrjes së publikut në vendimmarrjen mjedisore

Raporti identifikon pengesat për pjesëmarrjen e publikut, veçanërisht në VNM. Shumë konsultime janë procedurale dhe jo substanciale dhe komunitetet rurale shpesh përballen me sfida logjistike ose nuk ndërgjegjësohen për të drejtat e tyre. Pavarësisht detyrimeve ligjore të Shqipërisë sipas Konventës së Aarhus, kontributi i publikut shpesh nuk merret parasysh në proceset vendimmarrëse. Forcimi i pjesëmarrjes publike duke siguruar angazhim të hershëm, transparent dhe gjithëpërfshirës në VNM është thelbësor. Modelet hibride të konsultimit që

kombinojnë takimet personale me platformat dixhitale mund të adresojnë çështjet e aksesueshmërisë dhe të sigurojnë përfshirje të ndryshme të palëve të interesuara.

Cështje për tu trajtuar:

- **Zhvillimi i Platformës:** Financim për krijimin e një portali dixhital miqësor për konsultimet publike, duke lejuar qasje të lehtë në dokumentet e VNM-së dhe mekanizmat e reagimit.
- **Ngritja e kapaciteteve:** Trajnime për pushtetin vendor, konsultime gjithëpërfshirëse, veçanërisht në zonat rurale.
- **Fushatat ndërgjegjëse:** Ndërmarrje e nismave edukative për të informuar komunitetet për të drejtën e tyre për të marrë pjesë në qeverisjen mjedisore.
- **Asistencë teknike:** Mbështetje në lidhje me përmirësimet në proceset e konsultimit, duke siguruar pajtueshmërinë me standardet ndërkombëtare.

Përfituesit: MTM, AKM, Njësitë e Qeverisjes vendore. **Palët e interesuara:** Komunitetet, grupet e mbrojtjes së mjedisit, biznesi lokal dhe donatorët ndërkombëtarë.

9.1.5 Reduktimi i pengesave për qasjen në drejtësi

Raporti thekson pengesa të rëndësishme për qasjen në drejtësi në çështjet mjedisore, duke përfshirë kostot e larta gjyqësore, kompleksitetet procedurale dhe opsionet e kufizuara të ndihmës juridike. Këto pengesa pengojnë individët, veçanërisht ata në komunitete të marginalizuara, dhe OJF-të të ndjekin çështje mjedisore. Statistikat tregojnë se vetëm dy ose tre çështje mjedisore me interes publik arritën në gjykatat shqiptare midis 2019 dhe 2022, duke reflektuar shkallën e sfidës. Adresimi i këtyre çështjeve kërkon futjen e mekanizmave për padi/veprime popullore kolektive, thjeshtimin e kërkesave procedurale dhe zgjerimin e ndihmës juridike për çështjet gjyqësore mjedisore. Duke fuqizuar komunitetet dhe shoqërinë civile për të kërkuar drejtësi, Shqipëria do të forcojë llogaridhënien dhe pajtueshmërinë me rregulloret mjedisore.

Cështje për tu trajtuar:

- **Mbështetja e ndihmës juridike:** Krijim i një fondi të dedikuar të ndihmës juridike për rastet mjedisore në bashkëpunim me OJF-të lokale.
- **Asistenca legjislative:** Ofrim i mbështetjes teknike për hartimin e ligjeve për të mundësuar padi/veprime popullore kolektive.
- **Ngritja e kapaciteteve:** Organizim i trajnimeve për OJF-të dhe grupet e shoqërisë civile për të vepruar e sistemeve ligjore dhe avokimin për drejtësi mjedisore.
- **Ndërgjegjësimi i publikut:** Organizim i fushatave për të edukuar komunitetin rreth mekanizmave ligjorë të disponueshëm, dhe për të inkurajuar përdorimin e mjeteve juridike gjyqësore.

Përfituesit: Ministria e Drejtësisë, Kuvendi, Dhoma e Avokatëve Shqiptarë. **Palët e interesuara:** OSHC-të, komunitetet lokale, gjyqësori dhe donatorët ndërkombëtarë.

9.1.6 Fuqizimi i shoqërisë civile dhe OJF-ve

Shoqëria civile dhe OJF-të janë thelbësore në promovimin e qeverisjes mjedisore dhe përcaktimin e përgjegjësisë së shkelësve. Megjithatë, raporti zbulon se këto organizata përballen me sfida të rëndësishme, duke përfshirë aksesin e kufizuar në të dhënat e qeverisë, kufizimet procedurale dhe mbështetjen e pamjaftueshme financiare. Adresimi i këtyre mangësive duke njohur zyrtarisht OJF-të si aktorë ligjorë në çështjet gjyqësore mjedisore dhe duke siguruar fonde publike për aktivitetet monitoruese, do t'i fuqizojë ato të luajnë një rol më aktiv. Forcimi i përfshirjes së shoqërisë civile do të rrisë transparencën, llogaridhënien dhe pjesëmarrjen e publikut në qeverisjen mjedisore.

Cështje për tu trajtuar:

- **Mbështetja e granteve:** Ofrim i fondeve për OJF-të për monitorimin mjedisor, avokimin dhe aktivitetet gjyqësore.
- **Aksesueshmëria e të dhënave:** Lehtësim i dialogut midis OJF-ve dhe agjencive qeveritare për të krijuar protokolle për ndarjen transparente të të dhënave.
- **Ngritja e kapaciteteve:** Financime për programet e trajnimit për të rritur ekspertizën ligjore dhe teknike të OJF-ve në zbatimin e mjedisit.
- **Partneritetet:** Organizim i forumeve për të forcuar bashkëpunimin midis OSHC-ve dhe institucioneve qeveritare.

Përfituesit: OJF, MTM, MD, Parlamenti. **Palët e interesuara:** Avokatët e mjedisit, komunitetet lokale dhe organet këshilluese të BE-së.

9.1.7 Forcimi i kapaciteteve të agjencive të zbatimit

Raporti thekson sfida të rëndësishme në zbatimin e rregulloreve mjedisore në Shqipëri, duke përfshirë koordinimin e kufizuar midis agjencive, praktikat e paqëndrueshme të zbatimit dhe ekspertizën e pamjaftueshme për të adresuar shkeljet komplekse mjedisore. Këto mangësi çojnë në vonesa në zbulimin dhe zgjidhjen e shkeljeve, duke dobësuar besimin e publikut në qeverisjen mjedisore. Forcimi i kapacitetit të agjencive zbatuese duke përmirësuar bashkëpunimin ndër-institucional, duke vendosur mandate të qarta dhe duke ofruar trajnime të avancuara mbi metodologjitë e zbatimit, do të mundësojë mbikëqyrje dhe reagim më efektiv ndaj çështjeve mjedisore. Një fokus në efikasitetin dhe koordinimin procedural do të sigurojë përputhshmëri më të mirë me standardet kombëtare dhe të BE-së.

Cështje për tu trajtuar:

- **Koordinimi ndër-institucional:** Organizim i takimeve lehtësuese për të përcaktuar rolet dhe përgjegjësitë e qarta për agjencitë e zbatimit, duke minimizuar mbivendosjen dhe joefikasitetin. Mbështetje për krijimin e një task forcave ndër-institucionale për të rritur bashkëpunimin për çështjet mjedisore me prioritet të lartë.
- **Programet e trajnimit:** Ofrim trajnimesh të specializuara për personelin e zbatimit të kuadrit ligjor, metodologjitë e inspektimit dhe praktikat më të mira procedurale.
- **Shkëmbimi i njohurive:** Promovim i shkëmbimeve të praktikave më të mira përmes bashkëpunimit rajonal dhe ndërkombëtar, duke u mundësuar agjencive shqiptare të adoptojnë modele efektive zbatimi.
- **Sistemet e vlerësimit:** Ndhmë e strukturuar për hartimin e mekanizmave për të monitoruar dhe vlerësuar performancën e zbatimit, duke siguruar llogaridhënie dhe përmirësim të vazhdueshëm.

Përfituesit: MM, Inspektorati Kombëtar për Mbrojtjen e Territorit, agjencitë e zbatimit të ligjit. **Palët e interesuara:** Pushteti vendor, gjyqësori, OJF-të mjedisore dhe organet këshilluese të BE-së.

9.1.8 Zhvillimi i kapaciteteve të qeverisjes vendore

Njësitë e Qeverisjes Vendore janë thelbësore për qeverisjen mjedisore, por përballen me sfida të rëndësishme, duke përfshirë ekspertizën e kufizuar teknike dhe mungesën e burimeve. Raporti nënvizon nevojën për trajnime më të mira për VNM-të dhe VSM-të, si dhe angazhim më të fortë me komunitetet lokale. Ofrimi i mbështetjes teknike dhe financiare për planet vendore të veprimit mjedisor do t'i fuqizojë bashkitë për të udhëhequr nisma efektive dhe pjesëmarrëse të qeverisjes mjedisore.

Cështje për tu trajtuar:

- **Modulet e trajnimit:** Zhvillim dhe ofrim i programeve të trajnimit të përshtatura për zyrtarët vendorë mbi proceset e VNM-së dhe VSM-së.
- **Planet Pilot të Veprimit:** Financim dhe asistencë teknike për zhvillimin e planeve vendore të veprimit mjedisor në bashki të zgjedhura.
- **Përfshirja e komunitetit:** Ofrimi i mbështetjes logjistike dhe financiare për nisma që përfshijnë komunitetet në vendimmarrjen mjedisore.
- **Praktikat më të mira:** Ndarje modelesh të suksesshme nga rajone të tjera për të frymëzuar dhe udhëhequr qeverisjen vendore në përpjekjet e tyre.

Përfituesit: Njësitë e qeverisjes vendore, MM. **Palët e interesuara:** Udhëheqësit e komunitetit, ekspertët e mjedisit, bizneset lokale dhe donatorët ndërkombëtarë.

9.1.9 Integrimi i qëndrueshmërisë ndaj klimës në kornizat ligjore

Përafrimi i Shqipërisë me direktivat e BE-së për klimën mbetet i dobët, veçanërisht në integrimin e qëndrueshmërisë klimatike në planifikimin e infrastrukturës dhe zhvillimin lokal. Raporti identifikon mangësitë në vlerësimet e cenueshmërisë klimatike dhe masat e përshtatjes, të cilat pengojnë aftësinë e vendit për të adresuar rreziqet klimatike në mënyrë efektive. Detyrimi i këtyre vlerësimeve dhe futja e strategjive të përshtatjes në kornizat ligjore do të sigurojë zhvillim të qëndrueshëm dhe pajtueshmëri me standardet e BE-së.

Cështje për tu trajtuar:

- **Zhvillimi i mjeteve:** Mbështetje për krijimin e mjeteve të vlerësimit të cenueshmërisë klimatike për përdorim në projekte infrastrukturore.
- **Asistenca e politikave:** Sigurimi i ekspertizës teknike për hartimin e rregulloreve që detyrojnë masat përshtatëse për klimën.
- **Projekte pilot:** Financim i projekteve të qëndrueshmërisë ndaj klimës në zonat me rrezik të lartë, për të treguar rëndësinë e strategjive të përshtatjes.
- **Shkëmbimi i njohurive:** Lehtësimi i bashkëpunimit rajonal për të shkëmbyer praktikat më të mira në planifikimin e qëndrueshmërisë ndaj klimës.

Përfituesit: MM, Ministria e Infrastrukturës, Njësitë e Qeverisjes Vndore. **Palët e interesuara:** Zhvilluesit, ekspertët e mjedisit, organizatat ndërkombëtare të klimës dhe komunitetet lokale.

9.1.10 Kapërcimi i pengesave institucionale

Raporti thekson përgjegjësitë e mbivendosura dhe koordinimin e dobët midis agjencive qeveritare si pengesa kryesore për qeverisje efektive mjedisore. Kjo mungesë efikasiteti vonon përgjigjet ndaj sfidave mjedisore dhe zbehin llogaridhënien. Për të adresuar këto çështje, Shqipëria duhet të vendosë mandate të qarta për secilën agjenci dhe të zhvillojë një platformë të përbashkët dixhitale për komunikimin dhe shkëmbimin e të dhënave. Përmirësimi i koordinimit do të rrisë efikasitetin dhe transparencën në qeverisjen mjedisore.

Cështje për tu trajtuar:

- **Platforma dixhitale:** Financim dhe zhvillim i një platforme dixhitale të përbashkët për të lehtësuar komunikimin ndërmjet agjencive dhe shkëmbimin e të dhënave.
- **Grupe pune:** Organizim seminaresh për të sqaruar rolet e agjencisë dhe për të krijuar plane të përbashkëta veprimi.
- **Modelet e bashkëpunimit:** Shpërdarje e shembujve të modeleve të suksesshme të koordinimit nga vendet e tjera për të udhëhequr zbatimin.

Përfituesit: MM, AKM, organe koordinuese ndërministrorë. **Palët e interesuara:** Qeverisja vendore, agjencitë zbatuese, OSHC-të dhe donatorët ndërkombëtarë.

9.1.11 Rritja e transparencës

Raporti nënvizon mungesën e aksesit në të dhënat mjedisore, duke përfshirë lejet, raportet e VNM/VSM dhe të dhënat e pajtueshmërisë, gjë që dobëson besimin dhe llogaridhënien e publikut. Krijimi i një portali online për qasje të centralizuar në këtë informacion do të përmirësojë transparencën dhe do të nxisë përfshirjen kuptimplotë të publikut në qeverisjen mjedisore.

Cështjet për tu trajtuar:

- **Zhvillimi i portalit:** Financim dhe krijim i një portali online të centralizuar për të dhënat mjedisore, miqësor për përdoruesit.
- **Fushatat ndërgjegjëse:** Promovim i portalit përmes nismave të ndërgjegjësimit publik për të nxitur përdorimin e tij.
- **Mbështetje për trajnim:** Trajnime të palëve të interesuara për përdorimin efektiv të portalit për të maksimizuar ndikimin.

Përfituesit: MM, AKM. **Palët e interesuara:** OSHC-të, studiuesit, media dhe publiku i gjerë.

9.2 Gjetjet dhe rekomandimet për pjesëmarrjen publike

Për të rritur efektivitetin e pjesëmarrjes së komunitetit në procesin e miratimit të VNM-ve në Shqipëri, duhet të ndërmerren disa hapa kyç për të siguruar që procesi jo vetëm të plotësojë kërkesat ligjore, por të kontribuojë edhe në qeverisjen e qëndrueshme mjedisore. Këto hapa duhet të synojnë të forcojnë përfshirjen e komuniteteve, veçanërisht në zonat rurale dhe të marginalizuara, dhe të fuqizojnë palët e interesuara për të kontribuar në mënyrë aktive në vendimmarrje në një mënyrë kuptimplotë. Më poshtë janë disa veprime që projekti mund të zbatojë për të arritur këto qëllime.

9.2.1 Kryerja e konsultimeve publike me qëllim të kuptimplotë për përfshirjen dhe opinionet e publikut

Në Shqipëri, proceset e konsultimit publik në lidhje me VNM-të shpesh nuk janë të mjaftueshme për sa i përket gjithëpërfshirjes dhe reagimit. Që pjesëmarrja e komunitetit të jetë vërtet efektive, konsultimet publike duhet të hartohen dhe zbatohen me një qëllim të qartë për të integruar reagimet në vendimet përfundimtare. Kjo do të thotë se konsultimet nuk shihen vetëm si një kërkesë procedurale, por si një pjesë thelbësore e procesit të vendimmarrjes.

Rekomandohet që Projekti i Konvergences së Drejtësisë Klimatike dhe Mjedisore (CEJ) mund të ndihmojë në bërjen e konsultimeve publike më gjithëpërfshirëse, duke siguruar që qeverisja vendore të mbajë konsultime në kohë dhe vende të përshtatshme për komunitetet e tyre, veçanërisht në zonat rurale dhe të largëta ku ndihen shumica e ndikimeve mjedisore të projekteve të zhvillimit. Kjo përfshin planifikimin e tyre gjatë kohërave që nuk bien ndesh me aktivitetet kryesore lokale, të tilla si sezonet e prodhimit bujqësor ose ngjarjet e rëndësishme komunitare dhe kulturore/fetare. Për më tepër, konsultimet duhet të organizohen në vende që janë lehtësisht të aksesueshme, me transport të ofruar për komunitetet në zona më të izoluar.

Për më tepër, konsultimet duhet të shkojnë përtej takimeve ose prezantimeve një herë të vetme. Mjetet e përfshirjes të thelluar si seminare, grupe pune dhe forumet publike mund të ofrojnë më shumë mundësi për qytetarët që të angazhohen, të bëjnë pyetje dhe të japin komente për projektet e propozuara. Kjo është veçanërisht e rëndësishme për zonat me shkallë të ulët arsimimi, ku gjuha teknike në VNM-të mund të pengojë të kuptuarin e tyre nga komuniteti. Në

këto raste, përdorimi i mjeteve ndihmëse vizuale, përkthimi i dokumenteve në gjuhën dhe dialektet lokale dhe përdorimi i përmbledhjeve të të folurit të thjeshtë mund të sigurojnë të kuptuarit më të mirë dhe pjesëmarrje më të gjerë.

9.2.2 Zhvillimi i kapaciteteve institucionale për konsultime publike

Institucionet shtetërore përgjegjëse për mbikëqyrjen e VNM-së, të tilla si AKM, duhet të ndërtojnë kapacitete të brendshme për të menaxhuar dhe lehtësuar në mënyrë efektive konsultimet publike. Kjo përfshin trajnimin e stafit në proceset pjesëmarrëse, zgjidhjen e konflikteve dhe përfshirjen e publikut. Zhvillimi i kapaciteteve duhet të përqendrohet gjithashtu në fuqizimin e stafit për të përballuar konsultime të vështira, d.m.th., aty ku mund të ketë nivele të larta pakënaqësie ose kundërshtimi publik ndaj një projekti të propozuar.

Trajnimi duhet të shkojë përtej njohurive procedurale dhe të përfshijë aftësi për nxitjen e besimit, krijimin e kanaleve të hapura të komunikimit dhe sigurimin e transparencës. Stafi duhet të edukohet mbi rëndësinë e marrjes në konsideratë të reagimeve të komunitetit dhe reagimit ndaj shqetësimeve të publikut në një mënyrë që tregon interes të vërtetë për këndvështrimin e komuniteteve vendore.

Zhvillimi dhe mbështetja e grupeve lokale si shpërndarja e informacionit specifik mjedisor dhe pjesëmarrjen publike nga OSHC si Qendrat e Aarhusit është një hap tjetër kritik në forcimin e procesit të konsultimit. Qendrat Aarhus në Shqipëri janë pika aksesit publik ku individët mund të kërkojnë informacion dhe udhëzime për çështjet mjedisore.

Megjithatë, këto OSHC-të janë të financuara dobët dhe nuk kanë staf të mjaftueshëm për të menaxhuar në mënyrë efektive vëllimin e kërkesave dhe konsultimeve të kërkuara. Rritja e mbështetjes financiare dhe ofrimi i trajnimit të stafit për këto qendra mund të ndihmojë në përmirësimin e efektivitetit të tyre si ndërmjetës midis organeve publike dhe qeveritare. Këto qendra mund të shërbejnë edhe si platforma për edukimin e komuniteteve lokale për procesin e VNM-së dhe të drejtat e tyre për të marrë pjesë, duke fuqizuar më tej qytetarët për t'u përfshirë në procesin e vendimmarrjes.

9.2.3 Nxitja e bashkëpunimit më të fortë midis institucioneve qeveritare, OSHC-ve dhe komuniteteve vendore

Pjesëmarrja efektive e komunitetit nuk ka të bëjë vetëm me rritjen e mundësive të konsultimit publik, por edhe me nxitjen e një mjedisi bashkëpunues ku institucionet qeveritare, OSHC-të dhe komunitetet vendore punojnë së bashku për të siguruar qeverisje të qëndrueshme mjedisore. Në Shqipëri, OSHC-të kanë luajtur një rol të rëndësishëm në mobilizimin e komuniteteve lokale, rritjen e ndërgjegjësimit dhe tejkalimin e mangësive të konsultimeve të drejtuara nga qeveria. Shumë OSHC-të mjedisore kanë demonstruar se si shoqëria civile mund të ndërhyjë për të mbushur boshllëqet e lëna nga institucionet qeveritare, duke ofruar ndihmë ligjore, duke organizuar konsultime alternative dhe duke avokuar për mbrojtjen e komuniteteve lokale dhe ekosistemeve.

Forcimi i këtyre partneriteteve midis OSHC-ve dhe agjencive qeveritare është thelbësor. OSHC-të mund të shërbejnë si një lidhje jetike për komunitetet që mund të ndihen të marginalizuar ose të padëgjuar në mjediset tradicionale të konsultimit. Duke bashkëpunuar, agjencitë qeveritare mund të përfitojnë nga ekspertiza e OSHC-ve në mobilizimin, komunikimin dhe avokimin e komunitetit. Ky bashkëpunim mund të marrë formën e seminareve të përbashkëta, platformave të shkëmbimit të informacionit dhe forumeve publike të bashkë-organizuara, ku komuniteteve u jepet qasje e drejtpërdrejtë tek zyrtarët qeveritarë dhe vendimmarrësit. Ai gjithashtu siguron që shqetësimet lokale të merren seriozisht dhe të adresohen në mënyrën e duhur.

Roli i qeverisjes vendore është kritik në këtë proces. Autoritetet vendore duhet të përfshihen në fazat e hershme të planifikimit dhe konsultimit të procedurave të VNM-së. Kuptimi i tyre i shqetësimeve lokale, i kombinuar me afërsinë e tyre me komunitetet e prekura, mund t'i bëjë ata partnerë të vlefshëm për të siguruar që procesi i konsultimit të jetë kuptimplotë dhe efektiv. Pushteti vendor mund të ndihmojë në kapërcimin e hendekut midis institucioneve qendrore dhe komuniteteve vendore, duke siguruar që reagimet të përcillen me saktësi dhe rezultatet e konsultimeve të reflektohen në vendimmarrje.

Për më tepër, integrimi i edukimit mjedisor në proceset e pjesëmarrjes publike është thelbësor për rritjen e ndërgjegjësimit dhe zhvillimin e komuniteteve të informuara. Sigurimi i materialeve të aksesueshme që shpjegojnë procesin e VNM-së dhe ndikimet e mundshme mjedisore të një projekti mund t'i ndihmojë qytetarët të kuptojnë më mirë vendimet që do të ndikojnë tek ata. Programet arsimore, qoftë përmes shkollave, qendrave komunitare ose fushatave mediatike, gjithashtu mund të rrisin ndërgjegjësimin për rëndësinë e pjesëmarrjes publike dhe mbrojtjes së mjedisit, duke çuar në përfshirje më aktive dhe të informuar të qytetarëve në konsultimet e ardhshme.

9.2.4 Krijimi i vendimmarrjes transparente dhe të përgjegjshme

Transparenca në vendimmarrje është jetike për të nxitur besimin në proceset e konsultimit publik. Nuk mjafton që institucionet qeveritare thjesht të mbledhin mendime nga komunitetet, ato gjithashtu duhet të demonstrojnë se si kontributi publik ka ndikuar në rezultatet e projektit. Kjo përfshin ofrimin e shpjegimeve të qarta dhe të aksesueshme se si komentet publike u integruan në vendimet përfundimtare dhe çfarë veprimesh janë ndërmarrë për të adresuar shqetësimet. AKM dhe agjencitë e tjera përgjegjëse duhet të bëjnë raporte publike mbi procesin e konsultimit të disponueshme dhe lehtësisht të aksesueshme përmes platformave fizike dhe online, duke siguruar që qytetarët të mund të gjurmojnë progresin dhe vendimet përfundimtare në lidhje me projektet me të cilat janë angazhuar.

Për më tepër, konsultimet publike duhet të shihen si pjesë e një dialogu të vazhdueshëm dhe jo si ngjarje të izoluar. Pas konsultimit, duhet të ketë kanale të qarta për komunikim vijues, ku qytetarët mund të vazhdojnë të ngrenë shqetësime, të bëjnë pyetje ose të kërkojnë sqarime. Këto qarqe reagimi ndihmojnë në ruajtjen e besimit dhe përforcojnë idenë se pjesëmarrja publike është një proces i vazhdueshëm.

Duke rritur pjesëmarrjen e komunitetit në VNM, Shqipëria mund të ketë një kuadër më gjithëpërfshirës, transparent dhe të qëndrueshëm të qeverisjes mjedisore. Kjo kërkon një përpjekje të bashkërenduar për të përmirësuar procedurat e konsultimit publik, për të ndërtuar kapacitetet institucionale dhe për të nxitur bashkëpunim më të madh midis institucioneve qeveritare, shoqërisë civile dhe komuniteteve vendore. Vetëm përmes pjesëmarrjes domethënëse dhe të mbështetur mirë të publikut, Shqipëria mund të sigurojë që vendimet e saj mjedisore të pasqyrojnë nevojat dhe prioritetet e komuniteteve më të prekura prej tyre. Përmes proceseve të tilla gjithëpërfshirëse, Shqipëria jo vetëm që mund të përmbushë detyrimet e saj ndërkombëtare, por edhe të ndërtojë një të ardhme më elastike dhe të qëndrueshme mjedisore për qytetarët e saj.

9.3 Udhërrëfytyrësi i Projektit të Konvergencës së CEJ

9.3.1 Vizioni strategjik dhe qëllimet

Projekti i Konvergjences së Drejtësisë Klimatike dhe Mjedisore (CEJ) për Ballkanin Perëndimor kërkon të përmirësojë aksesin në gjykata në frymën e 'parandalimit, ndëshkimit dhe riparimit'. Synon një pjesëmarrje me efektive të publikut në çështjet mjedisore në të gjithë Ballkanin Perëndimor, me fokus Shqipërinë, Maqedoninë e Veriut dhe Malin e Zi. Duke përafruar kornizat legislative, institucionale dhe pjesëmarrëse me kuadrin ligjor të BE-së dhe konventat ndërkombëtare si Konventa a Arhusit, Projekti i Konvergjencës së CEJ synon t'i mbështesë këto vende jo vetëm në ofrimin e një niveli të lartë të mbrojtjes së mjedisit, por në arritjen e qeverisjes mjedisore transparente, gjithëpërfshirëse dhe efektive, duke lehtësuar proceset e tyre të anëtarësimit në BE dhe duke u përafruar me standardet e BE-së sipas Kapitullit 27 të Acquis Communautaire.

9.3.2 Veprimet prioritare dhe afati kohor

2.1 Forcimi i kapaciteteve të profesionistëve ligjorë (2024-2026)

Gjatë kohëzgjatjes 30-mujore të projektit, përpjekjet e rëndësishme përqendrohen në krijimin e një kuptimi dhe koordinimi të përbashkët në drejtësinë mjedisore, të mbështetur nga kapacitetet e forcuara të profesionistëve ligjorë dhe kanalet e përmirësuara të raportimit. Për më tepër, do të krijohen mjete juridike të aksesueshme për të adresuar boshllëqet sistematike.

2.2 Rritja e pjesëmarrjes publike (2024-2026)

Praktikat e pjesëmarrjes së publikut në vendimmarrjen mjedisore do të forcohen duke analizuar mekanizmat ekzistues dhe duke përmirësuar mjetet e pjesëmarrjes publike lokale në dy bashki, një në Shqipëri dhe një në Maqedoninë e Veriut. Mjetet e konsultimit në nivel vendor do të përditësohen bazuar në nevojat e komunitetit, duke siguruar procese më efektive dhe gjithëpërfshirëse pjesëmarrëse që përputhen me standardet e BE-së.

2.3 Angazhimi qytetar dhe fuqizimi i komunitetit (2025-2026)

Angazhimi qytetar do të rritet duke fuqizuar koalicionet e shoqërisë civile përmes granteve. Këto grante do t'u mundësojnë organizatave të mbështesin komunitetet vendore në qasje në drejtësinë mjedisore dhe pjesëmarrjen në proceset vendimmarrëse. Skemat e granteve, të zbatuara në Shqipëri dhe Maqedoninë e Veriut, do të sigurojnë që kriteret gjinore të integrohen në të gjitha aktivitetet. Si një temë ndërsektoriale, Projekti i Konvergjencës CEJ do të ndihmojë palët e interesuara të projektit të integrojnë praktikën gjithëpërfshirëse dhe promovojnë barazinë gjinore në kornizat e qeverisjes mjedisore.

9.3.3 Komponentët kryesorë të projektit

Komponenti 1: Qasja në drejtësinë mjedisore

Projekti i Konvergjencës së Drejtësisë Klimatike dhe Mjedisore (CEJ) do të përmirësojë aksesin në drejtësinë mjedisore duke nxitur një sistem të koordinuar qeverisjeje në të tre vendet e synuara. Profesionistët ligjorë (gjyqtarë, prokurorë, hetues, avokatë) do të marrin trajnime të specializuara për të thelluar në çështjet mjedisore, ndërsa kanalet e përmirësuara të raportimit dhe mjetet juridike të aksesueshme do të fuqizojnë komunitetet për të kërkuar drejtësi në mënyrë efektive.

Komponenti 2: Pjesëmarrja e publikut në vendimmarrjen mjedisore

Në Shqipëri dhe Maqedoninë e Veriut, do të forcohen kapacitetet e autoriteteve vendore për të lehtësuar pjesëmarrjen e publikut. Një analizë e mekanizmave të pjesëmarrjes publike në nivel vendor do të drejtojë përsosjen e mjeteve të pjesëmarrjes, duke siguruar që ato adresojnë nevojat e komuniteteve dhe nxisë konsultime kuptimplota në proceset e politikëbërjes.

Komponenti 3: Angazhimi qytetar në drejtësinë mjedisore

Për të promovuar përfshirjen aktive qytetare, Projekti i Konvergjencës së Drejtësisë Klimatike dhe Mjedisore (CEJ) do të ofrojë grante për organizatat e shoqërisë civile në Shqipëri dhe Maqedoninë e Veriut. Këto grante do t'u mundësojnë OSHC-ve të avokojnë për drejtësinë mjedisore, të mbështesin komunitetet vendore në adresimin e sfidave mjedisore dhe të nxisin qasje gjithëpërfshirëse dhe të ndjeshme ndaj pabarazive gjinore ndaj pjesëmarrjes.

9.3.4 Korniza e zbatimit

Buxheti dhe financimi: Projekti i Konvergjencës së CEJ financohet nga Agence Française de Développement me një buxhet total prej 2 milionë eurosh.

Kohëzgjatja: Duke filluar nga qershori 2024 deri në dhjetor 2026, projekti përfshin një fazë fillestare (qershor – dhjetor 2024), gjatë së cilës do të kryhet një vlerësim i drejtësisë mjedisore në tre vendet e synuara.

Zyra e Projektit: Me qendër në Tiranë, Shqipëri, zyra e projektit do të koordinojë përpjekjet e zbatimit dhe do të shërbejë si një qendër për bashkëpunim midis palëve të interesuara në rajon.

9.3.5 Rezultatet kryesore dhe treguesit e suksesit

Rezultatet afatshkurtra (2024-2025):

- Vlerësimi gjithëpërfshirës i sistemeve të drejtësisë mjedisore në Shqipëri, Maqedoninë e Veriut dhe Mal të Zi.
- Kuptimi i përmirësuar i strukturave qeverisëse dhe kornizave ligjore për drejtësinë mjedisore.

Rezultatet afatmesme (2025-2026):

- Përmirësimi i qasjes në drejtësi për çështjet mjedisore dhe klimatike dhe zbatimi më i mirë i ligjit në vendet e përfshira në këtë projekt Shqipëri dhe Maqedoni e Veriut). Përfundimi i programeve të trajnimit për profesionistët ligjorë dhe përdorimi i mjeteve ligjore.
- Forcimi i kapaciteteve të autoriteteve vendore jo vetëm për të nxitur pjesëmarrjen e publikut, por për të marrë parasysh pikëpamjet e qytetarëve për çështjet mjedisore në vendimmarrje dhe investime në dy vende të synuara (Shqipëri, Maqedonia e Veriut). Zbatimi i mjeteve të rafinuara të pjesëmarrjes publike në bashkitë e synuara.
- Qasja e zgjeruar pjesëmarrëse mjedisore që duhet arritur duke nxitur individët të ushtrojnë të drejtat e tyre dhe të marrin pjesë aktive në dy nga vendet e synuara: Shqipëri dhe Maqedoninë e Veriut. Krijimi i skemave funksionale të granteve për fuqizimin e OSHC-ve dhe komuniteteve.

Rezultatet afatgjata (pas vitit 2026):

- Përafrimi i përmirësuar i sistemeve të qeverisjes mjedisore me direktivat e BE-së.
- Forcimi i bashkëpunimit ndërkufitar dhe konvergjenca me standardet evropiane e vendeve të Ballkanit Perëndimor në çështjet mjedisore.